

Η ιστορία της Λαχαναγοράς

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

ΑΤΤΙΚή

Ταξίδι στο χρόνο και την ιστορία

Η αρχαία πόλη των Αθηνών
(συνοπτική περιήγηση)

Στα χρόνια όπου η ιστορία σμίγει με το μύθο, δύο από τους Ολύμπιους θεούς, ο Ποσειδώνας και η Αθηνά, διεκδικούν την πόλη, δελεάζοντας τους κατοίκους με πλούσια και συμβολικά δώρα. Ο ένας προσφέρει νερό και θάλασσα, η άλλη το δέντρο της ελιάς. Οι κάτοικοι διαλέγουν το δώρο της Αθηνάς και έτσι ονομάζονται Αθηναίοι.

Η περιοχή της Αθήνας κατοικείται από τους προϊστορικούς χρόνους. Ευρήματα μαρτυρούν την παρουσία ανθρώπων σχεδόν από το 4000 π.Χ. Βασικός πυρήνας αυτής της κατοίκησης αποτελούσε η περιοχή της μετέπειτα Αγοράς και φυσικά η Ακρόπολη. Ελάχιστα έως τίποτα δεν είναι γνωστά για τους προελληνικούς κατοίκους της περιοχής. Με την άφιξη των πρώτων ελληνικών φύλων όμως γύρω στο 1600 π.Χ. παρατηρείται σημαντική οικοδομική δραστηριότητα. Τα ελληνικά αυτά φύλα, κυρίως οι Μυκηναίοι, φέρνουν

στην Αθήνα τα δύο βασικά χαρακτηριστικά της πολεοδομίας τους. Την οχυρωμένη ακρόπολη και το ανάκτορο. Πράγματι, ο βράχος της Ακρόπολης τειχίστηκε με κυκλώπειο τείχος, παρόμοιο με αυτό των Μυκηνών, ενώ εντός του τείχους χτίστηκε ένα μεγάλο ανάκτορο.

Ιδρυτής και πρώτος βασιλιάς της Αθήνας θεωρείται ο Κέκροπας. Τον διαδέχονται ο Πανδίων, ο Ερεχθέας και ο Αιγέας. Ο γιος του Αιγέα, ο Θησέας (13ος αι. π.Χ.), είναι αυτός που δοξάζει την Αθήνα, αφανίζοντας τον Μινώταυρο και απαλλάσσο-

ντας την πόλη από το φόρο υποτέλειας στο Μίνωα. Το σημαντικότερο όμως έργο του Θησέα ήταν τα Συνοίκια, δηλαδή η συνένωση όλων των δήμων της Αττικής με κέντρο την Αθήνα. Έτσι δημιουργείται η Αθήνα και εμφανίζεται για πρώτη φορά ο θεσμός πόλης – κράτους.

Η αρχαϊκή εποχή για την Αθήνα (600-480 π.Χ.) σηματοδοτείται με τρία σημαντικότερα γεγονότα. Την τυραννία του Πεισίστρατου, την έλευση της Δημοκρατίας και τους Περσικούς πολέμους. Ο Πεισίστρατος τείχισε για πρώτη φορά ολόκληρη την πόλη με ένα σχεδόν κυκλικό τείχος που είχε 8 πύλες. Πολλά μνημεία χτίστηκαν στην Ακρόπολη και στην Αγορά, ενώ για πρώτη φορά κατασκευάστηκε υδροδοτικό δίκτυο, το γνωστό Πεισιστράτειο υδραγωγείο, το οποίο έφερνε υπόγεια νερό στην πόλη από τον Υμηττό. Ο Πεισίστρατος σε μία προσπάθεια να προσδώσει στην Αθήνα το μεγαλείο των Ιωνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, ξεκίνησε την οικοδόμηση του γιγαντιαίου ναού του Ολυμπίου Διός (Ολυμπεϊόν) το οποίο θα μείνει ημιτελές και εντέλει θα ολοκληρωθεί από τον αυτοκράτορα Αδριανό στα 130 μ.Χ. Μετά την τυραννία του Πεισίστρατου και τη δολοφονία των γιων του μία νέα εποχή ξημέρωσε για την Αθήνα. Το 504 π.Χ. ο Κλεισθένης εισήγαγε μία νέα μορφή πολιτεύματος, τη Δημοκρατία. Το νέο αυτό πολίτευμα απαιτούσε την οικοδόμηση νέων, δημόσιων αυτή τη φορά, κτηρίων στην περιοχή της Αγοράς. Στην Ακρόπολη ξεκίνησε νέο οικοδομικό πρόγραμμα κυρίως μετά την μάχη του Μαραθώνα. Στα 479 – 323 π.Χ. με το τέλος των Περσικών Πολέμων η Αθήνα αναδείχτηκε σε σημαντική δύναμη. Κατεστραμμένη όμως καθώς ήταν από τους Πέρσες η ανοικοδόμηση ήταν αναγκαία. Έτσι με χρήματα των συμ-

μάχων, μετά τη δημιουργία της Αθηναϊκής Συμμαχίας, η πόλη τειχίζεται εκ νέου από τον Θεμιστοκλή με μεγαλύτερο και ισχυρότερο τείχος και ενώνεται με το Πειραιά με τα μακρά τείχη (τη γραμμή των μακρών τειχών ακολουθούν επακριβώς η οδός Πειραιώς και η γραμμή του Ηλεκτρικού). Ο Περικλής ξεκίνησε τη δημιουργία μνημείων πάνω στην Ακρόπολη με βασικότερο αυτών τον Παρθενώνα. Νέα δημόσια κτήρια χτίζονται και στην Αγορά. Σημαντικότερο από αυτά είναι ο ναός του Ηφαιστού (Θησείο), που αποτελεί σήμερα τον καλύτερα διατηρημένο ελληνικό ναό και το καλύτερα διατηρημένο αρχαίο μνημείο μαζί με το Πάνθεον της Ρώμης, καθώς και ένα κυκλικό οικοδόμημα, η Θόλος, το εντευκτήριο των βουλευτών. Νότια της Ακρόπολης διαμορφώνεται για πρώτη φορά το Θέατρο του Διονύσου, το πρώτο θέατρο στον κόσμο όπου θα ανεβάσουν τα έργα τους ο Αισχύλος, ο Ευριπίδης, ο Σοφοκλής και ο Αριστοφάνης. Η ευημερία αυτή της Αθήνας, ο χρυσός αιώνας, δεν θα κρατήσει για πολύ. Σύντομα τα έργα θα σταματήσουν με την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου (431π.Χ.) ο οποίος θα τελειώσει με την συντριβή της Αθήνας (404 π.Χ.). Την Ελληνιστική περίοδο, 338 – 86 π.Χ., η Αθήνα βρίσκεται ουσιαστικά υπό την κυριαρχία των Μακεδόνων. Με τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323 π.Χ., πολλές πόλεις της Ελλάδας, και η Αθήνα, επαναστατούν κατά των Μακεδόνων. Ύστερα όμως από διάφορες αποτυχημένες επιχειρήσεις, παραδίδονται. Η Αθήνα άλλαξε διάφορα χέρια και τελικά από τις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ. απέκτησε μία σχετική ελευθερία. Διατήρησε την φήμη της και τις φιλοσοφικές σχολές της και έγινε το καλλιτεχνικό και φιλοσοφικό κέντρο της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Καθημερινή ζωή

Στην Αθήνα του πολιτισμού, οι πλούσιοι προσλαμβάνουν παιδαγωγούς, οι υπόλοιποι περιορίζονται στο «ανοιχτό Πανεπιστήμιο», αφού η πόλη είναι γεμάτη από σοφιστές, στοχαστές και δασκάλους που αγοράζουν καθημερινά στην ανοιχτή Αγορά, στα Γυμνάσια, ακόμη και στους δρόμους.

Εκείνη την εποχή η Αττική είναι αποκομμένη από την υπόλοιπη Ελλάδα με βουνά. Για να περάσει κανείς στα όρια της Αττικής, πρέπει να διασχίσει περιοχές εχθρικές προς την Αθήνα, όπως την Κόρινθο και τη Βοιωτία. Για να φτάσει κανείς στην Αθήνα έχει τρεις επιλογές. Από Πειραιά, Ελευσίνα και Πεντελικό. Τα ήθη και τα έθιμα της εποχής, παραπέμπουν σε ανώτερη κοινωνική δομή.

Οι Αθηναίοι σέβονται το θεσμό της οικογένειας. Η γέννηση, ο γάμος, τα γηρατεία και ο θάνατος πλαισιώνονται με κανόνες αλλά και σημαντικές εκδηλώσεις που συμμετέχει σύσσωμη η οικογένεια. Η μόδα σε σχέση με άλλους λαούς της εποχής, είναι λιτή και εξευγενισμένη. Οι γυναίκες κυκλοφορούν σεμνά ντυμένες, ενώ οι άντρες έχουν ως βασικά ενδύματα τον χιτώνα και τη χλαμύδα. Αγαπούν την καθαριότητα του σώματος. Τα μεγάλα σπίτια διαθέτουν λουτρό, ενώ οι περισσότεροι πηγαίνουν στα δημόσια λουτρά. Στα θέματα υγείας ακόμη οι γνώμες είναι διχασμένες αυτή την εποχή. Οι παλαιότεροι, που πιστεύουν ότι οι ασθένειες προέρχονται από τους θεούς και είναι αποτέλεσμα τιμωρίας για άνομες πράξεις τους, περιορίζονται σε σπονδές, θυσίες και μαντζούνια, ενώ οι νεώτεροι εμπιστεύονται τη σχολή του Ιπποκράτη, που αναζητεί τις πραγματικές αιτίες της ασθένειας και προστρέχουν σε γιατρούς για διάγνωση και θεραπεία. Σε ότι αφορά την εκπαίδευση, στην Αθήνα του πολιτισμού, οι πλούσιοι προσλαμβάνουν παιδαγωγούς, οι υπόλοιποι περιορίζονται στο «ανοιχτό Πανεπιστήμιο», αφού η πόλη είναι γεμάτη από σοφιστές, στοχαστές και δασκάλους που αγοράζουν καθημερινά στην ανοιχτή Αγορά, στα Γυμνάσια, ακόμη και στους δρόμους. Η εγκληματικότητα στην Αθήνα είναι περιορισμένη. Οι νόμοι για όσους παρανομούν ενάντια στον πολίτη και στο κράτος είναι σκληροί. Τα μικρά παραπτώματα τιμωρούνται με χρηματικές ποινές και τα σοβαρότερα συνεπάγονται με θάνατο. Έντεκα επιθεωρητές εγκλήματος επιβλέπουν την πόλη και αποκαθιστούν την τάξη.

Το φαγητό

Η παραδοσιακή διατροφή των κατοίκων της Αττικής ήταν από τις πιο λιτές στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ήταν κυρίως σιτοφάγοι. Από τα δημητριακά, το πιο διαδεδομένο ήταν το σιτάρι αλλά και σε περιπτώσεις ανάγκης, μείγμα κριθαριού με σιτάρι, από το οποίο παρασκευαζόταν ο άρτος. Τα δημητριακά συνοδεύονταν συνήθως από οπωροκηπευτικά και όσπρια, (λάχανα, κρεμμύδια, φακές και ρεβίθια). Η κατανάλωση κρέατος και θαλασσινών σχετιζόταν με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, αλλά και με το αν κατοικούσε στην πόλη, στην ύπαιθρο ή κοντά στη θάλασσα. Το κρέας ήταν πολυτέλεια στην Αττική, ειδικά το βοδινό. Το πιο προσιτό ήταν το χοιρινό.

Οι Αθηναίοι συχνά έτρωγαν ψάρι. Προτιμούσαν τις σαρδέλες που αφθονούσαν στις γύρω θάλασσες, αλλά έτρωγαν και χέλια, οστρακόδερμα, χταπόδια και καλαμάρια. Η ψαραγορά της Αθήνας συγκέντρωνε τον περισσότερο κόσμο. Οι Αθηναίοι κατανάλωναν ιδιαίτερωσ τα γαλακτοκομικά και κυρίως το τυρί. Το βούτυρο ήταν γνωστό, αλλά γινόταν χρήση κυρίως του ελαιόλαδου. Οι γύρω από το κέντρο περιοχές, τροφοδοτούσαν την Αθήνα με άφθονο πρόβειο και κατσικίσιο γάλα. Το φαγητό συνόδευε κρασί (κόκκινο, λευκό ή ροζέ) αναμεμειγμένο με νερό. Αρκετά συνηθισμένο ποτό κατά το φαγητό ήταν το νερό από πηγή, ανακατεμένο με λίγο μέλι, το γνωστό υδρόμελι. Το πιο δημοφιλές όμως ήταν το δώρο του Διονύσου, το κρασί, το οποίο παράγονταν σε όλη την Αττική και κυρίως στα Μεσόγεια. Το διατηρούσαν συχνά με την προσθήκη αλατισμένου νερού το οποίο αρωμάτιζαν με βότανα και μπαχαρικά, όπως θυμάρι, φλισκούνη και κανέλα. Οι γύρω από το κέντρο περιοχές, τροφοδοτούσαν την Αθήνα με άφθονο πρόβειο και κατσικίσιο γάλα. Οι αρχαίοι Έλληνες δεν χρησιμοποιούσαν πιρούνια, έτσι έκοβαν το κρέας σε μικρά κομμάτια και το έπιαναν με το χέρι. Ωστόσο χρησιμοποιούσαν οβελούς (σούβλες) και κρεάγρες με δύο ή τρία στελέχη. Χρησιμοποιούσαν κουτάλια, αλλά μερικές φορές και την κόρα του ψωμιού για κουτάλι.

Οικονομική ζωή, εμπόριο

Η Αθήνα ήταν ανάμεσα στις πρώτες Ελληνικές πόλεις, οι οποίες έκοψαν δικά τους νομίσματα. Τα ορυχεία ασημιού του Λαυρίου είχαν μεγάλα αποθέματα. Τα πρώτα νομίσματα δεν είχαν επιγραφές, παρά μόνο έφεραν εμβλήματα. Το νόμισμα της αρχαϊκής περιόδου, τοποθετείται από το 650 έως το 479. Οι πρώτες νομισματικές εκδόσεις αυτής της εποχής ήταν άτυπες. Συνήθως χαραζόνταν διάφορα βαθουλώματα ή πολλές μικρές γραμμές ή ασαφή σχήματα. Στην πίσω όψη υπήρχε ένα έγκυλο, τετράγωνο ή ορθογώνιο. Με την πάροδο του χρόνου τα νομίσματα απέκτησαν συγκεκριμένες παραστάσεις που είχαν άμεση σχέση με την πόλη που έκοβε το νόμισμα, (τοπικοί θεοί και τα σύμβολα τους, το σύμβολο της πόλης κ.α.). Μεγάλη πηγή έμπνευσης για τους αρχαίους χαράκτες ήταν η μυθολογία. Τα διασημότερα νομίσματα της Αθήνας, οι γλαύκες, με την παράσταση της Αθηνάς να φέρει περικεφαλαία στην μία όψη και την γλαύκα στην άλλη, δημιουργήθηκαν στα τέλη του βου αιώνα. Τα σχέδια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για περισσότερο από 400 χρόνια, με διάφορες βελτιώσεις στο καλλιτεχνικό ύφος. Τα πρώτα αυτά νομίσματα με παραστάσεις και στις δύο όψεις, τα αρχαιότερα που είναι γνωστά με δύο τύπους, τα έκοψε ο Πεισίστρατος όταν επανήρθε και ανέλαβε την εξουσία το 546 π.Χ. στην Αθήνα.

Η μνα που χρησιμοποιήθηκε στην αρχαιότητα, ήταν μονάδα μέτρησης της μάζας (υποδιαίρεση του τάλαντου). 60 μνες ισοδυναμούσαν με ένα τάλαντο. 1 μνα ισοδυναμούσε με 100 δραχμές. Ετυμολογικά δραχμή σήμαινε το κέρμα που μπορούσε να πιαστεί με το χέρι, σε αντιδιαστολή με τη δύσχρηστη μνα που ζύγιζε σχεδόν μισό κιλό. Η δραχμή από άργυρο (ασήμι) ήταν το βασικό νόμισμα της Αρχαίας Ελλάδας. 1 δραχμή αντιστοιχούσε σε 6 οβολούς. 1 οβολός αντιστοιχούσε σε 8 χαλκούς. Ο οβολός ήταν το πιο μικρό ασημένιο νόμισμα. Το πιο μικρό όμως νόμισμα της Αττικής ήταν το λεπτόν και, στη συνέχεια, ο χαλκός, το δίχαλκον, το ημιωβόλιον, το διώβολον, το τριώβολον, το τετρώβολον, η δραχμή, το δίδραχμον, το τετράδραχμον, η μνα και το τάλαντο. Εκτός από την αττική δραχμή, τα νομίσματα που κυκλοφορούσαν αυτή την εποχή στην αγορά, είναι ο περσικός χρυσός δαρεικός και ο στατήρας από ήλεκτρο, δηλαδή φυσικό κράμα χρυσού και αργύρου, από την Κύζικο της Ασιατικής Ιωνίας. Τα μεταλλεύματα για την κοπή της δραχμής ερχόντουσαν από το Λαύριο. Το μέσο ημερομίσθιο ήταν από μία έως και δύο δραχμές. Το ποσό αυτό οι Αθηναίοι το μετέφεραν σε μικρό πουγκί, στις πτυχώσεις των ρούχων τους ή και κάτω από τη γλώσσα, όσοι είχαν το φόβο να μην πέσουν θύματα ληστείας.

Τάλαντο που χρησιμοποιήθηκε κατά τον 16ο -14ο αι. π.Χ.

Δραχμή της Αθήνας, περίπου 404 π.Χ.

Αργυρό τετράδραχμο 449 - 413 π.Χ.

Αργυρό τετράδραχμο Αθηνών, 440-420 π.Χ.

Στατήρας (νόμισμα της βόρειας Ελλάδας που κυκλοφορούσε και σε άλλες πόλεις) της Αρχαίας Κορίνθου που κυκλοφορούσε και στην Αθήνα. Στη μία όψη εικονίζεται ο Πήγασος και στην άλλη η Αθηνά.

2 όψεις Αθηναϊκού τετράδραχμου. Στην μία όψη εικονίζεται η Αθηνά και στην άλλη η γλαύξ, το σύμβολο της Αθήνας.

Η Αγορά

Στο μέρος που πουλούσαν τα οπωρικά και τα λαχανικά μπορεί να δει κανείς τη μάνα του Ευριπίδη, που, σύμφωνα με τον Αριστοφάνη, ήταν μια απλή λαχανοπώλισσα. Πουλούσε σουσάμι, κρεμμύδια, όσπρια και σύκα.

Η Αθήνα και ο Πειραιάς ήταν οι κύριες αγορές της Ελλάδας, με προϊόντα από τη Μεγάλη Ελλάδα, την Ανατολική Μέση Θάλασσα και τον Εύξεινο Πόντο. Εκτός από τα εισαγόμενα είδη, η αγορά διέθετε χρηστικά και διακοσμητικά αντικείμενα και σκεύη, τα καλύτερα κεραμικά του κόσμου, δερμάτινα και εξαιρετικά ορειχάλκινα και μεταλλικά αντικείμενα. Στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας, που όπως είχε πει ο Κωστής Παλαμάς, «Σμίγουν εδώ Θεοί και χρόνοι παλιοί, χρυσοί...», βρίσκονταν τα κύρια δημόσια καταστήματα: η Βουλή, τα δικαστήρια, οι ναοί, το αρχείο, καθώς και δένδροστοιχίες από πλατάνια και λεύκες. Η λέξη Αγορά προέρχεται από το ρήμα αγείρω (συλλέγω, συναθροίζω). Αλλά και από το ρήμα αγορεύω, που σημαίνει ομιλώ δημοσίως. Η ετυμολογία της λέξης είναι σχετική με τον πολύμορφο ρόλο της αρχαίας Αγοράς, όπου ξετυλίγεται η καθημερινή ζωή των αρχαίων Αθηναίων. Οι αγρότες της Αττι-

κής πήγαιναν στην αγορά πριν ξημερώσει, βόσκοντας γίδια και κατσίκια, ή κουβαλώντας σ' ένα ξύλο στηριγμένο στον ώμο λαγούς και τσίχλες με τις φτερούγες γυρισμένες προς το ράμφος. Οι ιδιοκτήτες των αγροκτημάτων που ήταν γύρω από την πόλη, έστελναν τα προϊόντα τους για ανταλλαγή. Από τον Πειραιά και το Φάληρο έφταναν ψαράδες που στα καλάθια τους έφεραν τόνο, από τον Εύξεινο Πόντο χέλια, που τα αγαπούσαν πάρα πολύ οι Αθηναίοι, και μπαρμπούνια από το Αρχιπέλαγος. Από τα μικρομάγαζα και τα μαγειρεία των παρατευτάδων αναδύονταν το άρωμα των ώριμων φρούτων, η μυρωδιά από τα δέρματα, το τουρσί, η ωριμη μελιτζάνα, το πηγμένο αίμα, το κρασί και άλλα.

Στο μέρος πάλι που πουλούσαν τα οπωρικά και τα λαχανικά μπορεί να δει κανείς τη μάνα του Ευριπίδη, που, σύμφωνα με τον Αριστοφάνη, ήταν μια απλή λαχανοπώλισσα. Πουλούσε σουσάμι, κρεμμύδια, όσπρια και σύκα.

Η αγορά είναι τακτοποιημένη με ένα ορισμένο σχέδιο. Για κάθε λογής προϊόντα είχαν καθορίσει ειδικούς χώρους. Οι πωλητές κι οιπραματευτάδες άπλωναν το εμπόρευσ τους στο ύπαιθρο ή σε μερικές παράγκες από κλαδιά ή καλάμια πλεχτά, που το απόγευμα τις χαλούσαν.

Οι αργυραμοιβοί, που τους ονόμαζαν τραπεζίτες, στέκονταν στην αγορά μπροστά σε ένα ειδικό τραπέζι. Οι σκηνές αυτές επαναλαμβάνονταν σε όλες τις εποχές, από την απώτερη έως την ύστατη αρχαιότητα, συγκεκριμένα έως το 267 μ.Χ., οπότε η Αγορά καταστρέφεται ολοσχερώς από τους Ερούλους. (Αρχαίος γερμανικός λαός, του οποίου κοιτίδα υπήρξε η νοτιοδυτική περιοχή της Σκανδιναβίας, Ένα τμήμα του λαού αυτού κατέβηκε στη Βαλκανική Χερσόνησο και εγκαταστάθηκε ανάμεσα στα Καρπάθια και στο Δούναβη. Στην αρχή υποτάχτηκαν στους Οστρογότθους και διωγμένοι προς την Ελλάδα (267 π.Χ.) έκαναν μεγάλες καταστροφές. Πυρπόλησαν την Αθήνα και άλλες πόλεις, αφήνοντας πίσω τους μόνο ερείπια. Αργότερα υποτάχτηκαν από τους Γότθους και τους Ούννους και μόνο ύστερα από το θάνατο του Αττίλα ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους και ίδρυσαν δικό τους κράτος στο Δούναβη. Το 476 μ.Χ. κατέλυσαν το Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος, με αρχηγό τους τον Οδόακρο. Αργότερα, ένα τμήμα τους γύρισε στις Σκανδιναβικές χώρες, ενώ ένα άλλο εγκαταστάθηκε στη Βουλγαρία (512 μ.Χ.) και εκχριστιανίστηκε).

Σήμερα, κάτω από τα αθάνατα μνημεία της Ακρόπολης, ελάχισα απομεινάρια της Αγοράς υπάρχουν. Σώζονται ακόμη ο ναός του Ηφαιστου στο Θησείο και η Στοά του Αττάλου, τα δύο ορόσημα της αρχαίας Αγοράς. Εκτός από την Αγορά προϊόντα βρίσκει κανείς και σε μερικές συνοικίες των Αθηνών. Σύκα, σταφύλια, αχλάδια, γογγύλια, τριαντάφυλλα, μούσμουλα και μήλα. Φρέσκο τυρί, μέλι, βότανα. Ο πιο ελκυστικός τομέας της αγοράς ήταν τα ιχθυοπωλεία, αφού η αδυναμία των Αθηναίων ήταν το ψάρι και όχι το κρέας.

Τραπεζίτες και μετρονόμοι

Η Αθήνα υπερηφανεύεται για την ανακάλυψη της εμπορικής πίστης και για την εγκαθίδρυση του πρώτου δικτύου τραπεζιτών, στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. Αρχικά οι τραπεζίτες ήταν δούλοι ή απελεύθεροι, γρήγορα όμως, χάρη στις κολοσσιαίες περιουσίες που συγκέντρωσαν, ανέβηκαν την κλίμακα των κοινωνικών τάξεων. Το αθηναϊκό κράτος φρόντιζε να προστατεύει τα απαραίτητα εργαλεία για την άσκηση του συγκεντρωτικού ελέγχου επί των οικονομικών και εμπορικών δραστηριοτήτων στην Αγορά. Τα επίσημα μέτρα και σταθμά που ήταν σε ισχύ στην πόλη καθορίζονταν με ακρίβεια από το κράτος και απαγορευόταν αυστηρά κάθε παρέκκλιση από αυτά. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών έχουν βρεθεί πάμπολλα χάλκινα και πήλινα αντικείμενα, που συνήθως επιγράφονται με τα αρχικά γράμματα της λέξης ΔΕΜΟΣΙΟΣ και αποτελούν μονάδες μέτρησης χωρητικότητας. Οι αξιωματούχοι οι οποίοι ήταν επιφορτισμένοι με τη διαφύλαξη των επίσημων μέτρων και σταθμών ήταν οι μετρονόμοι. Εκλέγονταν δέκα άτομα κάθε έτος με κλήρωση, 5 για το άστυ και 5 για τον Πειραιά. Τα επίσημα μέτρα και σταθμά κατασκευάζονταν από ένα δημόσιο δούλο και αντίγραφά τους φυλάσσονταν τόσο στο άστυ όσο και στον Πειραιά. Οι μετρονόμοι ευθύνονταν για όλα τα μέτρα και τα σταθμά που χρησιμοποιούσαν στην αγορά και όφειλαν να μεριμνούν ώστε να ανταποκρίνονται στα πρότυπα μέτρα και σταθμά, που φυλάσσονταν στην Θόλο, ένα όμορφο κτίριο της Αρχαίας Αγοράς.

Στην αρχαία Ελλάδα η ποιότητα και ο ποιοτικός έλεγχος στην παραγωγική διαδικασία αλλά και σε κάθε εμπορική συναλλαγή, όπως και η προστασία του καταναλωτή αποτελούσαν ύψιστη φροντί-

δα και ευθύνη της Αθηναϊκής Πολιτείας και πραγματοποιούνταν κάτω από έναν πολύ καλά οργανωμένο και αυστηρό κρατικό μηχανισμό. Στην Ελλάδα βασική μονάδα μέτρησης κατά τους αρχαίους χρόνους, ήταν ο πους. Το μέγεθος δεν ήταν σταθερό αλλά εξαρτιόταν από το σημείο όπου γινόταν η μέτρηση στο Εκατόμπεδο του Παρθενώνος. Έτσι το μήκος του κυμαινόταν από 0,3083 και 0,2970 μέτρα. Υποδιαίρεση του ποδός ήταν ο δάκτυλος, $1/16$ του ποδός ή 0,0193 μέτρα. Το μήκος του σταδίου διέφερε στις αρχαίες πόλεις και εξαρτιόταν από το μήκος του ποδός. Έτσι το αττικό στάδιο είχε μήκος 184,98 μέτρα, το ολυμπιακό 192,27 μέτρα, το οδοιπορικό 157,50 μέτρα. Τα εμπορικά σταθμά στην Αθήνα ήταν στενά συνδεδεμένα με το νόμισμα, καθώς και τα δύο αντιπροσώπευαν το βάρος ενός αγαθού. Στην περίπτωση του νομίσματος, είναι ο ορείχαλκος, το ασήμι, το ήλεκτρο ή ο χρυσός, αλλά και οι οβολοί, δραχμές, μνες και τάλαντα μετρούν το βάρος των αγαθών. Η βασική μονάδα όγκου στερεών είναι ο χοίνιξ, ημερήσια ποσότητα καλαμποκιού για έναν άνδρα: 4 κοτύλαι = 1 χοίνιξ, 8 χοίνικες = 1 εκτεύς, 6 εκτείς = 1 μέδιμνος. Όπως και με τους όγκους των στερεών, υπάρχει μια βασική μονάδα μέτρησης και για τα υγρά αγαθά. Ο μετρήτης που αντιστοιχεί σε κρασί ενός αμφορέα: 6 κοτύλαι = 1 ημίχους, 12 κοτύλαι = 1 χους, 12 χόες = 1 μετρήτης. Τα μέτρα μήκους βασίζονταν σε διάφορα μέρη του ανθρώπινου σώματος, όπως το δάχτυλο, την παλάμη, το μπράτσο και το πόδι. 1 δάκτυλος = 1 μήκος δαχτύλου, 16 δάκτυλοι = 1 πους, 600 πόδες = 1 στάδιον. Τα κυριότερα μέτρα επιφάνειας ήταν το τετραγωνικό πλέθρο, η άρουρα ($1/4$ του πλέθρου) και ο έκτος ($1/6$ του πλέθρου).

Επαγγέλματα στην αρχαία Αθήνα

Αγρότες

Η γεωργία και η κτηνοτροφία ήταν από τις βασικότερες ασχολίες των αρχαίων Ελλήνων. Οι αγρότες καλλιεργούσαν δημητριακά, κριθάρι και σιτάρι, αμπέλια και κυρίως ελιές. Το ελαιόλαδο το χρησιμοποιούσαν στο μαγείρεμα, στην Παρασκευή σαπουνιού και ως καύσιμο στα λυχνάρια. Η παραγωγή ελιών ήταν τόσο μεγάλη που όχι μόνο κάλυπτε τις ανάγκες τους, αλλά έκαναν και εξαγωγή. Στις ορεινές περιοχές οι αγρότες είχαν μελίτσια, μικρά κοπάδια από πρόβατα και χοίρους, καθώς και κατσίκια για το γάλα και το τυρί τους. Οι λιγοστές βροχοπτώσεις στην Αττική δεν ευνοούσαν τις καλλιέργειες. Αποτέλεσμα ήταν να χάνουν μια σοδειά σταριού κάθε τέσσερα χρόνια. Από τις αρχές του βου π.Χ., αιώνα, οι αρχηγοί των πόλεων – κρατών έδειχναν ιδιαίτερη μέριμνα για τη γη ανταμείβοντας τους αγρότες που φύτευαν νέα ελαιόδεντρα. Την κλασική εποχή ένας κτηματίας είχε ετήσιο εισόδημα 30.000 δραχμές περίπου. Κάθε ειδικευμένος εργάτης κέρδιζε μια δραχμή την ημέρα.

Ιχθυοπώλες

Κατά την κλασική εποχή, το ψάρι, το οποίο αφθονούσε στις ελληνικές θάλασσες, ήταν η πιο περιζήτητη τροφή. Οι ψαράδες πουλούσαν τα μικρά ψάρια, σαρδέλες, μαρίδες, γόπες, στους φτωχούς και τα εκλεκτά, μπαρμπούνια, λυθρίνια, τόνους, τσιπούρες, στους πλούσιους. Λόγω έλλειψης συντήρησης, τα ψάρια έπρεπε να πουληθούν γρήγορα ή να διατηρηθούν στο αλάτι, ωστόσο τα παστωμένα τα θεωρούσαν υποκατάστατα των νωπών και φτηνά. Οι περισσότεροι αρχαίοι συγγραφείς, μεταξύ αυτών και ο Αρχέστρατος, συμφωνούν ότι το πιο εκλεκτό και ακριβό ψάρι στον πάγκο του ιχθυοπώλη ήταν το χέλι, το οποίο εκείνη την εποχή ψάρευαν στη θάλασσα περιοχή μεταξύ Σικελίας και Ιταλίας. Για την κακή ποιότητα ή τις τσουχτερές τιμές στην αγορά, επενέβαιναν τα όργανα της τάξης και συγκεκριμένα οι Επιθεωρητές Αγοράς, οι οποίοι άδειάζαν το εμπόρευμα στο έδαφος και το ποδοπατούσαν μέχρι να γίνει πολτός.

Πωλητές

Η αγορά ήταν ένα σημαντικό κομμάτι στη ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Οι μικροπωλητές μπορούσαν να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους τόσο στην αγορά όσο και στα εργαστήριά τους. Ήταν επίσης ένα μέρος όπου μπορούσε κανείς να συζητήσει και να παρακολουθήσει εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά θεάματα.

Η αγορά ήταν ένα σημαντικό κομμάτι στη ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Οι μικροπωλητές μπορούσαν να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους τόσο στην αγορά όσο και στα εργαστήριά τους. Ήταν επίσης ένα μέρος όπου μπορούσε κανείς να συζητήσει και να παρακολουθήσει εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά θεάματα. Ο ποιητής Εύβουλος έγραφε: «εδώ μπορεί κανείς να βρει κάθε είδους πράγματα για πούλημα. Σύκα, σταφύλια, λαχανίδες, αχλάδια, μήλα, τριαντάφυλλα, κηρήθρες, μπιζέλια, πρωτόγαλα, τυρόπηγμα, γλυκίσματα, μύρτα, γεωργικά μηχανήματα αλλά και πρόβατα». Τα προϊόντα ήταν εκτεθειμένα σε πρόχειρους υπαίθριους πάγκους, ενώ μερικοί έμπο-

ροι είχαν μικρά μαγαζιά κατασκευασμένα από καλάμια. Τα αγαθά και οι υπηρεσίες πωλούνταν σε διαφορετικά μέρη της αγοράς. Οι πωλητές ελαιολάδου βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά, οι κουρείς στη βόρεια μαζί με τους τραπεζίτες, που ήταν πίσω από πάγκους και έδιναν δάνεια ή αντάλλαζαν νομίσματα. Οι πλούσιες γυναίκες πήγαιναν στην αγορά μόνο για να διαλέξουν κοσμήματα και αρώματα. Για τα ψώνια φρόντιζαν οι σύζυγοι που φρόντιζαν να τα στέλνουν σπίτι με δούλους. Τσάντες για τη μεταφορά των προϊόντων δεν υπήρχαν. Ο Αριστοφάνης περιγράφει στρατιώτες που ψωνίζουν πουρέ λαχανικών και τον μεταφέρουν μέσα στις περικεφαλαίες τους.

Συναλλαγές

Οι πελάτες και τότε παζάρευαν με τους πωλητές τις τιμές των προϊόντων. Οι αρχαίοι συγγραφείς παραπονούνταν συχνά για τους ανέντιμους εμπόρους και τις αυξημένες τιμές των προϊόντων. Οι επιθεωρητές της αγοράς προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν τίμιες συναλλαγές. Οι τραπεζίτες της αγοράς ήταν απαραίτητοι όταν οι έμποροι χρειάζονταν μεγάλα χρηματικά ποσά. Κέρδιζαν αρκετά βάζοντας υψηλούς τόκους στα χρήματα που δάνειζαν.

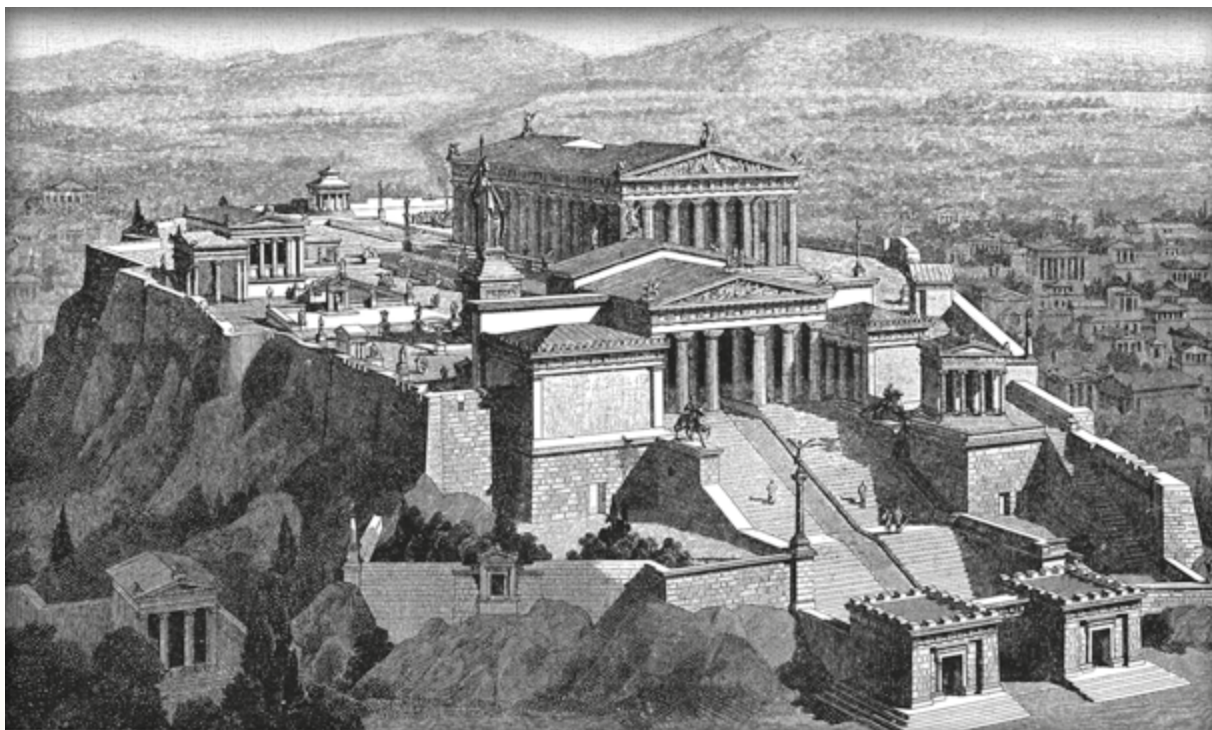
Στην Αθήνα της Κλασικής Εποχής υπήρχαν περίπου είκοσι τραπεζίτες. Ο πιο γνωστός και πετυχημένος ήταν ο Πασίων, (4ος αι. π.Χ.) και ταυτόχρονα ένας από τους πιο πλούσιους άνδρες της Ελλάδας. Τα περισσότερα γι αυτόν τα γνωρίζουμε από λόγους του Δημοσθένη που έγραψε για τον Απολλόδωρο, τον γιο του Πασίωνα. Ο Πασίων ήταν μία από τις περιπτώσεις δούλων στους οποίους ανατέθηκαν από τους κυρίους τους εμπιστευτικές θέσεις και κατάφεραν να ανελιχθούν με την ικανότητά τους. Αρχίζοντας από πολύ χαμηλά, ο Πασίων μάζεψε στη διάρκεια της ζωής του τριάντα τάλαντα περιουσία, αφού μόνο το εργοστάσιο ασπίδοπηγίας (κατασκευής ασπίδων) τού απέφερε ετησίως 6.000 δραχμές (Δημοσθ. 36. 11). Ο Πασίων πέθανε γύρω στα 370 π.Χ.

Πολλοί πολίτες προτιμούσαν να καταφεύγουν σε φίλους, συγγενείς και γείτονες για δανεισμό. Ωστόσο οι πολίτες χρησιμοποιούσαν τους τραπεζίτες για την ανταλλαγή χρημάτων, αφού στην αγορά κυκλοφορούσαν πολλά διαφορετικά νομίσματα από όλο τον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Η τραπεζική μέθοδος στις συναλλαγές ήταν απλή. Όταν ένας ιδιώτης κατέθετε χρήματα με την εντολή να δοθούν σε άλλο πρόσωπο, ο τραπεζίτης άρχιζε γράφοντας το όνομα του καταθέτη και το ποσό, και ύστερα έγραφε το όνομα του παραλήπτη. Αν γνώριζε, έστω εξ όψεως τον παραλήπτη, του αρκούσε να γράψει μόνο το όνομά του. Αν δεν τον γνώριζε, πρόσθετε το όνομα ενός προσώπου που θα τον αναγνώριζε –ως εγγυητή– και έτσι ο παραλήπτης έπαιρνε τα χρήματα.

Οι αρχαίοι Αθηναίοι έμποροι έπρεπε να είναι καλοί επιχειρηματίες. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να αγοράζουν τα εμπορεύματα φτηνά και να τα πουλούν σε υψηλότερες τιμές. Ο Αθηναίος ιστορικός Ξενοφώντας έγραφε για τους εμπορευόμενους οι οποίοι «για το πάθος τους για τα σιτηρά, σαλπάρουν αναζητώντας τα εκεί όπου ακούν ότι υπάρχουν σε αφθονία, διασχίζουν τις θάλασσες από Αιγαίο ως τον Εύξεινο Πόντο και τη Σικελία. Αφού αγοράσουν όσα περισσότερα μπορούν, τα μεταφέρουν με πλοίο. Όταν έχουν άμεση ανάγκη για χρήματα, μεταφέρουν το φορτίο τους εκεί όπου ακούν πως τα σιτηρά θα πιάσουν καλύτερη τιμή, κι εκεί τα βγάζουν για πούλημα».

Η ιστορική πορεία των Αθηνών έως το 1456

Η ιστορία λοιπόν της Αθήνας ξεκινά τη Νεολιθική εποχή ως ένας οικισμός στο λόφο-φρούριο της Ακρόπολης στα μισά περίπου μεταξύ της 4ης και της 3ης χιλιετίας π.Χ. Η Ακρόπολη διέθετε φυσική αμυντική θέση και ο οικισμός από εκεί εξουσίαζε τις γύρω πεδιάδες.

Ο οικισμός ήταν περίπου 20 χιλιόμετρα μακριά από τον Σαρωνικό κόλπο, στο κέντρο της λεκανοπεδίου, που περιβαλλόταν από ποταμούς. Στα ανατολικά βρισκόταν το βουνό του Υμηττού, ενώ στα βόρεια το όρος Πεντελικό (η σημερινή Πεντέλη). Ο ποταμός Κηφισός, διέσχιζε από τα αρχαία χρόνια την πόλη. Η αρχαία Αθήνα κάλυπτε μια πολύ μικρή περιοχή σε σχέση με τη σύγχρονη Αθήνα ενώ τα τείχη της προστάτευαν μια έκταση περίπου 2 τετρ. χιλιομέτρων, με την Ακρόπολη να βρίσκεται λίγο νοτιότερα από το κέντρο της πόλης. Η Αρχαία Αγορά, που αποτελούσε το εμπορικό και κοινωνικό κέντρο της πόλης, βρισκόταν περίπου 400μ βόρεια της Ακρόπολης, εκεί που βρίσκεται σήμερα το Μοναστηράκι. Ο λόφος της Πνύκας, όπου συνεδρίαζε η συνέλευση της αθηναϊκής δημοκρατίας μερικούς αιώνες αργότερα, βρισκόταν στο δυτικό άκρο της πόλης.

Μέχρι το 400 π.Χ., περίπου, η Αθήνα έζησε τη πιο σημαντικές στιγμές της ιστορίας της και καθιερώθηκε ως το μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας, του θεάτρου, της ποίησης και των τεχνών. Κατά την περίοδο αυτή στην Αθήνα έζησαν μερικές από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της πολιτισμικής και πνευματικής ιστορίας του ελληνικού αλλά και ευρωπαϊκού πολιτισμού: οι θεατρικοί συγγραφείς Αισχύλος, Αριστοφάνης, Ευριπίδης και Σοφοκλής, οι φιλόσοφοι Αριστοτέλης, Πλάτωνας και Σωκράτης, οι ιστορικοί Ηρόδοτος, Θουκυδίδης και Ξενοφών, ο ποιητής Σιμωνίδης, ο γλύπτης Φειδίας κ.ά. Η ηγετική φυσιογνωμία της περιόδου αυτής ήταν ο πολιτικός Περικλής, αρχηγός της Αθηναϊκής Συμμαχίας που χρησιμοποίησε τα χρήματα που καταβάλλονταν από τα μέλη από της «Συμμαχίας της Δήλου» για την κατασκευή μεγάλων μνημείων της εποχής εκείνης μεταξύ των οποίων και ο Παρθενώνας. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, η μεγάλη δύναμη και ανάπτυξη της Αθήνας ανησύχησε τις γειτονικές Δωρικές πόλεις, την Κόρινθο και τα Μέγαρα που έβλεπαν συνεχώς να χάνουν από τον ανταγωνισμό με την Αθήνα, όπως επίσης και την μεγάλη στρα-

τιωτική δύναμη της εποχής την Σπάρτη. Δεδομένου ότι και μέσα στην Αθηναϊκή συμμαχία υπήρχε δυσαρέσκεια για τον τρόπο άσκησης της αρχηγίας από την Αθήνα, δεν άργησε την άνοιξη του 431 π.Χ. να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης και των αντιστοίχων συμμάχων τους. Ο πόλεμος αυτός που διήρκεσε 27 ολόκληρα χρόνια ονομάστηκε Πελοποννησιακός Πόλεμος και ουσιαστικά κατέστρεψε ολόκληρη την Ελλάδα. Μετά ένα μικρό μεσοδιάστημα ειρήνης μετά το 421 π.Χ. ο πόλεμος ξανάρχισε με την τυχοδιωκτική εκστρατεία των Αθηναίων στην μακρινή Σικελία, που απέβη καταστροφική για την στρατιωτική ισχύ της πόλης. Η ολοκληρωτική καταστροφή του στρατού και του στόλου και ο πλήρης αφανισμός των αντρών προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στην Αθήνα. Ταυτόχρονα, οι Σπαρτιάτες κατέλαβαν το φρούριο της Δεκέλειας, 20 χιλιόμετρα βόρεια από την πόλη και παρέμεναν εκεί διαρκής απειλή για την πόλη. Ο Αθηναίος με τα χρήματα ενός εκτάκτου ταμείου που είχαν δημιουργήσει 20 χρόνια πριν ναυπήγησαν καινούριο στόλο που όμως δεν ευτύχησε να νικήσει τους Σπαρτιάτες οι οποίοι είχαν καλέσει σε βοήθεια και τους Πέρσες. Ολόκληρος ο στόλος των Αθηναίων καταστράφηκε σε μια νύκτα από τον στρατηγό των Σπαρτιατών Λύσανδρο στις εκβολές των Αιγός Ποταμών το 405 π.Χ. στην Μικρά Ασία. Η είδηση της νέας καταστροφής παρέλυσε την πόλη που παραδόθηκε σχεδόν αμαχητί λίγους μήνες αργότερα στους Σπαρτιάτες το 404 π.Χ. που το πρώτο μέτρο που πήραν ήταν η κατεδάφιση των Μακρών Τειχών της πόλης.

Το 404 – 338, ξεκινά η παρακμή των Αθηνών. Μετά την κατάληψη της πόλης από τους Σπαρτιάτες ο Λύσανδρος εγκατέστησε στην εξουσία τους «Τριάκοντα τυράννους», δηλαδή μια ομάδα από 30 αριστοκράτες που διέλυσαν κάθε τι το δημοκρατικό στο πολίτευμα της Αθήνας. Η εξουσία τους κράτησε έως το 403 π.Χ. οπότε ο τολμηρός Θρασύβουλος με μια αιφνιδιαστική κίνηση κατέλαβε το φρούριο της Φυλής, εξεδίωξε τους ολιγαρχικούς από την εξουσία και αποκατέστησε την Δημοκρατία. Η Αθηναϊκή δημοκρατία όμως, συνέχεια εξασθενίζει και ο καθημερινός βίος της πόλης άλλαζε συνεχώς. Ακόμα και η γλώσσα και το αλφάβητο είχαν αλλάξει και είχαν απλοποιηθεί. Όμως πολλές νέες σχολές λειτουργούσαν στην πόλη με κυριότερες την Ακαδημία του μεγάλου φιλόσοφου Πλάτωνα.

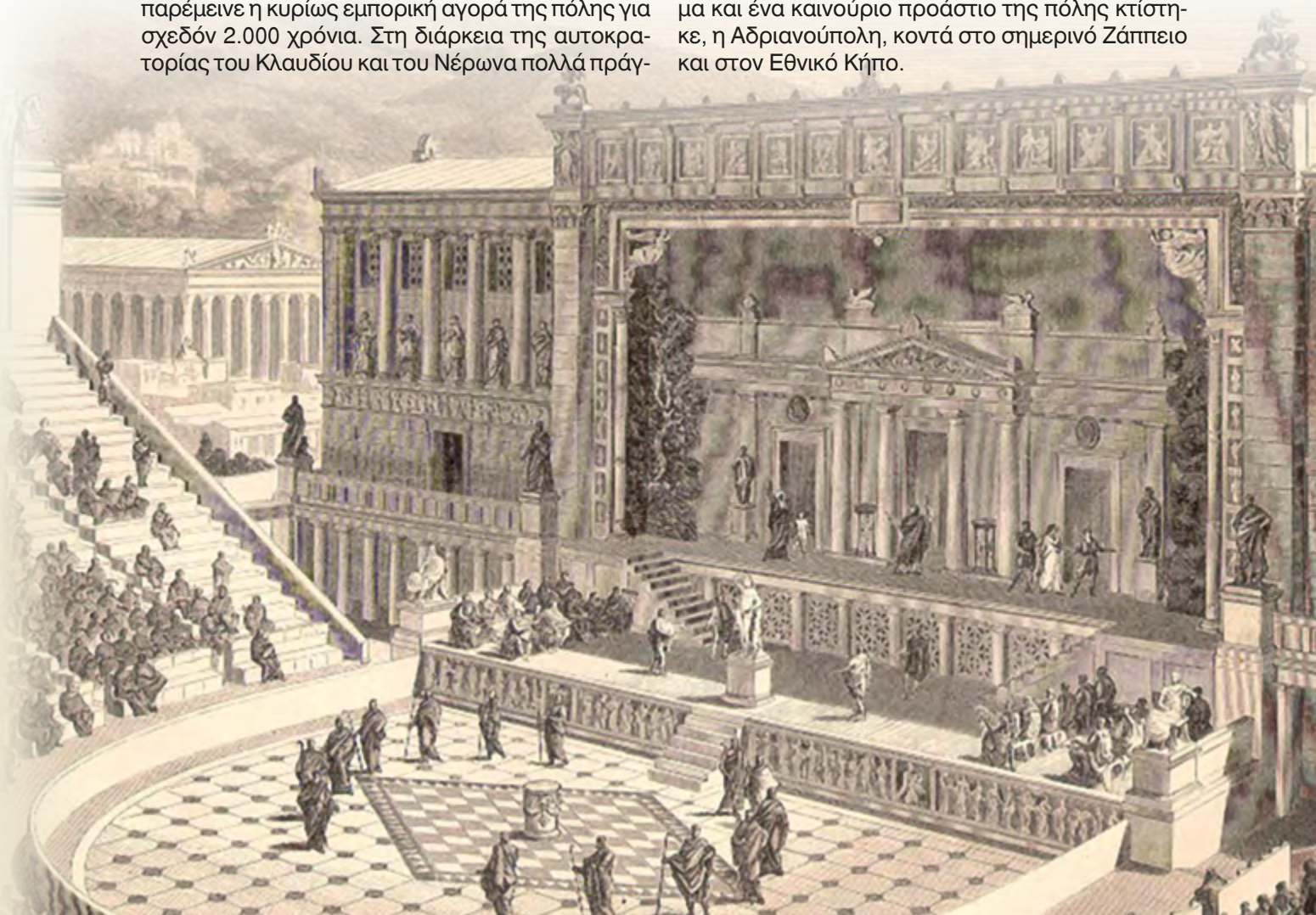
Όμως μια νέα δύναμη εμφανίζεται, αυτή τη φορά στον βορρά, στη Μακεδονία. Οι Μακεδόνες υπό την ηγεσία του ικανότατου βασιλιά τους Φιλίππου του Β' καταλαμβάνουν ολόκληρη την Μακεδονία, την Θράκη και την Ήπειρο και αναπόφευκτα έρχονται σε σύγκρουση με τους υπόλοιπους Έλληνες. Οι Αθηναίοι ηττώνται κατά κράτος στην περίφημη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ., όπου διακρίθηκε και ο νεαρός γιος του Φιλίππου, Αλέξανδρος, επικεφαλής του Μακεδονικού ιππικού. Έτσι οι Μακεδόνες γίνονται κύριοι της Ελλάδας, είτε κατακτώντας πόλεις, είτε υποχρεώνοντας άλλες, όπως η Αθήνα, να γίνουν αναγκαστικά σύμμαχοί τους. Από εδώ και πέρα ουσιαστικά η Αθήνα έχει απολέσει την ανεξαρτησία της και τυπικά μόνο είναι ελεύθερη πόλη, ακολουθώντας στο εξής την τύχη των ισχυρών της εποχής.

Το 338 π.Χ. η Αθήνα γίνεται αναγκαστικά «σύμμαχος» των Μακεδόνων και μέχρι τον θάνατο του Αλέξανδρου το 323 π.Χ. ακολουθεί την πολιτική και συμμετέχει στις εκστρατείες τους σχεδόν αναγκαστικά. Μετά τον ξαφνικό θάνατο του Αλέξανδρου το 323 π.Χ. οι Αθηναίοι και οι υπόλοιποι Έλληνες της νότιας Ελλάδας επαναστάτησαν, αλλά ηττήθηκαν και στην ξηρά και στην θάλασσα από τον Αντίπατρο και τον Κρατερό οπότε παρέμειναν στην σφαίρα επιρροής των Μακεδόνων και εγκαταστάθηκε φρουρά στην Μουνιχία. Από εκείνη την εποχή μέχρι την είσοδο των Ρωμαίων στα ελληνικά πράγματα η Αθήνα περνούσε τότε με το μέρος του ενός διεκδικητή του αχανούς κράτους του Αλέξανδρου και τότε με του άλλου. Το διάστημα από το 146 π.Χ. έως το 330 μ.Χ., οι Ρωμαίοι κυριαρχούν στην Αθήνα. Το 146 π.Χ. ο Ρωμαίος στρατηγός Μόμμιος Λεύκιος κατανίκησε τον ενωμένο στρατό των Ελλήνων έξω από την Κόρινθο, την οποία και κατέστρεψε, και υπέταξε ολοκληρωτικά την Ελλάδα. Έκτοτε οι Αθηναίοι, υποταγμένοι στους Ρωμαίους, προσπαθούσαν να αποτινάξουν τον ζυγό σε κάθε ευκαιρία.

Το 88 π.Χ. όμως, ο Σύλλας με ισχυρό στρατό πολιορκίασε και κατέλαβε την πόλη. Κατά την πολιορκία αλλά και μετά την κατάληψη, η πόλη και η ύπαιθρος χώρα έπαθαν μεγάλες καταστροφές και πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια πυρπολήθηκαν και καταστράφηκαν. Λόγω των εκτεταμένων καταστροφών εγκαταλείφθηκε ο Κεραμικός, τα τείχη της πόλης καταστράφηκαν σε μεγάλο μήκος, τα

έργα τέχνης, όσα γλίτωσαν την καταστροφή, μεταφέρθηκαν στη Ρώμη ενώ πολλοί επιφανείς Αθηναίοι αντίθετοι με την πολιτική των Ρωμαίων σφαγιάστηκαν. Τότε μέσα στην καταστροφή απωλέσθηκε και η βιβλιοθήκη του μεγάλου φιλόσοφου Αριστοτέλη. Μετά την καταστροφή της πόλης από τον Σύλλα και αφού οι Αθηναίοι πούλησαν το νησί της Σαλαμίνας για να εξοικονομήσουν μετρητά, η ζωή επανήλθε στους κανονικούς της ρυθμούς. Επιφανείς Ρωμαίοι εξακολουθούσαν να έρχονται στην Αθήνα είτε ως επισκέπτες, είτε ως σπουδαστές, είτε για να εγκατασταθούν εδώ μόνιμα, όπως ο πλούσιος έμπορος Τίτος Πομπόνιος που πήρε το προσωνύμιο Αττικός από τις πολλές προσφορές που έκανε στην Αθήνα. Πολλοί άρχοντες και ηγεμόνες, κυρίως της Ανατολής, επισκεύασαν πολλά καεστραμμένα δημόσια κτίρια της πόλης, ή έκτισαν καινούρια. Ο επιφανής Ρωμαίος ρήτορας Κικέρων το 51 π.Χ. επισκεύασε το σπίτι του φιλοσόφου Επίκουρου και λίγο αργότερα ο Πομπήιος ξανάκτισε μεγάλο τμήμα της πόλης του Πειραιά. Ο Οκταβιανός κατασκεύασε τη Ρωμαϊκή Αγορά που παρέμεινε η κυρίως εμπορική αγορά της πόλης για σχεδόν 2.000 χρόνια. Στη διάρκεια της αυτοκρατορίας του Κλαυδίου και του Νέρωνα πολλά πράγ-

ματα βελτιώθηκαν στην πόλη μεταξύ των οποίων και το θέατρο του Διονύσου. Σε εκείνη την εποχή ανάγεται και η επίσκεψη του Αποστόλου Παύλου και η περίφημη ομιλία του προς τους Αθηναίους για τον «Άγνωστο Θεό» από τον βράχο της Πνύκας που εντυπωσίασε πολλούς που πίστεψαν στην νέα θρησκεία, ανάμεσα στους οποίους οι μάρτυρες Δάμαρις, Πούμπλιος και Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, ο μετέπειτα πολιούχος άγιος των Αθηνών. Τα αμέσως επόμενα χρόνια στο θρόνο της Ρώμης ανέβηκε ο φιλέλληνας Αδριανός (117-138) που αγάπησε και τιμούσε πολύ την πόλη των γραμμάτων και των τεχνών και στην οποία πολλά προσέφερε. Οι δε Αθηναίοι σε δείγμα της ευγνωμοσύνης τους έδωσαν σε μια από τις φυλές τους το όνομα του και τον μύησαν στα Ελευσίνια μυστήρια, αφού τον ονόμασαν άρχοντα της πόλης και τον λάτρεψαν ως θεό, λίγο κατώτερο από τον Ολύμπιο Δία. Ανάμεσα στις διαδοχικές επισκέψεις του στην αγαπημένη του πόλη έθεσε σε εφαρμογή ένα ολόκληρο πρόγραμμα ανοικοδόμησης της πόλης. Επισκεύαστηκαν πολλά κτίρια και κτίστηκαν πολλά νέα. Ακόμα και ένα καινούριο προάστιο της πόλης κτίστηκε, η Αδριανούπολη, κοντά στο σημερινό Ζάππειο και στον Εθνικό Κήπο.

Η παλαιά και η νέα πόλη επικοινωνούσαν με μια καινούρια πύλη, τη γνωστή μας πύλη του Αδριανού πάνω στην οποία είναι χαραγμένες δυο επιγραφές από τις δυο πλευρές της. Προς την παλιά πόλη γράφει πως εδώ είναι η Αθήνα η πόλη του Θησέα και στην αντίθετη πως εδώ είναι η πόλη του Αδριανού και όχι του Θησέα. Επίσης ο Αδριανός ολοκλήρωσε τον τεράστιο ναό του Ολυμπίου Διός, 650 χρόνια σχεδόν μετά τον Πεισίστρατο που τον είχε ξεκινήσει, και τον κόσμησε με ένα τεράστιο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, αντίγραφο του αντίστοιχου του Φειδία στην Ολυμπία. Επίσης κατασκεύασε Βιβλιοθήκη με 200.000 παπύρους και περγαμηνές, Γυμνάσιο και το Πανελλήνιο όπου ξεκίνησαν οι νέοι αγώνες, τα Πανελλήνια. Στην αυτοκρατορία ακολούθησε ο διάδοχος του Αδριανού, Αντωνίνος Πίος, ο οποίος συμπλήρωσε όλα τα έργα του προκατόχου του και έκτισε καινούρια, όπως και οι επόμενοι της ίδιας δυναστείας, που όλοι είχαν ελληνική παιδεία, αγαπούσαν την πόλη και την επισκέπτονταν συχνά. Την ίδια εποχή με τους Αντωνίνους δραστηριοποιήθηκε στην Αθήνα και ο πάμπλουτος Ηρώδης ο Αττικός από τον Μαραθώνα.

Ο Ηρώδης ο Αττικός ήταν ο πλουσιότερος Αθηναίος όλων των εποχών που είχε βρει ένα αρχαίο θησαυρό σε χρυσά νομίσματα και αφοσιώθηκε στον εμπλουτισμό της πόλης με πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίσματα, πολλά από τα οποία διατηρούνται ως τις μέρες μας. Ένα από τα σπουδαιότερα έργα του ήταν που έντυσε με πεντελικό μάρμαρο το Παναθηναϊκό στάδιο και το ένωσε με την πόλη με μια όμορφη πέτρινη γέφυρα πάνω από τον Ιλισσό. Το πιο γνωστό και πιο πολύτιμο για την πόλη του δώρο ήταν το Ωδείο του που το αφιέρωσε στην γυναίκα του Ρηγίλλα που μόλις είχε πεθάνει. Ο χώρος αυτός σήμερα ανακαινισμένος, φιλοξενεί πολλά πολιτιστικά γεγονότα παγκόσμιας εμβέλειας και είναι γνωστός είτε ως Ηρώδειο, είτε ως Ωδείο Ηρώδου του Αττικού. Το 267 όμως, οι Ερούλοι, ένα γερμανικό φύλο που ξεκίνησε από την Μαύρη Θάλασσα, μετά από σφοδρή επιδρομή στην Αττική, κατέστρεψε σχεδόν ολοσχερώς την Αθήνα. Μόνο η Ακρόπολη σώθηκε λόγω της ισχυρής οχύρωσής της. Οι μεγαλύτερες καταστροφές έγιναν στην αγορά όπου σχεδόν τίποτα δεν έμεινε όρθιο. Και μόνο όταν ήρθε σε βοήθεια της πόλης ισχυρό τμήμα του ρωμαϊ-

κού στρατού απωθήθηκαν και εκδιώχθηκαν οριστικά οι βάρβαροι από την πόλη.

Μετά την καταστροφή η πόλη περιορίστηκε στο τμήμα κάτω από την Ακρόπολη, περίπου στην σημερινή Πλάκα και το Μοναστηράκι που προστατεύονταν από το λεγόμενο ρωμαϊκό, ή βαλεριανό τείχος. Η αίγλη όμως της πόλης ως πανεπιστημια-

κού κέντρου δεν μειώθηκε. Τα πρώτα χρόνια του 4ου αιώνα πολλοί Αθηναίοι έχουν ασπαστεί την νέα θρησκεία του χριστιανισμού και το διάταγμα του Μεδιολάνου, το 313, περί Ανεξιθρησκίας του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου τους επιτρέπει να ασκήσουν για πρώτη φορά σχετικά ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.

Χριστιανική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και Βυζάντιο (330-1204 μ.Χ.)

Ο Ναός των Ταξιαρχών, γνωστός ως Άγιοι Ασώματοι, δυτικά της Βιβλιοθήκης του Αδριανού. Λιθογραφία του Theodore du Moncel, 1843.

Όταν ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος επέβαλε την χριστιανική θρησκεία ως επίσημη θρησκεία του απέραντου Ρωμαϊκού κράτους, στην Αθήνα υπήρχαν ήδη πολλοί χριστιανοί που υποδέχτηκαν το νέο με μεγάλη τους χαρά. Και όταν ο Κωνσταντίνος έκτισε την Νέα Ρώμη, την μετέπειτα Κωνσταντινούπολη, στη θέση της αρχαίας αποικίας Βυζάντιο των Μεγαρέων του πρόσφε-

ραν μεγάλο αριθμό από αγάλματα, γλυπτά, διακοσμητικά και αρχιτεκτονικά μέλη από τους αρχαίους ειδωλολατρικούς ναούς για να στολίσει την νέα πρωτεύουσα του κράτους. Έτσι απογυμνώθηκε η άλλοτε κραταιά Αθήνα από πολλούς πολιτιστικούς θησαυρούς, αλλά απόκτησε την εύνοια του Αυτοκράτορα. Λόγω της αλματώδους ανάπτυξης, αστικής, οικονομικής και πολεοδομικής της

Προφήτης Ηλίας, στη Ρωμαϊκή Αγορά, 12ος αιώνας. Λιθογραφία του Theodore du Moncel, 1843.

Κωνσταντινούπολης όλες οι άλλες παλιές επιφανείς πόλεις του ελλαδικού χώρου περιέπεσαν στην αφάνεια και παρήκμασαν, μεταξύ αυτών και η Αθήνα. Στα τέλη του 4ου αιώνα επισκευάστηκε το παλαιό ρωμαϊκό τείχος της πόλης λίγο πριν οι Γότθοι του Αλάριχου εισβάλουν στην Ελλάδα και πολιορκήσουν και την Αθήνα, αφού πρώτα λεηλάτησαν την ύπαιθρο της Αττικής.

Το καθοριστικό κτύπημα στον αρχαίο κόσμο στην Αθήνα, δόθηκε το 529 με διάταγμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού, οπότε έκλεισε η Ακαδημία και οι άλλες φιλοσοφικές σχολές της πόλης. Έτσι χάθηκαν και τα τελευταία ερείσματα του αρχαίου κόσμου που γρήγορα παραχώρησε ολοκληρωτικά την θέση του στον Χριστιανισμό και τις χριστιανικές δοξασίες. Τότε η Αθήνα φυσιολογικά μετατράπηκε σε μια μικρή επαρχιακή πόλη της αυτοκρατορίας χωρίς καμία οικονομική, ή άλλη σημασία. Και όταν κτίστηκε ο μεγαλοπρεπής ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη η πόλη σχεδόν απογυμνώθηκε και από τα τελευταία σχεδόν ερείπια της αρχαιότητας για να βοηθηθεί το κτίσιμο του τεράστιου χριστιανικού ναού. Στα τέλη του 6ου αιώνα εισέβαλαν στην Αττική οι Σλάβοι και λε-

ηλάτησαν για άλλη μια φορά την πόλη. Τα επόμενα χρόνια η Αθήνα αναφέρεται μόνο ως στόχος Σαρακηνών πειρατών και μια φορά Βούλγαρων επιδρομών πριν ηττηθούν ολοκληρωτικά από τον Βασίλειο Β΄ τον Βουλγαροκτόνο, ο οποίος μετά την νίκη του περιόδευσε στην αυτοκρατορία και πέρασε και από την Αθήνα όπου το 1018 γιόρτασε την νίκη του στον Παρθενώνα.

Στα μέσα του 11ου αιώνα Φράγκοι μισθοφόροι στην υπηρεσία του Αυτοκράτορα λεηλάτησαν την πόλη που είχε επαναστατήσει κατά της βυζαντινής κυριαρχίας. Το 1147 για άλλη μια φορά η πόλη λεηλατήθηκε από τους Νορμανδούς του βασιλιά της Σικελίας Ρογήρου. Ο τελευταίος που απείλησε την Αθήνα πριν τους Φράγκους κατακτητές ήταν ο Λέων Σγουρός, τύραννος του κάστρου του Ναυπλίου που πολιορκήσε την πόλη για λίγο και μετά την εγκατέλειψε για να στραφεί κατά της πλουσιότερης Θήβας. Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Σταυροφόρους η Αθήνα δόθηκε στους Λατίνους, ενώ η επόμενη περίοδος της λεγόμενης Φραγκοκρατίας, ήταν μια περίοδος παρακμής και περαιτέρω συρρίκνωσης της πάλαι ποτέ κραταιής αρχαίας Αθήνας.

Φραγκοκρατία στην Αθήνα (1204-1456)

Στα τέλη του 1204 ο Βονιφάτιος ο Μονφερατικός κατέλαβε την Αθήνα και οι Φράγκοι επιδόθηκαν στη λεηλασία της πόλης. Ο Βονιφάτιος στη συνέχεια, παραχώρησε την Αθήνα μαζί με τα Μέγαρα στον επιφανή ιππότη από τη Βουργουνδία Όθωνα ντε λα Ρος, στον οποίο είχε παραχωρήσει νωρίτερα και τη Θήβα.

Μετά τη Μάχη της Κωπαΐδας το 1311, όπου οι Φράγκοι νικήθηκαν από τους Καταλανούς και όπου σκοτώθηκε ο δούκας της Αθήνας, το δουκάτο πέρασε στην κυριαρχία των Καταλανών που πρόσφεραν την ηγεμονία στο στέμμα των βασιλέων της Αραγονίας. Η κυριαρχία των Καταλανών καταλύθηκε το 1388 με την κατάληψη της Ακρόπολης από τον Φλωρεντινό τραπεζίτη και τυχοδιώκτη Νέριο Ατσαϊόλι που από το 1385 είχε καταλάβει την πόλη της Αθήνας. Με εξαίρεση μια βραχύχρονη βενετική κατοχή (1395-1403) ο οίκος των Ατσαϊόλι ηγε-

μόνευσε μέχρι το 1458, όταν οι Τούρκοι, που από το 1456 είχαν καταλάβει την Αθήνα έγιναν κύριοι και της Ακρόπολης.

Σε όλη αυτή την περίοδο, η Αθήνα αποτελούσε το καύχημα των δυτικών κυριάρχων. Ο βασιλιάς της Αραγονίας και δούκας της Αθήνας Πέτρος Δ΄ της Αραγονίας είχε χαρακτηρίσει την Ακρόπολη το 1380 ως «το πιο ακριβό στολίδι που υπάρχει στον κόσμο». Η σχετική ευημερία της πόλης αυτή την εποχή, δεν είναι άσχετη με την γενικότερη αναγέννηση των γραμμάτων και των τεχνών που είχε ήδη ξεκινήσει στις ιταλικές εμπορικές πόλεις, κυρίως στην Φλωρεντία. Η αγάπη των Φλωρεντινών για τα αρχαία γράμματα μεταφράστηκε και σε υλικό ενδιαφέρον για την ίδια την πόλη των Αθηνών που υπήρξε στους αρχαίους χρόνους το σημαντικότερο πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο ολόκληρου του τότε γνωστού κόσμου.

Μονή Δαφνίου. Λιθογραφία του Theodore du Moncel, 1843.

Η Αθήνα την περίοδο της Τουρκοκρατίας μέχρι την απελευθέρωση

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας τυπικά ξεκινά με τη πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, αν και πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου είχαν ήδη περιέλθει στην Λατινική και Τουρκική κυριαρχία, και φτάνει μέχρι την επανάσταση των Ελλήνων το 1821.

Μετά την πλήρη κατάκτηση της Αθήνας από τους Οθωμανούς την διετία 1456-58, την πόλη επισκέφτηκε ο σουλτάνος Μωάμεθ ο Β΄ ο Πορθητής, ο άνθρωπος που κυριεύσε την Κωνσταντινούπολη. Ο Μωάμεθ, άνθρωπος με ευρεία μόρφωση και θαυμασμό για την αρχαία Ελλάδα, ήρθε στην Αθήνα για να θαυμάσει τα μνημεία του παρελθόντος για τα οποία είχε τόσα πολλά ακούσει. Σε συνδυασμό με το γεγονός πως οι Αθηναίοι παραδόθηκαν χωρίς αντίσταση στον Σουλτάνο, εκείνος τους παραχώρησε αρκετά προνόμια και άφησε παρακαταθήκη στους νεώτερους να προστατεύουν και να τιμούν τα παλιά μνημεία της πόλης. Τη διοίκηση της πόλης επέβλεπε ο Πασάς που έδρευε στο Νεγρεπόντε (την σημερινή Χαλκίδα). Οι Αθηναίοι διατήρησαν τους δικούς τους τοπικούς άρχοντες με περιορισμένες εξουσίες, κυρίως για τα ζητήματα ανάμεσα στους χριστιανούς. Οι άρχοντες αυτοί ονομάζονταν δημογέροντες και προέρχονταν από τις 10-12 παλιές αρχοντικές οικογένειες της πόλης. Ο υπόλοιπος λαός διακρινόταν σε γαιοκτήμονες (νοικοκυραίους),

Λόφος Φιλοπάπου, Αθήνα το 1805.

σε έμπορους και βιοτέχνες (παζαρίτες) και τους χωρικούς (ξωτάρηδες) που κατοικούσαν στα μικρά αραιοκατοικημένα χωριά της υπαίθρου γύρω από την πόλη σε ολόκληρη την Αττική.

Σύντομα ο Παρθενώνας μετατράπηκε σε τζαμί με ένα κτίσμα που έβλεπε προς την Μέκκα στο εσωτερικό του αρχαίου ναού, όπως επί βυζαντινών χρόνων ο αρχαίος ναός της Αθηνάς είχε μετατραπεί σε ναό της Παρθένου Παναγίας. Επίσης, οι Ορθόδοξοι Έλληνες ξαναλειτούργησαν τα παλιά μοναστήρια τους, που είχαν κλείσει ή μετατραπεί σε καθολικά επί της κυριαρχίας των Λατίνων και ίδρυσαν και νεώτερα κυρίως στον Υμηττό και στην Πεντέλη. Οι ίδιοι οι Αθηναίοι ονομαζόμενοι από τον κατακτητή «ραγιάδες» πλήρωναν αρκετούς φόρους μεταξύ των οποίων επαχθέστερος ήταν ο κεφαλικός φόρος (χαράτσι) και κάποιες φορές το παιδομάζωμα κυρίως τον 16ο αιώνα. Κατά το παιδομάζωμα οι Οθωμανοί επέλεγαν από τις ελληνικές οικογένειες παιδιά μικρότερα από δώδεκα χρονών. Τα μικρά αγόρια τα μετέτρεπαν σε πολεμιστές, τους λεγόμενους γενιτσάρους και τα κορίτσια τα οδηγούσαν στο χαρέμι του Σουλτάνου.

Τα σπίτια των πλέον ευκατάστατων αθηναϊκών οικογενειών ήταν διώροφα με μεγάλη εσωτερική αυλή που περιβαλλόταν από υψηλούς τοίχους. Οι περιορισμοί περιλάμβαναν για τους σκλαβωμένους Αθηναίους την υποχρέωσή τους να φοράνε συγκεκριμένα ρούχα και πολλές άλλες απαγορεύσεις, μεταξύ των οποίων ήταν η απαγόρευση

να κτίζουν ψηλότερα σπίτια από των Μουσουλμάνων, να φέρουν όπλα, να ανεβαίνουν στην Ακρόπολη, να ιππεύουν άλογα και να φοράνε πολυτελή ρούχα.

Τα περισσότερα στοιχεία που γνωρίζουμε για την ιστορία της πόλης αυτήν την περίοδο, προέρχονται από διάφορα τοπικά αρχεία και τις διηγήσεις πολλών επισκεπτών που έρχονταν εδώ για να θαυμάσουν τα αρχαία μνημεία και να γνωρίσουν μεταξύ των παλαιά δόξα των αρχαίων Αθηνών. Μεταξύ αυτών και ο περίφημος Τούρκος ταξιδευτής Εβλιά Τσελεμπί που επισκέφτηκε την Αθήνα το 1667.

Το 1656 ένας κεραυνός έπληξε τα Προπύλαια στην Ακρόπολη που ανατινάχτηκαν γιατί εκεί φύλαγαν οι κατακτητές το μπαρούτι για τα κανόνια τους. Τότε σκοτώθηκε και ο Γιουσούφ Αγάς που σύμφωνα με τον τοπικό θρύλο των παλιών Αθηναίων τον κεραυνό τον έστειλε ο Άγιος Δημήτριος γιατί ο αγάς σχεδίαζε να βομβαρδίσει τους Έλληνες την ημέρα της γιορτής του Άγιου. Το 1687 οι Βενετοί κατόρθωσαν να καταλάβουν την Αττική, κατά την διάρκεια κάποιου από τους πολλούς πολέμους που διεξήγαγαν κατά των Τούρκων, και διατήρησαν την κυριαρχία τους για δυο σχεδόν χρόνια. Τότε μάλιστα, στην προσπάθεια του Μοροζίνι να καταλάβει την πόλη από τους Τούρκους, καταστράφηκε και ο Παρθενώνας, από μια εύστοχη βολή του βενετσιάνικου πυροβόλου που χτυπούσε τους Τούρκους που είχαν οχυρωθεί στην Ακρόπο-

Η Αθήνα από τους πρόποδες του Λυκαβηττού

Μαρμάρινο λιοντάρι που ο Φραγκίσκος Μοροζίνι μετέφερε από τον Πειραιά στην Βενετία, 1695.

λη. Επίσης ο Μοροζίνι εγκαταλείποντας την Αθήνα στους Τούρκους το 1689, πήρε μαζί του και ένα μαρμάρινο λιοντάρι από το λιμάνι του Πειραιά και το μετέφερε στην Βενετία, όπου το θαυμάζουν και σήμερα οι επισκέπτες της. Από ένα παρόμοιο μαρμάρινο λιοντάρι ονομάστηκε το επίγειο των Αθηνών, ο Πειραιάς, Πόρτο Λεόνε. Μετά την εγκατάλειψη της πόλης από τους Βενετούς οι περισσότεροι κάτοικοι κατέφυγαν σε περιοχές που κατείχαν ακόμα οι Βενετοί, στην Πελοπόννησο και τα Επτάνησα, καθώς επίσης και στην γειτονική Σαλαμίνα, όπως γινόταν τα αρχαία χρόνια σε εποχές εισβολών επικίνδυνων εχθρών. Οι Οθωμανοί έκτισαν λιγοστά καινούρια κτίρια, κυρίως θρησκευτικού και διοικητικού χαρακτήρα. Το 1721 ιδρύθηκε ο Μεντρεσές, ένα θρησκευτικό Οθωμανικό ίδρυμα που προοριζόταν για την μελέτη των ιερών κειμένων τους. Το 1759 κτίστηκε και το γνωστό τζαμί μπροστά από τον σημερινό σταθμό του μετρό στο Μοναστηράκι. Το 1772 ο Χατζή Αλί Χασεκί αγόρασε τον Μαλικανέ των Αθηνών και τρία χρόνια αργότερα διορίστηκε βοεβόδας των Αθηνών. Το 1777 ορδές Τουρκαλβανών λυμαινόνταν την περιοχή και ο βοεβόδας με την συμμετοχή των Ελλήνων έκτι-

σε ένα χαμηλό τοίχο γύρω από την πόλη, τον Σερπετζέ, για να προστατεύεται η πόλη. Για το κτίσιμο μάλιστα του τείχους χρησιμοποιήθηκαν πολλά μαρμάρια και πέτρινα τμήματα από τα αρχαία μνημεία. Η διοίκηση του Χασεκί διήρκεσε 20 σχεδόν χρόνια, μέχρι το 1792 οπότε ο Σουλτάνος τον έδωσε από βοεβόδα και τον τιμώρησε, μετά από πολλά παράπονα των Αθηναίων.

Άλλο σημαντικό γεγονός ήταν στις αρχές του 19ου αιώνα η κλοπή των μαρμάρινων γλυπτών του Παρθενώνα με την άδεια των Τούρκικων αρχών από τον βρετανό Λόρδο Έλγιν. Τότε στις παραμονές της επανάστασης οι κάτοικοι των Αθηνών υπολογίζονταν γύρω στις 10 έως 12 χιλιάδες ψυχές.

Η Επανάσταση του 1821

Όταν ξέσπασε η επανάσταση των Ελλήνων κατά των Τούρκων, πρώτα στην Μολδοβλαχία και έπειτα στην Πελοπόννησο, την Στερεά Ελλάδα, τα νησιά και αλλού, έφτασαν τα νέα και στην Αθήνα και την υπόλοιπη Αττική, όπου βρίσκονταν όλοι σε επαναστατικό αναβρασμό. Οι μερικές εκατοντάδες Τούρκοι των Αθηνών οχυρώθηκαν στην Ακρόπολη παίρνοντας και μερικούς όμηρους, ενώ πολλές οικογένειες Ελλήνων κατέφυγαν προληπτικά στην Σαλαμίνα. Οι επαναστατημένες δυνάμεις πολιορκήσαν τους Τούρκους από τον Μάιο έως τον Αύγουστο, πολιορκία που διέκοψε ο Ομέρ Βρυώνης και ανεφοδίασε τους πολιορκημένους με τρόφιμα, πολεμοφόδια και νερό. Όταν έφυγε ο Ομέρ Βρυώνης οι επαναστάτες συνέχισαν την πολιορκία και τελικά υποχρέωσαν τους Τούρκους την 21η Ιουνίου του 1822 να συνθηκολογήσουν λόγω παντελούς έλλειψης νερού, και να αναχωρήσουν ασφαλείς με τα υπάρχοντά τους, τον οπλισμό τους και τις οικογένειές τους προς την Τουρκία με πλοία ουδετέρων Ευρωπαϊκών δυνάμεων. Την διοίκηση της ελεύθερης πλέον Αθήνας ανέλαβε ο ικανός πολέμαρχος Οδυσσέας Ανδρούτσος επικεφαλής του δικού του σώματος από 150 εμπειροπόλεμους άντρες. Μέχρι το 1825 επικρατούσε σχετική ησυχία στην Αττική, αλλά οι επαναστατημένοι Έλληνες άρχισαν να φιλονικούν μεταξύ τους. Ο Ανδρούτσος συγκρούστηκε με άλλους οπλαρχηγούς και σύμφωνα με τις ιστορικές μαρτυρίες καταδυνάστευε την ύπαιθρο και τα χωριά της. Στο τέλος, στις 5 Ιουνίου 1825 αφού πρώτα φυλακίστηκε από τον Γιάννη Γκούρα βρέθηκε νεκρός κάτω την

Ακρόπολη. Πολλοί ισχυρίζονται πως δολοφονήθηκε από τους άντρες του Γκούρα και μετά τον έριξαν από τα τείχη της Ακρόπολης για να φανεί ως ατύχημα. Το καλοκαίρι του 1826 τούρκικος στρατός υπό τον έμπειρο Κιουταχί και τον Ομέρ Βρυώνη έφτασε στην Αθήνα. Ο Γκούρας οχυρώθηκε στην Ακρόπολη και ο Μακρυγιάννης για ένα περίπου μήνα αντιμετώπισε στην μισο-οχυρωμένη Αθήνα τους Τούρκους, αλλά τον Αύγουστο μη αντέχοντας την πίεσή τους κλείστηκε και αυτός με τους άντρες του στην Ακρόπολη. Η ελληνική κυβέρνηση τότε στην προσπάθειά της να σώσει την Ακρόπολη και το γόητρό της έστειλε τον Γάλλο φιλέλληνα Φαβιέρο και τον ικανότατο πολέμαρχο Γεώργιο Καραϊσκάκη με 3.000 καλά οπλισμένους και οργανωμένους άντρες στην Αθήνα. Στο μεταξύ σκοτώθηκε ο Γκούρας και οι πολιορκημένοι Έλληνες δυσκολεύονταν ολοένα και περισσότερο. Έγιναν πολλές μάχες γύρω από την Ακρόπολη και την Αθήνα, αλλά ούτε η πολιορκία λυνόταν, ούτε οι Έλ-

ληνες συνθηκολογούσαν. Κάποια στιγμή οι άντρες της κυβέρνησης έσπασαν προσωρινά την πολιορκία και μετέφεραν τρόφιμα και πολεμοφόδια στην Ακρόπολη. Η κατάσταση όμως συνεχώς χειροτέρευε για τους πολιορκημένους και ο Μακρυγιάννης με λίγους άντρες του διέσπασε τον κλοιό και ειδοποίησε την κυβέρνηση στην Αίγινα για την άσχημη κατάσταση. Τότε ο Φαβιέρος με 650 άντρες και πολλά πολεμοφόδια προσέγγισε στην Ακρόπολη τον Δεκέμβριο του 1826, αλλά επειδή οι κινήσεις του προδόθηκαν κατέφυγε και αυτός με τους άντρες του στην Ακρόπολη. Το Φεβρουάριο του 1827 έφτασε στον Πειραιά ο βρετανός καπετάνιος Abney Hastings με το πολεμικό ατμόπλοιο «Καρτερία» και άλλα 6 μικρότερα σκάφη συνοδευόμενος από τους George Finlay και Samuel Howe και άρχισε να προετοιμάζεται η τελική προσπάθεια της λύσης της πολιορκίας. Οι πρώτες ενέργειες των στρατιωτικών τμημάτων ήταν αποτυχημένες και μάλιστα η ελληνική πλευρά είχε και πολλά θύματα.

Η Καμαρόπορτα (Πύλη του Αδριανού) και οι στύλοι του Ολυμπίου Διός. Δυτική άποψη (μετά το 1834), PEYTIER.

Η είσοδος των Αθηνών, Edward Dodwell

Τον Μάρτιο κατέφθασαν και ο στρατηγός Richard Church και ο ναύαρχος λόρδος Cochrane που είχε τοποθετήσει η κυβέρνηση επικεφαλής του στρατού και του ναυτικού αντίστοιχα. Συνεργάστηκαν με τον Γεώργιο Καραϊσκάκη που δυσανεκτήθηκε γιατί δόθηκε η αρχηγία σε ξένους, αλλά τελικά οι επιχειρήσεις ξεκίνησαν. Λάθος εκτίμηση της κατάστασης από τον φιλέλληνα Γκόρντον οδήγησε το ένα τμήμα των ελληνικών δυνάμεων σε μια οδυνηρή ήττα. Επίσης σε μια αψιμαχία μεταξύ τούρκων και Ελλήνων τραυματίστηκε ο αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων Καραϊσκάκης και μετά από λίγο πέθανε στην Σαλαμίνα που είχε μεταφερθεί. Στην τελική απόπειρα οι Έλληνες ηττήθηκαν και έτσι αναγκάστηκαν οι πολιορκούμενοι στις 27 Μαΐου 1827 να παραδώσουν την Ακρόπολη στον Κιουταχί και να αναχωρήσουν με γαλλικά και αυστριακά πλοία στην Σαλαμίνα.

Έτσι η Ακρόπολη και η υπόλοιπη Αττική παρέμεινε στα χέρια των Τούρκων μέχρι την οριστική ανεξαρτησία της Ελλάδας που υπεγράφη τελικά

το 1832 μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και του Σουλτάνου, επακόλουθο της καταστροφής του Τουρκο-αιγυπτιακού στόλου στο Ναυαρίνο (Οκτώβριος 1827) και της ήττας των Τούρκων έξω από την Κωνσταντινούπολη από τους Ρώσους (Συνθήκη της Αδριανούπολης, 1829).

Οι Έλληνες άρχισαν να επιστρέφουν στην ερειπωμένη Αθήνα και έτσι το 1832, που έφτασε ο Όθωνας στο Ναύπλιο υπήρχαν ήδη στην πόλη μερικές χιλιάδες κάτοικοι. Η Ακρόπολη όμως παρέμεινε στα χέρια της τουρκικής φρουράς που τελικά την παρέδωσε στο νεαρό Βαυαρό λοχαγό Χριστόφορο Νέζερ στις 31 Μαρτίου 1833, που την παρέλαβε στο όνομα του Βαυαρού βασιλιά των Ελλήνων που είχε αποφασίσει πως η Αθήνα θα γινόταν πρωτεύουσα του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους. Αυτή την ημερομηνία τελείωσε και τυπικά η κυριαρχία των Τούρκων στην Αθήνα και η πόλη συνέχισε πλέον τον βίο της στα πλαίσια του ελεύθερου ελληνικού κράτους και μάλιστα ως πρωτεύουσά του.

Η διατροφή των Ελλήνων στην τουρκοκρατούμενη Αθήνα

Το φαγητό στρώνεται στο σοφρά, συνήθεια των Τούρκων που απέκτησαν και οι Έλληνες. Πίνακας του Ιρλανδού ζωγράφου Edward Dodwell, λίγο πριν την Ελληνική επανάσταση το 1821.

Είναι γεγονός ότι οι περίοδοι των πολεμικών συγκρούσεων και των εδαφικών ανακατατάξεων στον Ελλαδικό χώρο είναι συνυφασμένες με την φτώχεια την πείνα και την δυστυχία. Η σκοτεινή περίοδος της τουρκοκρατίας με τα τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς των υπόδουλων Ελλήνων απετέλεσε τον σκοτεινό διατροφικό μεσαίωνα της Ελλάδας. Φυσικά υπήρχε μια διάκριση ανάμεσα στα αστικά και τα αγροτικά πρότυπα κατανάλωσης.

Στις πόλεις, τα προϊόντα, διακινούνταν με σχετική ευχέρεια και επάρκεια τόσο στην αγορά όσο και στα παζάρια. Υπήρχε ποικιλία προϊόντων και κατ'επέκταση ποιοτικότερη μαγειρική στα αστικά νοικοκυριά σε σχέση με τα αγροτικά. Αυτό δεν σημαίνει, ότι η οργάνωση της αγοράς των πόλεων εξασφάλιζε και την απρόσκοπτη κυκλοφορία των αγαθών. Οι κρίσεις διατροφής και επάρκειας προϊόντων που σημειώνονταν κατά καιρούς, στις πόλεις μαρτυρούν την έλλειψη, τη νόθευση ή και την ακρίβεια των βασικών ειδών διατροφής, γεγο-

νός άλλωστε που ήταν γνώριμο φαινόμενο της εποχής αυτής. Οι αστικοί πληθυσμοί εκτός της αγοράς νωπών προϊόντων είχαν τη δυνατότητα κατανάλωσης έτοιμης μαγειρεμένης τροφής, αγορασμένης από τους πλανόδιους πωλητές και από τα υπαίθρια ή στεγασμένα μαγαζιά κοντά στο χώρο της αγοράς. Οι Τούρκοι ήδη από τον 15ο αιώνα ενσωματώνουν το ψάρι στη διατροφή τους όπως και τη περίφημη σάλτσα των Βυζαντινών τον «γάρον», παραμένουν όμως αρνητικοί σε διάφορα είδη θαλασσινών όπως τα οστρακοειδή και τα μαλάκια. Στην αγορά επίσης υπάρχουν μαγαζιά που πουλάνε διάφορα γλυκίσματα, γαλακτοκομικά προϊόντα, διάφορα είδη από σερμπέτια και μάλιστα με πάγο. Πάγο δεν μπορούσαν βέβαια να παρασκευάσουν αυτή την εποχή, μετέφεραν όμως χιόνι από τα βουνά που με κάποιο τρόπο το διατηρούσαν για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα. Μια άλλη κατηγορία καταστημάτων πωλούσε σούπες, κεφαλάκια βραστά, ποδαράκια, κοιλίτσες (πατσάς). Η λιτότητα του καθημερινού γεύματος, του τουρκι-

κού, ελληνικού και εβραϊκού στοιχείου σε όλη σχεδόν την επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν εμφανής.

Ένα συνηθισμένο γεύμα αποτελούνταν από ένα κομμάτι ψωμί, ανάλογα με τη ποιότητα των σιτηρών κάθε περιοχής, ένα κρεμμύδι, λίγες ελιές ή ένα κομμάτι τυρί ή παστό κρέας, όσπρια, χόρτα και λίγο κρασί ως συμπλήρωμα των θερμίδων, κι αυτό όταν υπήρχε. Ακόμα στις μικρές κτηνοτροφικές κοινωνίες τα σιτηρά με τη μορφή του προχειρου και συχνά χωρίς προζύμι ψωμιού ή των χυλών οι οποίοι περιείχαν δημητριακά ή λίγο ξινόγαλο ή τυρί ή βούτυρο ή ακόμα με νερό, κρεμμύδια και δυο σταγόνες λάδι, αποτελούσαν τη μόνιμη βασική τροφή τους. Εξάιρεση από τα καθημερινά λιτοδίαιτα γεύματα γινότανε στις μεγάλες χριστιανικές γιορτές, όπου το κρέας αποτελούσε την κύρια τροφή.

Η διαφορετικότητα των δύο λαών Ελλήνων και Τούρκων φαινόταν και στο τραπέζι. Οι Έλληνες μπορούσαν να συντρώγουν μαζί με τους Τούρκους, να κάθονται δηλαδή στο ίδιο τραπέζι, με την προϋπόθεση να μη περιλαμβάνει χοιρινό κρέ-

ας που το απαγορεύει η θρησκεία τους, καθώς επίσης λαγούς, βατράχια, χελώνες και σαλιγκάρια.

Μια άλλη θρησκευτική συνήθεια των Τούρκων, όπως αυτή της θρησκευτικής νηστείας του ραμαζανιού, καθώς και της συνεχούς απαγόρευσης του αλκοόλ, διαφοροποιούσαν αισθητά τις διατροφικές σχέσεις με τους χριστιανικούς πληθυσμούς. Βέβαια με τις ολοένα αναπτυσσόμενες σχέσεις μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων παρατηρούνται φαινόμενα οι Τούρκοι να παραβιάζουν τον θρησκευτικό κώδικα και να πίνουν στα κρυφά αλκοόλ. Οι διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις των Χριστιάνων - Μουσουλμάνων συνιστούσαν ένα μακροχρόνιο πεδίο διαφορετικότητας, αντιστάσεων αλλά και προσαρμογών στα πολιτισμικά πρότυπα που σταδιακά διαμορφώνονταν μεταξύ του επικυρίαρχου και του υπόδουλου. Το σημαντικότερο όμως για την εξέλιξη της ελληνικής διατροφής είναι ότι, μέσα από αυτές τις καθημερινές αλληλεπιδράσεις αυτής της περιόδου, διαμορφώθηκε σιγά - σιγά ο χαρακτήρας της ελληνικής κουζίνας που μαζί με άλλες επιρροές στη συνέχεια, πήρε τη σημερινή του μορφή.

Η Αθήνα μετά τα 1830

Το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος άρχισε την ιστορική του πορεία το 1830. Εκεί γύρω άρχισε η στοιχειώδης έστω λειτουργία του και η οικονομική ανάπτυξη. Μέχρι τότε όλες οι δομές του ήταν απαρχαιωμένες και σε πλήρη αναντιστοιχία με τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Η Ελλάδα με άγνωστο τον τομέα της βιομηχανίας, με ανύπαρκτο οδικό δίκτυο και μεταφορές και υποτυπώδη γεωργία και κτηνοτροφία, βρισκόταν ακόμη στην Ανατολή. Η γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού αποτελούσε τα σύνορά της. Από τα νησιά του Αιγαίου, στην Ελλάδα ανήκαν μόνο οι Κυκλάδες και οι Βόρειες Σποράδες. Βασικό κορμό της χώρας αποτελούσαν ο Μοριάς και η Ρούμελη. Το 1864 προστέθηκαν τα Ιόνια νησιά και το 1881 η Θεσσαλία. Το 1838 η έκταση της χώρας ήταν 47.516 τ. χλμ. και ο πληθυσμός της 752.000 κατοίκους.

Στην Αθήνα, λίγο μετά την παράδοση της Ακρόπολης από τους Τούρκους και συγκεκριμένα στις 14 Ιουνίου 1833, οι Βαυαροί ιθύνοντες αποφάσισαν να ανακηρύξουν την πόλη πρωτεύουσα του

κράτους και «καθέδρα» του βασιλιά Όθωνα. Ή πρώτη του κατοικία ήταν στην σημερινή πλατεία Κλαυθμώνος στα δυο εντυπωσιακά κτίρια που σήμερα στεγάζουν το Μουσείο της πόλης των Αθηνών.

Από το 1838 η μορφή της Αθήνας αρχίζει κάπως να αλλάζει. Νέα σπίτια χτίζονται, κήποι και δενδροστοιχίες καλύπτουν δρόμους και πλατείες, ενώ στα λίγα ακόμη καταστήματα του κέντρου, αρχίζουν να εισάγονται και είδη πολυτελείας. Τα μεγάλα καφενεία του κέντρου, τα βράδια παίζουν μουσική και προσφέρουν κρύο νερό και λεμονάδα. Μεταξύ των χιλιάδων ανθρώπων που περιφέρονται και διασκεδάζουν, είναι ο Όθωνας και η Αμαλία που περνούν να απολαύσουν το θέαμα καβάλα σε άλογα. Οι περίπατοι με άλογα, τόσο του βασιλικού ζεύγους όσο και των «Κυριών της τιμής» ή και των φίλων της βασιλικής οικογένειας, είναι καθημερινό φαινόμενο. Οι περίπατοι συχνά φτάνουν μέχρι τον Υμηττό και την Πεντέλη ή και προς τη θάλασσα, μέχρι τη Σαλαμίνα και την Ελευσίνα.

Συχνά η κίνηση στους δρόμους της Αθήνας, δημιουργεί κυκλοφοριακά προβλήματα αφού εκτός από τους μεμονωμένους ιππείς, κυκλοφορούν οι πολυτελείς άμαξες με περισσότερους από δύο ίππους, τα ογκώδη κάρα που μεταφέρουν τρόφιμα και οικοδομικά υλικά, καθώς επίσης και φορτωμένα γαϊδούρια αλλά και καμήλες. Ανάμεσα στις ιδιωτικές άμαξες, τους έφιππους κυρίους και τα μεταφορικά κάρα και πολλοί περιπατητές σε μια πανδαισία χρωμάτων που δημιουργούν οι ποικίλες ενδυμασίες, ιδιαίτερα των γυναικών. Από ψηλά, εντυπωσιακά, περίτεχνα καπέλα μέχρι σμυρναίικα φέσια. Από παριζιάνικες τουαλέτες και ευρωπαϊκά πομπώδη φορέματα μέχρι τοπικές ενδυμασίες από την Αττική και τα νησιά, έως φουστάνελες.

Επίκεντρο της μεταμόρφωσης και του καλλωπισμού ήταν βέβαια το Παλάτι. Αλλά και η υπόλοιπη μεταμόρφωση της Αθήνας γινόταν είτε προς τιμήν του βασιλικού ζεύγους, είτε με επιλογές, κυρίως της βασίλισσας Αμαλίας. Μανιώδης φίλη του πράσινου η Αμαλία φέρνει χώμα και σπάνια λουλούδια από την πατρίδα της, ενώ αρχίζει να εφαρμόζει πρόγραμμα για την δένδροφύτευση κεντρικών δρόμων της Αθήνας αλλά και της περιοχής

γύρω από την Ακρόπολη. Σαν συνέχεια του παλατιού, θέλησε να δημιουργήσει ένα μεγάλο κήπο που στα αρχικά του σχέδια, η έκταση συμπεριλάμβανε, την περιοχή του Ζαπτείου, τους στύλους του Ολυμπίου Διός και έφτανε μέχρι το Θησείο. Η επιθυμία της αυτή δεν ικανοποιήθηκε λόγω των αντιδράσεων και εξαιτίας των αρχαιοτήτων που υπήρχαν σε όλη αυτή την περιοχή. Έτσι ο Κήπος της βασιλικής οικογένειας περιορίστηκε στα όρια περίπου του σημερινού Εθνικού κήπου (μετονομάστηκε το 1974). Το 1839, Βαυαροί γεωπόνοι μετέφεραν και φύτευσαν 15.000 καλλωπιστικά φυτά από τη Γένοβα. Το 1846 διαμορφώθηκε και η πλατεία Ομονοίας. Αρχικά πήρε το όνομα Πλατεία Ανακτόρων, στη συνέχεια προς τιμή του βασιλιά ονομάστηκε Πλατεία Όθωνος, ενώ το 1862 μετονομάστηκε σε Πλατεία Ομονοίας, όταν στο χώρο αυτό συγκεντρώθηκαν και έδωσαν όρκο ομονοίας οι αρχηγοί των αντιπάλων πολιτικών σχημάτων που είχαν προκαλέσει αιματηρές ταραχές στη χώρα. Το 1843 άρχισε και η διαμόρφωση της Πλατείας Συντάγματος. Αρχικά και αυτή ονομάστηκε Πλατεία Ανακτόρων. Το σημερινό της όνομα το πήρε από το Σύνταγμα που υποχρεώθηκε να εκδώσει ο

Όθωνας στην Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου. Το 1930 ξεκίνησαν οι εργασίες μετατροπής των Ανακτόρων σε κοινοβούλιο από τον αρχιτέκτονα Ανδρέα Κριεζή. Από το 1935, επί πρωθυπουργίας Παναγή Τσαλδάρη, πραγματοποιούνται σ' αυτό οι εργασίες της Ε' Εθνοσυνέλευσης.

Οι υποδομές της Αθήνας, όσο και ολόκληρου του ελληνικού κράτους, ήταν σε κακή κατάσταση εκείνη την εποχή. Το 1830, γέφυρες, δρόμοι, λιμάνια, υδραγωγεία και δημόσια κτίρια δεν υπήρχαν για να μπορέσουν να στηρίξουν την οικονομική και διοικητική λειτουργία του κράτους. Από τα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, το οδικό δίκτυο πέρασε στην πρώτη θέση των εθνικών προτεραιοτήτων. Η ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου και γενικά της οικονομίας έγινε ορατή μετά τη δημιουργία των κεντρικών σιδηροδρομικών αξόνων αλλά και σε δύο ακόμη μεγάλα δημόσια έργα, όπως ήταν η αποξήρανση μεγάλων λιμνών και ελών όπου δημιουργήθηκε καλλιεργήσιμη γη καθώς και στη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου,

έργο που ολοκληρώθηκε το 1893. Στην Αθήνα την ίδια εποχή δημιουργήθηκαν μεγάλοι δρόμοι και κτίστηκαν μερικά επιβλητικά δημόσια κτίρια σε διάφορους ρυθμούς, κυρίως από τους Δανούς αρχιτέκτονες αδελφούς Χάνσεν, όπως το Οφθαλμιατρείο στην σημερινή οδό Πανεπιστημίου, αλλά και κάποια σπίτια πλούσιων Αθηναίων, ξένων διπλωματών, ή Κωνσταντινουπολιτών εμπόρων που εγκαταστάθηκαν στην καινούρια πρωτεύουσα. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση υπήρξε η εκκεντρική Δούκισσα της Πλακεντίας που έκτισε στην Αθήνα και τα περίχωρα πολλές κατοικίες της και άλλα κτίσματα που και σήμερα κοσμούν την πόλη σε νεώτερες χρήσεις κυρίως ως μουσεία (Βυζαντινό), ή χώροι εκδηλώσεων (Πεντέλη). Άλλα ωραία και χαρακτηριστικά κτίρια της εποχής κτίστηκαν σε κεντρικούς δρόμους (οδός Ερμού, Αθηνάς κλπ) τα οποία λειτούργησαν ως ξενοδοχεία. Το 1837 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο που λειτουργούσε στο επιβλητικό σπίτι του αρχιτέκτονα Κλεάνθη στην Πλάκα. Τις επόμενες δεκαετίες κτίστηκε στην σημερι-

νή οδό Πανεπιστημίου το λιτό, αλλά αυστηρά επιβλητικό κτίριο του Πανεπιστημίου που αργότερα συνοδεύτηκε και με τα επιβλητικά κτίρια της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Ακαδημίας. Τότε συνέρχονταν στην πόλη και πολλοί τεχνίτες και εργάτες από διάφορα μέρη, κυρίως τις Κυκλάδες που ήξεραν καλά την τέχνη της πέτρας. Αυτοί δημιούργησαν κυριολεκτικά χωρίς σχέδιο δυο νέες «αυθαίρετες» επεκτάσεις της πόλης. Την μια κοντά στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής (Οδός Ακαδημίας) με το συμβατικό όνομα «Προάστιο» και την άλλη στα βόρεια της Ακρόπολης πάνω στον γυμνό βράχο που επειδή έμοιαζε με χωριουδάκι της Ανάφης απ' όπου κατάγονταν οι περισσότεροι τεχνίτες και έτσι ονομάστηκε «Αναφιώτικα». Τότε εγκαταστάθηκαν και αρκετοί εβραίοι έμποροι που ίδρυσαν τα πρώτα τους μαγαζιά στην νέα οδό Ερμού.

Εν τω μεταξύ γύρω στα 1840 σχεδιάστηκε και ανοίχτηκε και ο καινούριος δρόμος προς τον Πειραιά που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται γύρω από το μεγάλο αρχαίο λιμάνι. Όλα αυτά διάρκεσαν μέχρι το 1843 οπότε μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου που υποχρέωσε τον Μονάρχη να παραχωρήσει το Σύνταγμα απομακρύνθηκαν οι Βαυαροί αξιωματούχοι που δρούσαν κυριολεκτικά ως κατακτητές και όχι ως συνεργάτες ενός νέου ανεξάρτητου κράτους. Δεν απομακρύνθηκε όμως μαζί τους και η κρυφή, ή φανερή επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, κυρίως της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας που μέσω των πρεσβυτών τους επενέβαιναν στα κρατικά πράγματα και κυριολεκτικά καθόριζαν την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε τα επόμενα χρόνια με τον αποκλεισμό της Αθήνας και του Πειραιά από τον Αγγλογαλλικό στόλο κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου που προκάλεσε και επιδημία χολέρας, ή τα επαναστατικά γεγονότα που προκάλεσαν την εκθρόνιση του Όθωνα τον Οκτώβριο του 1862. Μετά τα επαναστατικά γεγονότα του Οκτωβρίου του 1862 και την έξωση του βασιλιά Όθωνα, την εξουσία ανέλαβε μια προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση υπό τον Δ. Βούλγαρη με σκοπό να κυβερνήσει βάσει του Συντάγματος του 1844 μέχρι να συγκληθεί η Εθνοσυνέλευση τον Δεκέμβριο του 1862. Μετά την σύγκληση της Εθνοσυνέλευσης άρχισε παρατεταμένη κυβερνητική κρίση που τερματίστηκε μετά την οριστική επιλογή από τις Μεγάλες Δυνάμεις του 18χρονου Δα-

νού πρίγκιπα William George με το όνομα Γεώργιος ο Α', βασιλεύς των Ελλήνων, και την άφιξή του στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1863. Αμέσως μετά, το Μάρτιο του 1864, παραχωρήθηκαν τα Επτάνησα από την Μεγάλη Βρετανία και ενώθηκαν με την Ελλάδα, ενώ τον Οκτώβριο του 1864 ψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση το Σύνταγμα του 1864 που καθιέρωνε το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Τον Μάιο του 1865 έγιναν οι πρώτες εκλογές μετά το νέο σύνταγμα. Η κυβερνητική αστάθεια συνεχίστηκε με τους πρεσβευτές των δυνάμεων και τον βασιλέα να παρεμβαίνουν συνεχώς στο σχηματισμό των κυβερνήσεων μέχρι το 1866 που εκδηλώθηκε η Κρητική επανάσταση, η οποία, παρά τις αρχικές επιτυχίες της, μέσα σε δυόμισι χρόνια κατεστάλη από τα τουρκικά στρατεύματα.

Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα κυριαρχούν στην πολιτική σκηνή οι προσωπικότητες του Χαρίλαου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη που εναλλάσσονται στην εξουσία. Ο Χαρίλαος Τρικούπης ήταν αυτός που με τις μεταρρυθμίσεις του έβαλε τα θεμέλια για την ανάπτυξη της χώρας. Ανάμεσα στα άλλα, έργο του ήταν και ο σιδηρόδρομος που συνέδεε την Αθήνα με την Πελοπόννησο και την Θεσσαλία. Ήδη λειτουργούσε η σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών - Λαυρίου που εξυπηρετούσε τα μεταλλεία στην Λαυρεωτική, την παλιά χάραξη του οποίου περίπου ακολουθεί και ο σημερινός προαστιακός από το Κορωπί έως το Λαύριο. Το 1896 ξέσπασε νέα επανάσταση στην Κρήτη και ένα χρόνο αργότερα και στην Μακεδονία. Η χώρα σύρθηκε σε ένα άτυχο και τυχοδιωκτικό πόλεμο με την Τουρκία που δεν της στοίχισε σε εδάφη, αλλά πλήγωσε την εθνική υπερηφάνειά της και έκαμψε το ηθικό του λαού.

Το μεγάλο πρόβλημα της εποχής ήταν τα εθνικά δάνεια. Από τα χρόνια της Επανάστασης, ο δανεισμός υπήρξε μία σημαντική παράμετρος της λειτουργίας του ελληνικού κράτους αν και ήταν λογικός για ένα κράτος που ξεκινούσε από το μηδέν. Οι Οθωνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την αποπληρωμή των επαναστατικών δανείων, γεγονός που απομόνωσε τη χώρα από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές ως το 1861. Το 1893 η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών της δανείων και ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της. Η «πτώχευση», όπως χαρακτηρίστηκε, δεν ήταν α-

συνήθιστη επιλογή των φτωχότερων κρατών, στην Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης είχε μεγάλο πολιτικό κόστος. Οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Η ήττα του ελληνικού στρατού και η υποχρέωση της Ελλάδας να καταβάλει υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία έθεσαν το ζήτημα σε νέες βάσεις. Έτσι τα οικονομικά του ελληνικού κράτους οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Εκπρόσωποι έξι δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων, που προέρχονταν από τα μονοπώλια του αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπέρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων,

τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου κ.λπ. Στόχος αυτής της υποχρεωτικής διαχείρισης ήταν η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία και η εξυπηρέτηση των άλλων δανείων.

Η διεθνής επιτροπή, που ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1898, αντιμετώπισε τις τρέχουσες ανάγκες με ένα μεγάλο δάνειο, που χορηγήθηκε με την εγγύηση των Δυνάμεων. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά και έγιναν ορατά λίγα χρόνια αργότερα. Η εγγύηση των Δυνάμεων αύξησε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους, ενώ ο έλεγχος απάλλαξε τους δημοσιονομικούς μηχανισμούς από δυσλειτουργίες του παρελθόντος.

Καθημερινή ζωή

Φως, νερό, τηλέφωνο, σχεδόν άγνωστα εκείνη την εποχή. Το 1892 έγινε η εγκατάσταση δύο τηλεφωνικών πινάκων στην Αθήνα και ενός στον Πειραιά, κυρίως για τις ανάγκες επικοινωνίας των Ολυμπιακών Αγώνων (1896). Αρχικά αυτά τα τηλέφωνα εξυπηρετούσαν την Αυλή, τα υπουργεία, την αστυνομία, τις στρατιωτικές υπηρεσίες, τις εφημερίδες και τις τράπεζες. Το 1897 ιδρύθηκε το τηλεφωνικό κέντρο Νέου Φαλήρου. Το 1902 μάλιστα, ο συνολικός αριθμός των συνδρομητών Αθηνών-Πειραιώς και Ν. Φαλήρου δεν ξεπερνούσε του 400. Από το 1858, τις ανάγκες της επικοινωνίας εξυπηρετούσε ο τηλεγράφος. Τα τρία πρώτα της τηλεγραφεία ήταν των Αθηνών, του Πειραιά και της Σύρου. Αργότερα ιδρύθηκαν στο Αίγιο και την Πάτρα, ενώ από το 1861 άρχισαν να λειτουργούν τα τηλεγραφεία της Λαμίας, Κορίνθου, Μεσολογγίου, Άργους, Ναυπλίου, Τρίπολης, Θήβας και Λεβαδιάς.

Με ηλεκτρικό ρεύμα, η Αθήνα άρχισε να βλέπει σιγά σιγά από το 1898 που άρχισε η σταδιακή ηλεκτροδότηση και να λειτουργούν και τα πρώτα φανάρια στους κεντρικούς δρόμους. Πριν από το ηλεκτρικό ρεύμα υπήρχε το φωταέριο. Οι πρώτες εγκαταστάσεις εργοστασίου παραγωγής φωταερίου, ήταν αυτές στο Γκάζι, στην οδό Πειραιώς που ξεκίνησαν το 1860. Όσο για το νερό στην Αθήνα ήταν... νεράκι, έως το 1925. Μέχρι το 1924 η Αθήνα υδρευόταν από τα νερά των πηγών της Πάρνηθας. Στα τέλη του 19ου αιώνα η Αθήνα υδρευόταν από 55 δημοτικές βρύσες που υπήρχαν σε διάφορα σημεία. Οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας, είχαν δύο επιλογές. Να περιμένουν με τενεκέδες και στάμνες στις ατελείωτες ουρές στις βρύσες ή να προμηθευτούν το νερό σε τσουχτερές τιμές από τους νερουλάδες που το μετέφεραν στα κάρα τους και το πωλούσαν στις γειτονιές. Πράγματι ένα από τα πρώτα προβλήματα ήταν το ότι η νέα πρωτεύουσα δεν διέθετε δίκτυο ύδρευσης. Νερό έπαιρναν από τις βρύσες και τις πηγές, όπου υπήρχαν. Στα 1834, θυμήθηκαν το αρχαίο Αδριάνειο υδραγωγείο, που λειτουργούσε ως το 1730. Το επισκέυασαν και το ξαναχρησιμοποίησαν. Εκεί, συγκεντρώνονταν τα νερά της Πεντέλης και με έναν αγωγό που ξεπερνούσε τα 17,5 χμ. έφταναν στη Δεξαμενή, στο Λυκαβηττό. Το 1925, η

εταιρεία Ούλεν ανέλαβε να λύσει οριστικά το πρόβλημα με το φράγμα της λίμνης του Μαραθώνα, που εγκαινιάστηκε το 1931. Το 1977 εγκαινιάστηκε το έργο της λίμνης Υλίκης και το 1981 το φράγμα του Μόρνου.

Στη νέα πρωτεύουσα όμως, ούτε δημόσιος φωτισμός υπήρχε. Όταν ο ήλιος βασίλευε, η πόλη βυθιζόταν στο σκοτάδι. Στα σπίτια, είχαν τα λυχνάρια. Το 1835, ο δήμος τοποθέτησε δεκαπέντε φανάρια με λάμπες λαδιού σε μερικά κεντρικά σημεία. Ως το 1850, είχαν φτάσει τα 200. Στη συνέχεια, τα αντικατέστησαν με φανάρια πετρελαίου κι από το 1862 με λάμπες φωταερίου. Οι λάμπες πετρελαίου καταργήθηκαν σταδιακά ως το 1873. Από το 1889, άρχισε ο ηλεκτροφωτισμός της πόλης αλλά ως το 1915 ήταν ελάχιστος. Το 1926, τον ηλεκτροφωτισμό ανέλαβε η ΗΕΑΠ (Ηλεκτρική Εταιρεία Αθηνών Πειραιώς) που βελτίωσε τον σταθμό παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στο Νέο Φάληρο και δημιούργησε τον σταθμό στο Κερατσίνι. Αργότερα, ο σταθμός στο Νέο Φάληρο καταργήθηκε και η πόλη άρχισε να παίρνει ρεύμα από το Αλιβέρι της Εύβοιας. Το 1950, δημιουργήθηκε η ΔΕΗ (Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού) κι όλες οι εταιρείες παραγωγής ρεύματος (ανάμεσά τους και η ΗΕΑΠ) απορροφήθηκαν σ' αυτήν.

Ούτε δημόσιες μεταφορές υπήρχαν στη νέα πρωτεύουσα, όπου χρησιμοποιούσαν το γαϊδουράκι και την γκαμήλα. Το 1833, εμφανίστηκαν οι πρώτες ιδιωτικές άμαξες. Ανήκαν όλες σε Βαυαρούς. Μετά, κάποιοι Αθηναίοι επιχειρηματίες έφεραν από την Ιταλία μεγάλες μεταχειρισμένες άμαξες για τη μεταφορά επιβατών με εισιτήριο. Το 1860, καθιερώθηκε τακτική συγκοινωνία Αθήνας - Πειραιά με άμαξες. Τρία χρόνια πριν, το 1857, άρχισε να κατασκευάζεται η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή από τον Πειραιά ως το Θησείο. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1869, ενώ αργότερα (1895) η γραμμή επεκτάθηκε ως την Ομόνοια. Μαζί με την ανάπτυξη των μεταλλείων στην Λαυρεωτική αναπτύχθηκε και η βιομηχανία, κύρια στον Πειραιά, αλλά και στην Αθήνα. Ακόμη, η πόλη απέκτησε και τραμ, ιππήλατο στην αρχή και αργότερα και ατμήλατο.

Το 1890 συνδέθηκε με το Φάληρο με τη γραμμή του ατμήλατου τραμ το οποίο με σχετικά φθη-

νό εισιτήριο μετέφερε τους Αθηναίους στο όμορφο προάστιο για την βραδινή, ή Κυριακάτικη τους βόλτα. Ήδη το άλλο πανάρχαιο θέρετρο αναψυχής της πόλης, η Κηφισιά, είχε συνδεθεί με την πρωτεύουσα με παρακλάδι της γραμμής προς το Λαύριο (1885) και οι παλιοί Αθηναίοι έλεγαν πολλές ιστορίες με πρωταγωνιστή την μεγάλη και θο-

ρυβώδη ατμομηχανή της γραμμής το πασίγνωστο «θηρίο». Το 1885, εγκαινιάστηκε και η σιδηροδρομική γραμμή Ηράκλειο - Λαύριο και, πέντε χρόνια αργότερα, στα 1890, ένα ατμοκίνητο τρενάκι με εφτά βαγόνια, ο «κολοσούρτης», όπως το βάφτισαν οι Αθηναίοι. Έκανε το δρομολόγιο Ακαδημία - Καλλιθέα - Παλιό Φάληρο.

Η οικονομία

Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το 1/2 των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί.

Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξαγόταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, πού όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%). Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στις εισαγωγές τα αγροτικά είδη αντιπροσώπευαν σταθερά το 1/3 (σε αξία) του συνόλου. Στην πρώτη θέση βρίσκονταν τα δημητριακά, το σιτάρι ιδιαίτερα, καθώς η εγχώρια παραγωγή δεν ήταν σε θέση να καλύψει τις επισιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού. Στα βιομηχανικά προϊόντα που εισάγονταν κυριαρχούσαν τα υφάσματα και τα νήματα, ενώ προοδευτικά μεγάλωναν τα ποσοστά των ορυκτών (άνθρακας), της ξυλείας, των χημικών προϊόντων και των μηχανημάτων.

Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ήταν και το ζήτημα των «εθνικών γαιών». «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα εκμετάλλευσης. Η διανομή των «εθνικών

γαιών», αν και αποτελούσε γενική επιθυμία, συναντούσε πολλά προβλήματα στην πράξη. Πολλοί από τους καλλιεργητές των κτημάτων αυτών είχαν δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης από τα προεπαναστατικά χρόνια. Καλλιεργούσαν δηλαδή για πολλές γενιές τα χωράφια, αποδίδοντας ένα ποσοστό (περίπου 15%) στον κατ' όνομα ιδιοκτήτη, καθώς και το φόρο επί της παραγωγής, τη δεκάτη. Οπωσδήποτε είχαν ισχυρά δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στη γη και ήταν δύσκολο για το κράτος να τους ζητήσει να την εξαγοράσουν καταβάλλοντας υψηλό τίμημα. Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. Στόχος των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. Το μεγάλο βήμα έγινε το 1841, με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Τα κεφάλαια για την ίδρυσή της προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό, ενώ έντονη ήταν η παρουσία κρατικών παραγόντων στις ιδρυτικές διαδικασίες. Η δραστηριότητά της στα πρώτα στάδια ήταν μάλλον χωρίς σαφή προσανατολισμό, καθώς οι συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική οικονομία δεν ήταν δυνατόν να αλλάξουν με ταχείς ρυθμούς. Το μεγάλο της πλεονέκτημα και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της ήταν η δυνατότητα της να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, χαρτονομίσματα δηλαδή, για λογαριασμό του ελληνικού κράτους. Το τελευταίο μάλιστα ενίσχυε ή και επέβαλλε την κυκλοφορία τους. Η Τράπεζα γρήγορα κέρδισε την εμπιστοσύνη της ελληνικής κοινωνίας, πράγμα που είχε ως συνέπεια τις διαδοχικές διευρύνσεις του μετοχικού της κεφαλαίου. Παρά την εξάπλωση του τραπεζικού συστήματος και την εμ-

φάνιση νέων τραπεζικών ιδρυμάτων, η Εθνική Τράπεζα παρέμεινε για πολλές δεκαετίες το κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα του ελληνικού χώρου. Από τη δεκαετία του 1860 άρχισαν να πολλαπλασιάζονται τα τραπεζικά και ασφαλιστικά ιδρύματα στη χώρα. Τα πιο σημαντικά απ' αυτά ήταν η Ιονική Τράπεζα (ιδρύθηκε το 1839 στα υπό αγγλική κατοχή τότε Ιόνια νησιά), η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα, η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως κ.λπ. Το σταφιδικό ζήτημα όμως που είχε ως συνέπεια και την πρώτη μεγάλη μετανάστευση, δημιουργεί έντονο πρόβλημα. Το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα προς τις υπερπόντιες χώρες αρχίζει να διογκώνεται από τη δεκαετία 1891-1900 και μετά, όταν πλέον η κρίση της σταφιδικής οικονομίας το 1892 οδηγεί δεκάδες χιλιάδες μικροπαραγωγούς, μικρεμπόρους, αγρότες και εργάτες που δεσμεύονταν στην παραγωγή του

συγκεκριμένου προϊόντος να πάρουν τους δρόμους της μαζικής φυγής από την ύπαιθρο προς τα αστικά κέντρα του εσωτερικού και ύστερα στα μεγάλα βιομηχανικά και εμπορικά κέντρα των υπερπόντιων χωρών. Δίπλα σε αυτούς πρέπει να προσθέσουμε αρκετές χιλιάδες αγρότες - κολλήγους από τη Θεσσαλία, καθώς η λύση του θεσσαλικού προβλήματος (αποκατάσταση των ακτημόνων) φαίνεται να βρίσκεται ακόμη μακριά. Ηδη όμως, από τις αρχές της δεκαετίας του 1880 δεκάδες εκατοντάδες αγρότες, πιεζόμενοι από την επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών στις ορεινές περιοχές παίρνουν τον δρόμο προς τις γειτονικές βαλκανικές και μεσογειακές χώρες αλλά και τις υπερπόντιες χώρες. Από την Ελλάδα μετανάστευσαν, μεταξύ 1880-1920, σχεδόν 400.000 άνθρωποι, από τους οποίους οι 370.000, ήτοι το ένα τέταρτο του ενεργού πληθυσμού της χώρας, στις ΗΠΑ.

Εδώδιμα και αποικιακά

Λίγο πριν το 1900 η Αττική είχε ακόμα δάση και ρουμάνια. Τα μεσόγεια χάνονταν μέσα στις βελανιδιές, όπου μπορούσε κανείς να κυνηγήσει μέχρι και αγριογούρουνα. Οι Αμπελόκηποι ήταν γεμάτοι

αμπελώνες, ενώ στο κέντρο της Αθήνας οι αστοί, απολάμβαναν τους εξοχικούς περιπάτους ανάμεσα στα μποστάνια. Οι λιγοστοί καλλιεργητές και βοσκοί της περιοχής είχαν δώσει ονόματα στους

George Ier, Athènes.

Ολυμπιακοί αγώνες

Το έργο που έμελλε να σφραγίσει το τέλος του αιώνα είναι ίσως η ανακατασκευή του αρχαίου Παναθηναϊκού Σταδίου με το ίδιο κατάλευκο Πεντελικό μάρμαρο που είχαν χρησιμοποιήσει και οι αρχαίοι εμπνευστές του έργου. Το έργο χρηματοδοτήθηκε από τον πάμπλουτο έμπορο Γεώργιο Αβέρωφ και ήταν έγκαιρα έτοιμο για να φιλοξενήσει τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες των νεότερων χρόνων που έλαβαν χώρα στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1896. Η αναβίωση των αρχαίων αγώνων υπήρξε έργο ζωής του Γάλλου ευπατρίδη Βαρόνου Πιέρ ντε Κουμπερτέν και του Έλληνα συγγραφέα Δημήτρη Βικέλα, πρώτου προέδρου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες που έγιναν στην μικρή Αθήνα, εκτός από το κύρος που προσέδωσαν στην πόλη, της έδωσαν την δυνατότητα να πραγματοποιήσει αρκετά έργα εκσυγχρονισμού, όπως την επέκταση του τραμ, την ίδρυση νέων γηπέδων, όπως το περίφημο ποδηλατοδρόμιο στο Νέο Φάληρο, εκεί που σήμερα είναι το γήπεδο του Ολυμπιακού, την ανέγερση νέων ξενοδοχείων, τον φωτισμό του κέντρου της πόλης, την είσοδο του νέου τρόπου τηλεπικοινωνιών, του περιήμου για την εποχή τηλεφώνου, και πολλά ακόμα. Φυσικά, η μεγάλη επιτυχία για την Αθήνα και την Ελλάδα ήταν η πλούσια συλλογή μεταλλίων σε όλα τα αθλήματα με κορωνίδα όλων την θριαμβευτική είσοδο του Έλληνα Σπύρου Λούη στο κατάμεστο Παναθηναϊκό Στάδιο, νικητή μεγάλων ονομάτων του παγκόσμιου στίβου και νικητή στον Μαραθώνιο Δρόμο, τον πιο συμβολικό αγώνα του δυτικού πολιτισμού.

Έτσι όμορφα θα μας αποχαιρετούσε ο 19ος αιώνας, αν δεν ξεσπούσε το 1896 νέα επανάσταση στην Κρήτη και ένα χρόνο αργότερα στην Μακεδονία...

τόπους, Βάρη, Άσπρα Χώματα, Κοκκινάδα, Κοκκινόβραχος (Αμφιάλη), Κοκκινόρεμα, Χείμαρρος Καμπά, Τουρκοβούνια, Πηγάδι Σταυρού, Κερατσίνι, Δραπετσώνα κλπ.

Η πεδιάδα, από τον Πειραιά μέχρι την Αθήνα, μήκους πέντε μιλίων και περίπου εννιά πλάτος, κοντά στη θάλασσα αποτελούνταν από θαυμάσια βοσκοτόπια, ανακατεμένα με σταροχώρα ενώ προς την Αθήνα, ήταν πλούσια φυτεμένη με αμπέλια και με ελιές. Ο ποταμός Κηφισός που οι όχθες του διέρρεαν την περιοχή του Ρέντη (Κολοκυνθού) ήταν γεωργικό προάστιο των Αθηνών. Είχε και αυτός την τύχη του Ιλισού.

Ο μανάβης της γειτονιάς Ξεκινούσε για το παζάρι τα ξημερώματα με τη σούστα του. Ο γαλατάς μοίραζε το γάλα και τα γιαούρτια με το κομψό αμαξάκι του. Ο εμποράκος είχε φορτωμένη κι' αυτός όλη τηνπραμάτεια του πάνω σε μια κλειστή άμαξα και γυρόφερνε τις γειτονιές. Εδώδιμα και αποικιακά από τους πωλητές γαλακτοκομικών προϊόντων από τη Ρούμελη και πωλητές λαχανικών από τα περίχωρα της Αττικής. Το 1842, η πολιτεία βάζει φρένο στα πρόβατα που βόσκουν ακόμη και μέσα στην Αθήνα. Οι βοσκοί περνούσαν τα ζωντανά τους μέσα από την πόλη, καταστρέφοντας ακόμη και τα μικρά περιβόλια που διατηρούσαν οι κάτοικοί της. Η μεγαλύτερη όμως καταστροφή γινόταν στον Ελαιώνα των Αθηνών, τον οποίο η Πολιτεία προσπαθούσε να επαναφέρει στην προ της Επανάστασης κατάστασή του φυτεύοντας εκατοντάδες νέες ρίζες ελιές. Ατελείωτες ήταν, τέλος, οι καταστροφές σε περιοχές όπως στου Ρέντη, στο Μοσχάτο και στα μποστάνια τους.

Ο τότε Δήμαρχος της πρωτεύουσας, Ανάργυρος Πετράκης, εξέδωσε «ειδοποίηση» δίνοντας διαταγή να διαβάζεται στις εκκλησίες τις Κυριακές και «εις τας πλατείας διά τυμπανοκρουσίας προς γνώσιν απάντων». Στην επιστολή του σημείωνε ότι επιθυμία του ήταν να προφυλάξει τις ιδιοκτησίες των πολιτών από τις βλάβες που προξενούσαν «τα ποιμνία και τα άλλα ζώα παντός είδους, τα οποία ως εκ της κακοηθείας των ποιμένων και βουκόλων απελαυόμενα καταστρέφουν τα καλλιεργημένα κτήματα». Για βόσκηση ορίσθηκε η τεράστια περιοχή από το Φάληρο μέχρι τη Βάρη και μόνον στα ακαλλιέργητα τμήματά της.

Η Αθήνα στον 20ό αιώνα

1900-1910

Η Ελλάδα έχοντας στην πλάτη της το βάρος των συνεπειών του πολέμου του 1897, την πτώχευση του 1893 που ανέτρεψε τις προσδοκίες για εκσυγχρονισμό αλλά και τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο στα οικονομικά της, πλήγμα για την εθνική της ανεξαρτησία τότε, μπαίνει στον 20ό αιώνα με πολλά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Επίσης το Κρητικό και το Μακεδονικά ζήτημα αλλά και οι εξεγέρσεις των Θεσσαλών αγροτών ήταν ακόμη μερικά από τα δυσεπίλυτα προβλήματα που κληρονόμησε ο 20ός αιώνας και έπρεπε να λυθούν τη δεκαετία αυτή. Μαζί με όσα θα προέκυπταν στην πορεία...

1900

Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας παρά τις συνέπειες του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, γρήγορα άρχισε να φαίνεται βελτίωση. Πλούσιοι Έλληνες και εθνικοί ευεργέτες όπως ο Γεώργιος Αβέρωφ, συνεισφέρουν στο εθνικό ταμείο. Η Ελλάδα βγαίνει από την απομόνωση που ήταν με τα βαλκανικά κράτη και κλείνει εμπορικές συμφωνίες με τη Ρουμανία. Στο τέλος του 1900, ο κρατικός

προϋπολογισμός κλείνει με πλεόνασμα. Ο Άρθουρ Έβανς ξεκινά ανασκαφές στην Κρήτη ενώ Έλληνες ψαράδες ανεγκύουν στα Αντικύθηρα τον περιφημο έφηβο των Αντικυθήρων (340 π.Χ.).

1901

Ξεσπά πολιτική κρίση από τη σύγκρουση του πρίγκιπα Γεωργίου με τον Ελ. Βενιζέλο. Ξεκινά μια προσπάθεια μετάφρασης των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα γεγονός που καταδικάζει η Ιερά Σύνοδος. Ακολουθούν διαδηλώσεις και συγκρούσεις στην Αθήνα. Παιραιτείται η κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη.

1902

Σημειώνονται αιματηρές συμπλοκές στην Αθήνα από οπαδούς του Δηλιγιάννη και του Θεοτόκη. Οι συμπλοκές μένουν στην ιστορία ως «Σανιδικά» από τις σανίδες που αποσπούσαν από τις γύρω ανεγειρόμενες οικοδομές στη Σταδίου, οι συγκρουόμενοι αντίπαλοι. Αιτία ήταν ότι τα δύο μεγάλα κομμάτια αναδείχθηκαν ισοδύναμα στις εκλογές. Την απόφαση για εντολή κυβέρνησης έπρεπε να την

δώσει ο βασιλιάς. Οι οπαδοί του Δηλιγιάννη πιο μαχητικοί στις ταραχές, απέκτησαν προβάδισμα και επέβαλλαν πρωθυπουργό τον αρχηγό τους.

1903

Άγγλοι αγοράζουν την παραγωγή σταφίδας για 20 χρόνια. Έτσι το σταφιδικό πρόβλημα βρίσκει τη λύση του. Πολέμιοι όμως της πρότασης-λύσης δημιουργούν ταραχές, το θέμα καταψηφίζεται στη Βουλή και ο Θεοτόκης πέφτει από την κυβέρνηση εξαιτίας του σταφιδικού προβλήματος. Η βουλή δίνει ψήφο εμπιστοσύνης στον Δημ. Ράλλη. Και ενώ κάποιες εξεγέρσεις στη Μακεδονία κάνουν ορατό τον κίνδυνο απώλειάς της, το Σταφιδικό συνεχίζει να ανεβάζει και να κατεβάζει κυβερνήσεις. Έτσι παραιτείται η κυβέρνηση Ράλλη και σχηματίζεται κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη. Με νόμο ορίζεται ότι το πλεόνασμα της παραγωγής σταφίδας θα αγοράζει η Σταφιδική Τράπεζα. Στο μεταξύ ιδρύονται η Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, η Εθνική Βιβλιοθήκη και η Μέση Εμπορική Σχολή Αθηνών.

1904

Ξεκινά το Μακεδονικό ζήτημα. Γίνεται αποστολή εθελοντών και πολεμικού υλικού. Φτάνει ο Παύλος

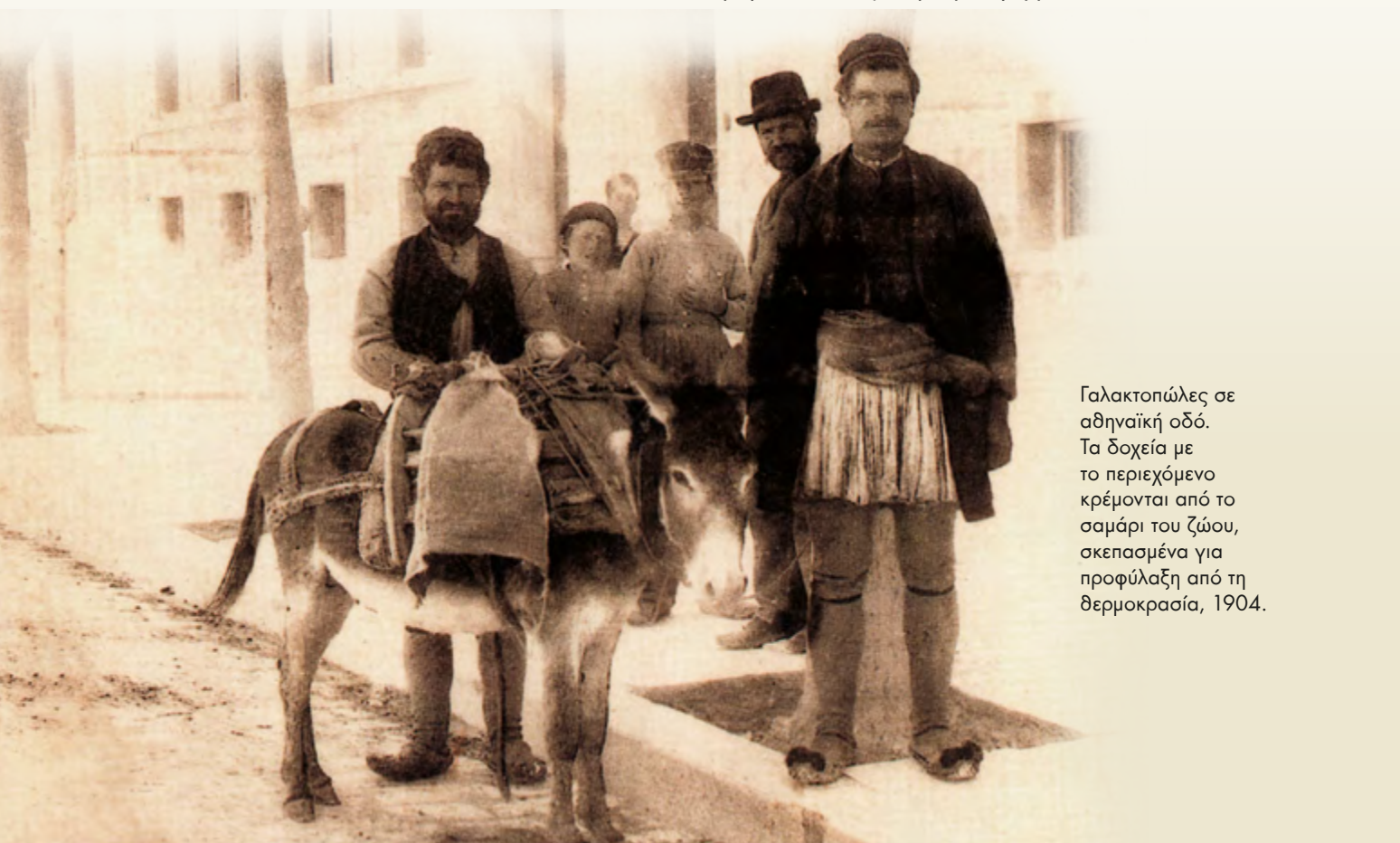
Μελάς στη Δυτ. Μακεδονία. Τον Σεπτέμβριο φτάνουν και τα πρώτα ελληνικά ένοπλα σώματα. Στις 13 Οκτωβρίου σκοτώνεται στη Σιάτιστα Κορεστίων ο Παύλος Μελάς. Ο θάνατός του συγκλονίζει το Πανελλήνιο.

1905

Στις 20 Φεβρουαρίου προκηρύσσονται εκλογές τις οποίες κερδίζει ο Θ. Δηλιγιάννης. Στις 10 Μαρτίου ξεσπά στην Κρήτη το κίνημα της Θερίσου υπό την ηγεσία του Ελ. Βενιζέλου, ενώ στη Βουλή συζητούν το σταφιδικό ζήτημα και τα χρέη προς την Σταφιδική τράπεζα. Στις 31 Μαΐου δολοφονείται ο Θ. Δηλιγιάννης στην είσοδο της βουλής. Σχηματίζεται κυβέρνηση Θεοτόκη, η μακροβιότερη για εκείνα τα χρόνια και όχι μόνο αφού κράτησε περίπου 4 χρόνια. Αυτή τη χρονιά ιδρύεται το Εμπορικό Επιμελητήριο και η Λαϊκή Τράπεζα.

1906

Οι Μεγάλες δυνάμεις εκχωρούν το δικαίωμα στον Γεώργιο Α΄ να ορίζει το πρόσωπο του ύπατου αρμοστή της Κρήτης. Ένα μήνα μετά ο πρίγκιπας Γεώργιος παραιτείται και νέος αρμοστής ορίζεται ο Αλέξανδρος Ζαΐμης.

Γαλακτοπώλες σε αθηναϊκή οδό. Τα δοχεία με το περιεχόμενο κρέμονται από το σαμάρι του ζώου, σκεπασμένα για προφύλαξη από τη θερμοκρασία, 1904.

1907

Συνεχίζεται με ένταση ο αγώνας κατά των βουλγάρων κομιτατζήδων. Ο Μαρίνος Αντύπας δολοφονείται στην Θεσσαλία στις 7 Μαρτίου. Τον Οκτώβριο του 1907 γίνεται απογραφή του πληθυσμού. Σύνολο ελληνικού πληθυσμού 2.631.950 άτομα. Ιδρύεται η Εμπορική τράπεζα.

1908

Κίνημα Νεότουρκων αξιωματικών στη Θεσσαλονίκη, ανατρέπει το αυταρχικό καθεστώς του Αμπνουλ Χαμίτ. Αναπτερώνονται προσωρινά οι ελπίδες για ελευθερία όλων των εθνοτήτων της Μακεδονίας. Στις 15 Οκτωβρίου η βουλή κηρύσσει την ανεξαρτησία της Κρήτης. Η Τουρκία απειλεί με πό-

λεμο. Τα δημόσια οικονομικά περνούν μια περίοδο μικρής ύφεσης.

1909

Παραίτεται η κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη και σχηματίζεται νέα υπό τον Δ. Ράλλη. Από την Κρήτη αποχωρούν και τα τελευταία ξένα στρατεύματα και υψώνεται η ελληνική σημαία. Τη νύχτα της 14ης Αυγούστου εκδηλώνεται στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί. Τον Οκτώβριο καλείται από την Κρήτη ο Ελ. Βενιζέλος να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Οι στρατιωτικές δαπάνες διογκώνουν το δημόσιο έλλειμμα. Το Δεκέμβριο ο Ελ. Βενιζέλος αρνείται να αναλάβει την πρωθυπουργία και προτείνει τον Μαυρομιχάλη, τον οποίο εγκρίνει ο βασιλιάς.

Η Αθήνα αλλάζει πρόσωπο

Στην Αθήνα αυτή την εποχή φτάνουν τα πρώτα αυτοκίνητα, τα ιππήλατα τραμ και λίγο αργότερα τα πρώτα ηλεκτροκίνητα τραμ. Στην πρωτεύουσα λειτουργεί το πρώτο τηλεφωνικό κέντρο με 200 συνδρομητές όλους και όλους.

Το 1902 ο ατμοκίνητος σιδηρόδρομος γίνεται ηλεκτροκίνητος. Το 1907 ηλεκτροφωτίζονται η πλατεία Συντάγματος, Ομονοίας και αρκετοί κεντρικοί δρόμοι. Χαρακτηριστικές φιγούρες της αθηναϊκής κοινωνίας είναι οι επαρχιώτες, οι αριστοκράτες αλλά και οι ψευτοαριστοκράτες, οι γεροντοκόρες και τα γεροντοπαλίκαρα, οι εφημεριδοπώλες, οι κουλουρτζήδες, οι σαλεπιτζήδες και καστανάδες, οι εύζωνοι αλλά και οι υπηρέτριες των αριστοκρατικών οικογενειών.

Η Αθήνα, αν και απομονωμένη από τις άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, μπορούσε όμως να τις ονειρεύεται έστω και από τα ξένα περιοδικά και φιγουρίνια. Η μόδα ήταν ακόμη προνόμιο των λίγων ευκατάστατων οικογενειών. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) αλλάζει τη συμπεριφορά της γυναίκας. Οι γυναίκες σταματούν να φοράνε κοσμήματα και εντυπωσιακά ρούχα, συμμετέχουν σε φι-

λανθρωπικά έργα, ενώ μικραίνουν οι αποστάσεις ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.

Μεταναστευτικός πυρετός

Η χρυσή δεκαετία του μεταναστευτικού πυρετού προς τις ΗΠΑ ήταν η δεκαετία 1906-1915, όπου από την Ελλάδα μετανάστευσαν προς την άλλη άκρη του Ατλαντικού 250.000 άτομα. Οι ΗΠΑ αυτή την εποχή, έμπαινε στην τελευταία φάση κατασκευής του σιδηροδρομικού συστήματος μεταφορών, στην επέκταση της βιομηχανίας και την ανάπτυξη της γεωργίας. Το «αμερικανικό θαύμα» άρχιζε να επιτελείται με τη συνεισφορά και την εκμετάλλευση εργατικών δυνάμεων όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά και άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, όπως την Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία.

Πολεοδομικός σχεδιασμός

Στα τέλη του 19ου αιώνα η Αθήνα, πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους από το 1834, συμπληρώνει την αρχιτεκτονική και πολεοδομική της συγκρότηση, αναδεικνύοντας παράλληλα τα μοναδικά αρχαία της μνημεία. Είναι ήδη μια ελκυστική

πόλη με αξιόλογα δημόσια κτίρια, τα περισσότερα των οποίων οφείλονται στη γενναιοδωρία των πλούσιων Ελλήνων της διασποράς. Μια Αθήνα με δώροφα ή τριώροφα σπίτια, περιτριγυρισμένα με κήπους και αυλές, όπως τα παρέδωσε ο 19ος αιώνας στον 20ό. Από τις αρχές του 20ού αιώνα έως το 1922, ο πληθυσμός της αγγίζει τις 500.000 κατοίκους, ενώ η Αθήνα γίνεται ο κύριος αποδέκτης των ιστορικών και κοινωνικών αλλαγών.

Η εκπαίδευση των παιδιών την περίοδο 1900 – 1910 στηριζόταν στη φιλομάθεια των Ελλήνων και

στην επιμονή της οικογένειας να αποκτήσει μόρφωση τουλάχιστον ένα μέλος της οικογένειας. Μέχρι και το 1907 το 89% των παιδιών παραμένουν αναλφάβητα. Το 1901 ιδρύθηκε ο πρώτος παιδικός σταθμός. Οι χωμάτινοι δρόμοι της Αθήνας, οι ατελείωτες αλάνες και η φύση, αποτελούσαν τους αποκλειστικούς χώρους παιχνιδιού. Αλλού έπαιζαν τα αγόρια, αλλού τα κορίτσια. Ξύλινα αλογάκια, κυνηγητό, πετροπόλεμος ξυλίκι, αλλά και μολύβια, τετράδια και κουμπάρια για τα αγόρια, πάνινες κούκλες, ρόκα, κουτσό για τα κορίτσια...

Η Αθήνα στα 1910 – 1920

Η δεύτερη δεκαετία υπήρξε από τις πιο σημαντικές για την ιστορία του νεότερου ελληνισμού. Οι δύο νικηφόροι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912 και 1913) οι οποίοι διπλασίασαν σχεδόν την έκταση της Ελληνικής Επικράτειας, αλλά και τον πληθυσμό της, το ανορθωτικό έργο του Ελ. Βενιζέλου και η εισαγωγή, τουλάχιστον στην Αθήνα, ευρωπαϊκών προτύπων στην καθημερινή ζωή, δημιούργησαν ένα κλίμα αισιοδοξίας τη δεκαετία του 1910. Ωστόσο η Ελλάδα δεν κατάφερε να ξεπεράσει την κρίση της, κυρίως λόγω του μεγάλου διχασμού. Διχασμός που άφησε βαθιά πληγή η οποία φάνηκε κυρίως στις αρχές της επόμενης 10ετίας, όταν η χώρα δεν μπόρεσε να απεμπλακεί έγκαιρα από τις παγίδες που την οδήγησαν στη Μικρασιατική καταστροφή.

1911

Χρονιά σταθμός για την εκπαίδευση και την εργασία. Καθιερώνονται δωρεάν στοιχειώδης εκπαίδευση και κατοχυρώνεται η μονιμότητα των δημο-

σίων υπαλλήλων. Ο διάδοχος Κωνσταντίνος επανέρχεται στην αρχιστρατηγία ενώ η Ιταλία καταλαμβάνει τα Δωδεκάνησα μετά τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο.

1912

Υπογράφεται Ελληνοβουλγαρική Στρατιωτική Σύμβαση ενώ το Μαυροβούνιο κηρύσσει τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Βούλγαροι, Σέρβοι και Έλληνες ζητούν από το Σουλτάνο αναγνώριση των δικαιωμάτων των εθνοτήτων, αξίωση που απορρίπτει η Πόλη. Τον Οκτώβριο οι τρεις βαλκανικοί σύμμαχοι κηρύσσουν τον πόλεμο κατά της Τουρκίας. Καταλαμβάνονται η Ελασσόνα, η Κοζάνη, τα Γρεβενά, το Αμύνταιο, η Κατερίνη, η Βέροια, η Νάουσα, η Έδεσσα, τα Γιαννιτσά ενώ στις 26 Οκτωβρίου παραδίδεται και η τουρκική φρουρά της Θεσσαλονίκης. Ανήμερα του Αγίου Δημητρίου ο ελληνικός στρατός εισέρχεται θριαμβευτικά στη Θεσσαλονίκη. Μετά τις ολοκληρωτικές νίκες των συμμάχων, η Πόλη ζητεί ανακω-

χή. Το Δεκέμβριο ο ελληνικός στόλος με επικεφαλής το θωρηκτό «Έλλη» τρέπει τους Τούρκους σε φυγή μετά από ναυμαχία στα Δαρδανέλια. Το Δεκέμβριο ο ελληνικός στρατός μπαίνει στην Κορυτσά. Η τουρκική αδιαλλαξία συνεχίζεται και φέρνει σε αδιέξοδο την ειρηνευτική διάσκεψη που γίνεται στο Λονδίνο.

1913

Απόπειρα του τουρκικού στόλου να βγει στο Αιγαίο αποτυγχάνει παταγωδώς και ο στόλος κλείνεται και πάλι στα στενά. Το Φεβρουάριο οι Τούρκοι παραδίδουν Ιωάννινα και Μπιζάνι. Το Μάρτιο του 1913 συνεχίζονται να καταλαμβάνονται από τον ελληνικό στρατό και οι τελευταίες τουρκικές θέσεις στα ελληνικά εδάφη. Αργυρόκαστρο, Δέλβινο, Άγιοι Σαράντα, Τεπελένι. Στις 17 Μαΐου υπογράφεται στο Λονδίνο η Συνθήκη Ειρήνης με την οποία τερματίζεται ο πόλεμος στα Βαλκάνια. Από το Μάιο ξεκινούν οι βούλγαροι προσπάθειες απώθησης των ελληνικών δυνάμεων. Στις 19 Ιουνίου ο ελληνικός στρατός συντρίβει τον βουλγαρικό στη μάχη του Κιλκίς ενώ στις 26 Ιουνίου απελευθερώνεται η Καβάλα και δύο μέρες αργότερα οι Σέρρες και η Δράμα. Στις 28 Ιουλίου η Συνθήκη του Βουκουρεστίου καθορίζει τα σύνορα της Βουλγαρίας με την Ελλάδα, τη Σερβία και τη Ρουμανία ενώ την 1η Νοεμβρίου με τη Σύμβαση των Αθηνών τερματίζεται η εμπόλεμη κατάσταση και αποκαθίστανται οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Το Νοέμβριο του 1913 καθορίζονται και τα ελληνοαλβανικά σύνορα με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας.

1914

Η Βόρεια Ήπειρος ανακηρύσσεται αυτόνομη. Το πυροβολικό της Αυστρίας και Ουγγαρίας βομβαρδίζει το Βελιγράδι εγκαινιάζοντας ουσιαστικά την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Τουρκία κηρύσσει τον πόλεμο στους Συμμάχους.

1915

Ο Βενιζέλος αποδέχεται την πρόταση για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων. Ακολουθεί ρήξη του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου για τη συμμετοχή της Ελλάδας στις πολεμικές επιχειρήσεις στα Δαρδανέλλια. Παραι-

τείται ο Βενιζέλος και σχηματίζεται κυβέρνηση Γούναρη. Το Μάιο ο Βενιζέλος επανέρχεται στην εξουσία μετά τη νίκη των Φιλελευθέρων στις εκλογές. Το Σεπτέμβριο νέα ρήξη Βενιζέλου-Κωνσταντίνου, εξαναγκάζει τον πρώτο σε παραίτηση. Στις 25 Οκτωβρίου σχηματίζεται Βενιζελική κυβέρνηση υπό τον Στέφανο Σκουλούδη.

1916

Γερμανικές δυνάμεις καταλαμβάνουν στρατηγικές θέσεις στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Οι Σύμμαχοι αντιδρούν και αρνούνται να παραδώσουν το οχυρό Ρούπελ στους Γερμανούς. Επιβάλλεται κατάσταση πολιορκίας στη Θεσσαλονίκη και καταλαμβάνεται η Θάσος. Στις 6 Ιουνίου παραιτείται η κυβέρνηση Γκουλούδη και σχηματίζεται κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη. Τον Ιούλιο οι Βούλγαροι επιτίθενται στην κεντρική Μακεδονία και ένα μήνα μετά προωθούνται στην ανατολική Μακεδονία και καταλαμβάνουν την Καβάλα. Τα γεγονότα δημιουργούν αλληπάλληλες παραιτήσεις των κυβερνήσεων. Μέσα στον Σεπτέμβριο η Ελλάδα αλλάζει τέσσερις κυβερνήσεις. Παραιτείται ο Ζαΐμης και αναλαμβάνει ο Νικόλαος Καλογερόπουλος, στις 3 Σεπτεμβρίου. Στις 26 του ίδιου μήνα Βενιζέλος, Κουντουριώτης και Δαγκλής σχηματίζουν προσωρινή κυβέρνηση και μέσα στον ίδιο μήνα αναλαμβάνει ο Σπυρίδωνας Λάμπρου. Ακολουθούν τα «Νοεμβριανά» με τη δραματική κορύφωση του εθνικού διχασμού. Συμμαχικά στρατεύματα αποβιβάζονται στον Πειραιά, δέχονται επίθεση και ακολουθεί βομβαρδισμός της Αθήνας και άγριος διωγμός των Βενιζελικών από τις Αρχές.

1917

Οι παραιτήσεις στην Κυβέρνηση συνεχίζονται. Παραιτείται ο Σπυρ. Λάμπρου και σχηματίζει κυβέρνηση ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Ο Κωνσταντίνος εγκαταλείπει την Ελλάδα και τον διαδέχεται ο δευτερότοκος γιος του Αλέξανδρος. Στις 14 Ιουνίου 1917 ο Ελ. Βενιζέλος σχηματίζει νέα κυβέρνηση ενώ η Ελλάδα κηρύσσει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις. Οι κυβερνήσεις Σκουλούδη, Λάμπρου και Γούναρη παραπέμπονται σε ειδικό δικαστήριο. Ιδρύεται το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος. Στο χώρο των γραμμάτων, η δημοτική γλώσσα εισάγεται στη στοιχειώδη εκπαίδευση.

1918

Στις 16 Μαΐου τρεις ελληνικές μεραρχίες, μια γαλλική και το 1ο Σύνταγμα Αφρικής επιτίθενται στον Γερμανικό και Βουλγαρικό Στρατό και καταλαμβάνουν το Σκρα. Ελληνική ναυτική μοίρα φτάνει στην Κωνσταντινούπολη. Η Τουρκία υποχρεώνεται να ανοίξει τα Δαρδανέλλια και να παραχωρήσει τα οχυρά της περιοχής στους Συμμάχους. Στις 17 Δεκεμβρίου ο Ελ. Βενιζέλος στέλνει υπόμνημα στους Συμμάχους με τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία. Την ίδια χρονιά ιδρύεται και η ΓΣΕΕ.

1919

Στις 9 Μαΐου γίνεται αποβίβαση του Ελληνικού Στρατού στο λιμάνι της Σμύρνης με εντολή του Α-

νώτατου Συμμαχικού Συμβουλίου. Λίγες μέρες μετά φτάνει στη Σμύρνη ο Έλληνας ύπατος αρμοστής Αριστείδης Στεργιάδης. Η 19 Μαΐου είναι ημέρα της γενοκτονίας των Ποντίων. Ο Κεμάλ φθάνει στη Σαμψούντα και οργανώνει τους διωγμούς εναντίον των Ποντίων. Οι Σύμμαχοι οριστικοποιούν τον καθορισμό των ελληνοτουρκικών και ελληνοϊταλικών ορίων στη Μικρά Ασία. Τον Οκτώβριο ελληνικά στρατεύματα καταφθάνουν στην Ξάνθη ενώ αντίστοιχα Γαλλικά καταλαμβάνουν την υπόλοιπη Θράκη. Το Νοέμβριο Ελλάδα και Βουλγαρία υπογράφουν Συνθήκη με την οποία η Θράκη αποσπάται από τη Βουλγαρία και περιέρχεται στην κυριαρχία των Συμμάχων.

Δεκαετία 1910-1920

Οικονομική ανόρθωση, εμπόλεμη κατάσταση, εμφύλιος διχασμός ...

Η δεκαετία αυτή ήταν γεμάτη οράματα, εμφύλιο διχασμό και ανατροπές. Το ελληνικό κράτος θέλει να επιδιώξει τη συσπείρωση και ενσωμάτωση των εκτός συνόρων ελληνικού πληθυσμού, να δημιουργήσει μια νέα και ενιαία εθνική υπόσταση και να διεκδικήσει μια θέση στον κόσμο. Η ισχυρή ελληνική-οικονομική παρουσία στην Ευρώπη, την Ασία και την Β. Αφρική ήταν ευνοϊκοί παράγοντες για να προχωρήσει η Μεγάλη Ιδέα. Το 1910 πρόοδος της Εθνικής οικονομίας ήταν εμφανής. Η μετανάστευση στις ΗΠΑ λειτούργησε θετικά τόσο στην ενίσχυση της οικονομίας της υπαίθρου όσο και στην εκτόνωση της κρίσης από τα αγροτικά προβλήματα και το σταφιδικό ζήτημα.

Η Ελλάδα βγήκε κερδισμένη από τους Βαλκανικούς Πολέμους, αφού κατάφερε να ενσωματώσει στα εδάφη της πλούσιες περιοχές όπως Κρήτη, Νησιά του Αιγαίου, Ήπειρο, Δυτ. και Κεντρική Μακεδονία. Αντίθετα όμως αποτελέσματα έφερε το 1914 ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Όταν η διασπασμένη Ελλάδα του 1915 ενοποιήθηκε και πάλι από τον Βενιζέλο το 1917 χρειάστηκε την οικονομική αρωγή των Συμμάχων.

Ο ιδιόμορφος όμως δανεισμός θα είχε οδυνηρές συνέπειες για τη χώρα στο μέλλον. Στην

Αθήνα, ο σχεδιασμός του πολεοδομικού συγκροτήματος, περιόρισε τις απρογραμμάτιστες επεκτάσεις του σχεδίου πόλης. Ταυτόχρονα η ίδρυση του Υπουργείου Συγκοινωνίας (1914), η λειτουργία της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών (1917), η σύσταση του Ανώτατου Τεχνικού Συμβουλίου (1919), η εισαγωγή οπλισμένου σκυροδέματος που ευνοούσε την ανέγερση πολυώροφων κτιρίων (1919) καθιστούν την πόλη οργανωμένη με μεγαλύτερους πολεοδομικούς σχεδιασμούς, τους οποίους όμως τα ιστορικά γεγονότα θα ανατρέψουν από την επόμενη δεκαετία.

Σε ότι αφορά την οργάνωση και τον εκσυγχρονισμό του κράτους, ο Βενιζέλος, μεταξύ άλλων, καθιερώνει το «ασυμβίβαστο» της ιδιότητας του Βουλευτή με ιδιωτικές θέσεις εταιρειών ή επιχειρήσεων, καθιερώνει τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, τη δικαστική ανεξαρτησία, την προστασία ατομικών δικαιωμάτων, όπως προσωπική ελευθερία και άσυλο κατοικίας, την καθιέρωση της υποχρεωτικής και δωρεάν στοιχειώδους εκπαίδευσης κ.ά. Παράλληλα προσπαθεί την περίοδο 1910-20 να βάλει τα θεμέλια για την οικονομική πολιτική της Ελλάδας, δίνοντας βάρος στη γεωργία, το εμπόριο και τη ναυτιλία.

Το μακρινό ταξίδι...

Άποψη της αγοράς το 1920.

Οι φωτογραφίες είναι του Φρεντερίκ Μπουασονά. Ο Φρεντερίκ Μπουασονά (Fred Boissonnas, Γενεύη 18 Ιουνίου 1858 - 17 Οκτωβρίου 1946) ήταν Γαλλοελβετός φωτογράφος, ιδιαίτερα γνωστός για την φωτογραφική τεχνική του αλλά και την εκτεταμένη φωτογράφιση του ελληνικού χώρου επί τριάντα περίπου χρόνια. Το έργο του θεωρείται πρωτοποριακό και καθοριστικό για την εξέλιξη της ελληνικής φωτογραφίας κατά τον 20ό αιώνα.

Μέχρι τα εγκαίνια της νέας λαχαναγοράς στο Ρέντη το 1965, το ταξίδι ήταν μεγάλο. Πριν την ίδρυση της πρώτης λαχαναγοράς στο Γκάζι, που είχε είσοδο στη συμβολή της οδού Πειραιώς με την Ιερά οδό, από το 1915 λειτουργούσε αγορά στην Αγία Τριάδα του Ψειρή, όπου οι μανάβηδες φόρτωναν τα κάρα τους με λαχανικά και ζαβατικά για να τα πωλήσουν στις γειτονιές της Αθήνας...

Καταστήματα και μικροπωλητές στην οδό Πανδρόσου το 1919

Περιβολάρηδες εναντίον βοσκών στο κέντρο της Αθήνας...

Το θέμα των βοσκότοπων στην πρωτεύουσα ήταν ένα παλιό και άλυτο πρόβλημα. Ειδικά την περίοδο που ήταν δήμαρχος στην Αθήνα ο Ανάργυρος Πετράκης (1842) υπήρξε τεράστια πολιτική αναστάτωση. Οι βοσκότοποι απειλούσαν τα περιβόλια και οι καυγάδες ήταν καθημερινοί. Οι περιβολάρηδες της Αθήνας κατήγγειλαν τους τσοπάνηδες ότι τους καταστρέφουν την παραγωγή με την ανεξέλεγκτη βόσκηση.

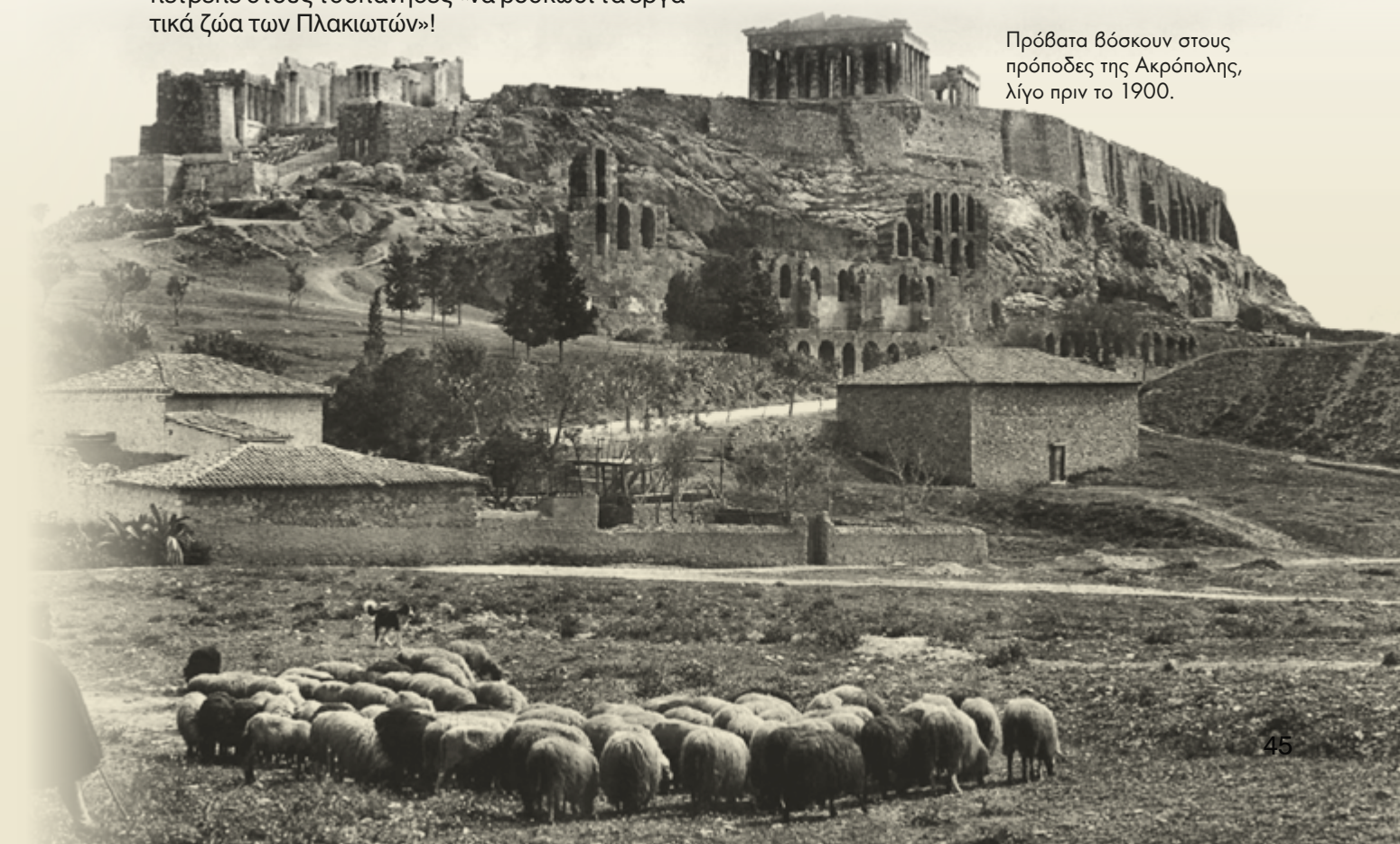
Οι κάτοικοι του Ελαιώνα και όσοι είχαν μπουστάνια στο Ρέντη, το Μοσχάτο και γύρω από την περιοχή του Κηφισού, είχαν ξεσηκωθεί εναντίον των βοσκών που άφηναν τα κοπάδια τους να βόσκουν ελεύθερα, ακόμα και μέσα στα μπουστάνια τους. Δεν ήταν ασυνήθιστο το φαινόμενο, τσοπάνηδες ντυμένοι με την κάπα και την γκλίτσα στο χέρι να βόσκουν στους πρόποδες της Ακρόπολης, στο Θησείο, στην Πλάκα και στην Ερμού. Τελικά ο δήμαρχος συνυπολογίζοντας το πολιτικό κόστος ετάχθη με τους πολυπληθείς μαναβοπαραγωγούς. Έτσι, έβγαλε την εξής ανακοίνωση: «απαγορεύομεν εις πάντα έχοντα ποιμνιον προβάτων ή αγέλη βοών και λοιπών παντός είδους ζώων να επελαύνη αυτά εντός της περιοχής των Αθηνών και του ελαιώνος καθ' όλην αυτού την περιφέρειαν». Από την απόφαση ο Δήμαρχος εξαιρούσε την Πλάκα και επέτρεπε στους τσοπάνηδες «να βόσκωσι τα εργατικά ζώα των Πλακιωτών»!

Τσοπάνης στα στενά της Πλάκας, τη δεκαετία του 1910.

Το μέτρο της απαγόρευσης ελήφθη για να τονώσει την παραγωγή προϊόντων αφού οι παραγωγοί της περιοχής εφοδίαζαν με οπωροκηπευτικά την ευρύτερη περιοχή των Αθηνών. Οι βοσκοί μετακινήθηκαν νοτιοανατολικά στις ακαλλιέργητες εκτάσεις μετά το Φάληρο μέχρι την περιοχή της Βάρης.

Πρόβατα βόσκουν στους πρόποδες της Ακρόπολης, λίγο πριν το 1900.

Δεκαετία 1920-1930

Η καταστροφή της Ιωνίας και οι πρόσφυγες

Και ενώ η Ελλάδα προσπαθεί να συγκροτηθεί σαν έθνος και να εξασφαλίσει μια θέση στον κόσμο, πολύ σύντομα θα συνειδητοποιήσει ότι θα κληθεί να παίξει στο δράμα του ευρωπαϊκού Μεσοπολέμου. Ήδη από το Μάιο του 1919 ο Βενιζέλος παρακινούμενος από τους Συμμάχους, έστειλε στρατό στη Σμύρνη για να επακολουθήσουν μερικές από τις πιο μαύρες σελίδες της Ελληνικής ιστορίας. Η εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας, η καταστροφή της Ιωνίας, οι εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες και ταυτόχρονα μια κοινοβουλευτική δημοκρατία που έχει τρωθεί και περιμένει την ανατροπή της που έρχεται την 4η Αυγούστου του 1936.

1920

Τον Ιούνιο ο Ελληνικός στρατός καταλαμβάνει τη Δυτική Θράκη και προελαύνει προς την Κωνσταντινούπολη. Στις 28 Ιουλίου, με τη Συνθήκη των Σεβρών εκχωρούνται στην Ελλάδα η Ανατολική Θράκη, η Ίμβρος, η Τένεδος και το βιλαέτι της Σμύρνης. Τέλος Ιουλίου γίνεται απόπειρα δολοφονίας του Ελ. Βενιζέλου ενώ δολοφονείται ο Ίωνας Δραγούμης. Τον Σεπτέμβριο του 1920, πεθαίνει ο Βασιλιάς Αλέξανδρος Α', ο Βενιζέλος υποβάλει την παραίτησή του και το Νοέμβριο σχηματίζεται νέα κυβέρνηση υπό τον Δ. Ράλλη. Την ίδια χρονιά ιδρύεται η Ανώτατη Εμπορική Σχολή και οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι.

1921

Το Φεβρουάριο οι Έλληνες απορρίπτουν πρόταση συμβιβασμού που προτείνει η Διασυμμαχική Διάσκεψη του Λονδίνου για το Μικρασιατικό. Ένα μήνα μετά το Γ' Σώμα Στρατού συγκρούεται με τουρκικές δυνάμεις βόρεια του Εσκή Σεχίρ. Στις 29 Μαΐου βασιλιάς (Κωνσταντίνος) και κυβέρνηση (Δ. Γούναρης) μεταβαίνουν στη Σμύρνη προκειμένου να αναλάβουν την ηγεσία του στρατεύματος. Τον

Ιούνιο, στην πρώτη φάση της θερινής επίθεσης της Μικράς Ασίας, καταλαμβάνεται το Εσκή Σεχίρ και ετοιμάζεται εκστρατεία στην Άγκυρα. Τον Αύγουστο ξεκινά η δεύτερη φάση της θερινής επίθεσης και ο στρατός περνά τον Σαγγάριο. Τον Σεπτέμβριο αποκρούεται τουρκική επίθεση στο Αφιόν Καραχισάρ. Γίνονται προσπάθειες για την αυτονόμηση της Ιωνίας.

1922

Το Ιανουάριο οι Γάλλοι ζητούν από την Αγγλία να αποδοθούν στην Τουρκία η Μικρά Ασία και η Ανατολική Θράκη. Τον Ιούλιο εκπονείται ελληνικό σχέδιο για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και τη δημιουργία μικρασιατικού κράτους. Τον Αύγουστο οι Τούρκοι διασπούν τις ελληνικές γραμμές πραγματοποιώντας επίθεση στο Αφιόν Καραχισάρ. Στις 27 Αυγούστου τα τουρκικά στρατεύματα εισέρχονται στη Σμύρνη. Ακολουθούν σφαγές του Ελληνικού πληθυσμού ενώ η Σμύρνη λεηλατείται και παραδίδεται στις φλόγες. Το Σεπτέμβριο συνεχίζονται οι διωγμοί και οι σφαγές των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Τον ίδιο μήνα παραιτείται ο Κωνσταντίνος και στον θρόνο ανεβαίνει ο Γεώργιος Β'. Τον Νοέμβριο ξεκινούν οι εργασίες της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης. Η Ελλάδα παραδίδει την Αν. Θράκη.

Στις 13 του μήνα ολοκληρώνεται η δίκη των υπευθύνων για την Μικρασιατική καταστροφή. Σε θάνατο καταδικάζονται και οι έξη κατηγορούμενοι. Δημήτριος Γούναρης, Γεώργιος Μπαλτατζής, Νικόλαος Στράτος, Νικόλαος Θεοτόκης, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης και Γεώργιος Χατζανέστης. Στις 14 Νοεμβρίου σχηματίζεται κυβέρνηση Στυλιανού Γονατά.

1923

Υπογράφεται Ελληνοτουρκική σύμβαση για υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Την 1η Μαρτίου αρχίζει να ισχύει το νέο Ημερολόγιο. Στις 24 Ιουλίου, με τη Συνθήκη της Λωζάννης παραχωρούνται στην Τουρκία η Αν. Θράκη, το βιλαέτι της Σμύρνης, η Ίμβρος και η Τένεδος, συμφωνείται ανταλλαγή πληθυσμών ενώ η Τουρκία παραιτείται από τις διεκδικήσεις της σε Κύπρο και Δωδεκάνησα. Τον Αύγουστο, κρίση στις Ελληνοϊταλικές σχέσεις καταλήγει σε βομβαρδισμό και κατάληψη της Κέρκυρας από τους Ιταλούς. Ένα μήνα μετά η Ελλάδα αποδέχεται κάποιους όρους της Ιταλίας, έτσι αποχωρούν οι δυνάμεις κατοχής από το νησί. Στις εκλογές που ακολουθούν στις 16 Δεκεμβρίου οι Φιλελεύθεροι σημειώνουν άνετη νίκη. Ο Γεώργιος Δ' εγκαταλείπει την Ελλάδα.

1924

Ο Βενιζέλος επιστρέφει στην Ελλάδα και σχηματίζει κυβέρνηση. Ένα μήνα μετά παραιτείται και ορκίζεται κυβέρνηση Καφαντάρη, στις 26 Φεβρουαρίου. Στις 12 Μαρτίου παραιτείται και ο Καφαντάρης και αναλαμβάνει ο Αλ. Παπαναστασίου. Η εθνοσυνέλευση κηρύσσει έκπτωτη τη δυναστεία των Γκλύξμπουργκ. Στις 13 Απριλίου πραγματοποιείται πολιτειακό δημοψήφισμα και ο λαός ψηφίζει Αβασίλευτη δημοκρατία με ποσοστό 70%. Προσωρινός πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Πέτρος Κουντουριώτης. Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, καταψηφίζεται στη βουλή η κυβέρνηση Παπαναστασίου, σχηματίζεται κυβέρνηση Θεμ. Σοφούλη η οποία τρεις μήνες μετά παραιτείται και αναλαμβάνει ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος. Το Δεκέμβριο το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος μετονομάζεται σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος.

1925

Τον Ιούνιο γίνεται στρατιωτικό κίνημα από τον Θ. Πάγκαλο. Η βουλή του δίνει ψήφο εμπιστοσύνης να κυβερνήσει. Ο Πάγκαλος επικαλούμενος τον κομμουνιστικό κίνδυνο παίρνει μια σειρά αντιδημοκρατικών μέτρων ειδικά στο χώρο της ελευθερίας του τύπου. Τον Οκτώβριο πιεζόμενος από τους Βενιζελικούς προκηρύσσει εκλογές για τον Μάρτιο του 1926. Τον ίδιο μήνα, μετά από ελληνοβουλγαρικό επεισόδιο στο οποίο σκοτώνεται έλληνας αξιωματικός, ο Πάγκαλος διατάσσει εισβολή στη Βουλγαρία, γεγονός που επισύρει την καταδίκη της Ελλάδος από την Κοινωνία των Εθνών.

1926

Η εξουσία στα χέρια του Πάγκαλου. Παραιτείται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Π. Κουντουριώτης σε ένδειξη διαμαρτυρίας. Εντείνεται η δυσσάρεσκεια κατά του Πάγκαλου. Στις 21 Αυγούστου ο Γ. Κονδύλης ανατρέπει τον Πάγκαλο. Ο Κουντουριώτης επιστρέφει στο αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ο Κονδύλης προκηρύσσει εκλογές οι οποίες δεν δίνουν αυτοδυναμία σε κανένα κόμμα. Τον Δεκέμβριο σχηματίζεται οικουμενική κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, χωρίς το ΚΚΕ, το οποίο όμως για πρώτη φορά στην

κοινοβουλευτική του ιστορία γίνεται αξιωματική αντιπολίτευση.

1927

Τον Ιούνιο η Βουλή ψηφίζει το νέο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας. Τον Αύγουστο πέφτει η Οικουμενική Κυβέρνηση μετά την αποχώρηση του Λαϊκού Κόμματος. Σχηματίζεται νέα κυβέρνηση συνεργασίας υπό τον Αλ. Ζαΐμη. Στο χώρο της οικονομίας, ιδρύονται η Τράπεζα της Ελλάδος και η Εθνική Κτηματική Τράπεζα.

1928

Τον Ιανουάριο ξεσπά κυβερνητική κρίση εξαιτίας διαφωνιών των υπουργών Ι. Μεταξά και Αλ. Παπαναστασίου. Τον Φεβρουάριο διαλύεται η κυβέρνηση Ζαΐμη αλλά λίγες μέρες μετά ο ίδιος παίρνει και πάλι ψήφο εμπιστοσύνης. Τον Μάιο πέφτει η κυβέρνηση, ο Βενιζέλος επανέρχεται στην πολιτική αναλαμβάνοντας την αρχηγία των Φιλελευθέρων και σχηματίζεται κυβέρνηση Φιλελευθέρων-Ελευθεροφρόνων με πρωθυπουργό και πάλι τον Ζαΐμη. Τον Ιούνιο μετά από ανοιχτή διαφωνία του Βενιζέλου, παραιτείται ο Ζαΐμης, αναλαμβάνει προσωρινά ο Βενιζέλος και προκηρύσσονται εκλογές για τον Αύγουστο. Στις 19 Αυγούστου, οι Φιλελεύθεροι έρχονται πρώτο κόμμα με 61,02%. Το Σεπτέμβριο ο Βενιζέλος αναθερμαίνει τις σχέσεις της Ελλάδος με την Ευρώπη επισκεπτόμενος την Ιταλία, τη Γαλλία και την Αγγλία. Τον Δεκέμβριο ιδρύεται το Συμβούλιο της Επικρατείας.

1929

Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία υπογράφουν Σύμφωνο Φιλίας και Συνεργασίας. Ο Π. Κουντουριώτης ψηφίζεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Στις 25 Ιουλίου Η βουλή των Ελλήνων ψηφίζει το περιβόητο «Ιδιώνυμο» που αφορά μέτρα ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών. Το Δεκέμβριο παραιτείται ο Π. Κουντουριώτης για λόγους υγείας συμπληρώνοντας το 75ο έτος της ηλικίας του. Πρόεδρος Δημοκρατίας ανακηρύσσεται ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Στο χώρο της οικονομίας, αυτή τη χρονιά ιδρύθηκε η Αγροτική Τράπεζα.

Η ώρα της προσφυγιάς

Στις 18 Σεπτεμβρίου η Μικρά Ασία εγκαταλείπεται οριστικά από τον ελληνικό στρατό και την ίδια στιγμή ξεκινά το δράμα του ελληνικού πληθυσμού της. Καταφύγιο των προσφύγων η Ελλάδα. Μέχρι τον Απρίλιο του 1923 οι πρόσφυγες που είχαν καταφθάσει στην Ελλάδα έφταναν τους 850.000, αριθμός που συνεχώς μεγάλωνε. Οι γηγενείς κάτοικοι, προφανώς αιφνιδιασμένοι, αντιμετώπιζαν τους πρόσφυγες ως απειλή, αγνοώντας το μέγεθος της δυστυχίας τους, τους πραγματικούς υπαίτιους αλλά και την πραγματική τους ταυτότητα. Όλη η Αθήνα και οι γύρω πόλεις ήταν ένα καταφύγιο για τους πρόσφυγες. Σχολεία, στρατόπεδα, εργοστάσια, αποθήκες, αποβάθρες τρένων. Το ελληνικό κράτος σε σύγχυση, αδυνατεί να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση.

Στα τέλη του Δεκέμβρη του 1922 το «Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων» προσπαθεί να στεγάσει τους πρόσφυγες σε συνοικισμούς, σε ξύλινες παράγκες, χωρίς ηλεκτρισμό, νερό, υπονόμους και γενικά κανένα έργο υποδομής. Αθήνα και Πειραιάς γέμισαν «Παραγκουπόλεις». Οι άνεργοι, άστεγοι και δυσσαρεστημένοι πρόσφυγες το 1928 φτάνουν τους 1.300.000. Γρήγορα δημιουργούνται ξεχωριστές κοινότητες έξω από τις πόλεις, στα περίχωρα του Πειραιά και της Αθήνας όπου βρίσκονταν μικρές βιομηχανικές μονάδες που χρειαζόνταν φθηνά εργατικά χέρια. Έτσι δημιουργούνται η Κοκκινιά, το Κερατσίνι, ο Κορυθαλλός, η Ν. Χαλκηδόνα, η Ν. Φιλαδέλφεια, η Ν. Σμύρνη, το Περιστέρι και άλλες.

Οι γειτονιές της παράγκας στα περίχωρα Αθήνας και Πειραιά, δεν είχαν διαφορές. Ίδιος ο πόνος, ίδια η φτώχεια και η εγκατάλειψη, ίδια και τα όνειρα. Οι μνήμες από τη ζωή τους στις αλησμόνητες πατρίδες δεν τους κατέβαλαν. Αντίθετα τους δυνάμωσαν. Οι αξίες και η εργατικότητα τους ήταν αρκετές για να ξαναγεννηθούν από τις στάχτες τους. Δεν ήξεραν αν πήγαιναν από το θάνατο στη ζωή ή το αντίστροφο. Άλλωστε οι αποστάσεις δεν ήταν μεγάλες. Καραβάνια κυνηγημένων κουρελήδων. Φόβος, φρίκη, αγωνία, απόγνωση. Σκελετοί από τις κακουχίες, την πείνα, τις στερήσεις. Και η νέα τους γειτονιά; Χωράφια. Πολλά χωράφια, που περίμεναν τον ιδρώτα τους για να βγάλουν λίγο καρπό. Σκόνη, σκουπίδια και λάσπες. Χωράφια και παράγκες. Παντού παράγκες. Ντουβάρια που τρικλίζουν και παράθυρα στρα-

βά. Μοιάζουν σαν να έπεσαν από ψηλά. Βαμμένες από τον ήλιο και την βροχή, με 'κείνο το ακαθόριστο χρώμα που παίρνει το ξύλο όσο παλιώνει. Ανάμεσα στις παράγκες, αυλάκια που τα ανοίγει κάθε τόσο η βροχή. Τις μέρες που βρέχει η πόλη αδειάζει τις λάσπες της εδώ. Στην αναβροχιά, η σκόνη πνίγει τα πάντα. Ο ηλεκτρισμός απουσιάζει. Το νερό μοιράζεται με τενεκέδες. Για υπνόμους, ούτε λόγος. Οι παραγκούλες έλαμπαν από καθαριότητα αλλά οι προσπάθειες της κάθε οικογένειας δεν μπορούσαν να αποκαταστήσουν την έλλειψη στοιχειωδών έργων υποδομής, με αποτέλεσμα οι συνοικισμοί να αποτελούν εστία μόλυνσης και να μαστίζονται από λοιμώδεις ασθένειες

και κυρίως ελονοσία. Οι ίδιοι οι πρόσφυγες ήξεραν όμως ότι σε λίγα χρόνια, στα ίδια αυτά μέρη, θα μπορέσουν να ξανακάνουν το θαύμα τους. Θα ξαναφτιάξουν τα σπίτια τους, τους δρόμους, τα περιβόλια τους. Είχαν ζήσει τα χειρότερα, ξεφεύγοντας από το θάνατο. Στα νέα τους προσφυγικά σπίτια, τους έταξε η μοίρα να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους. Τα όνειρα και οι μνήμες τους εξακολουθούσαν για πολύ να κοιτάζουν την Ανατολή. Ξεδίπλωναν ακούραστα τις ώρες τους, δουλεύοντας παντού για ένα κομμάτι ψωμί. Και αν το έβρισκαν και αυτό. Ήξεραν από δάκρυα. Ήξεραν και από πληγές. Ήξεραν από ορφάνια και θάνατο. Είχαν όμως όνειρα και αξίες...

Αγώνας για οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση

Η περίοδος 1920-1930 χαρακτηρίζεται από την ενδυνάμωση και επέκταση του βιομηχανικού τομέα, την προσπάθεια της οικονομικής και κοινωνικής αποκατάστασης των προσφύγων και από τη δημιουργία νέων οικονομικών και κοινωνικών θεσμών για την ανάπτυξη της οικονομίας. Ανάμεσα

στους θεσμούς αυτούς σημαντική θέση κατέχουν πλέον οι Τράπεζα της Ελλάδας, η Αγροτική και η Κτηματική. Σημαντικές εξελίξεις σημειώνονται στον τομέα της μεταποίησης, αναπτύσσεται η ελαφρά βιομηχανία ενώ δημιουργούνται νέες ανώνυμες βιομηχανικές εταιρείες. Παράλληλα νέοι α-

γρότες, νέα γη και νέοι θεσμοί δίνουν προοπτική στη γεωργία. Η ψήφιση, το 1927, του νέου Συντάγματος της Ελλάδας, η επικράτηση του κόμματος των Φιλελευθέρων και η επάνοδος του Ε. Βενιζέλου, δείχνουν να σταθεροποιούν οριστικά το κοινοβουλευτικό καθεστώς και κατ' επέκταση το πολίτευμα της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η Ελληνική οικονομία εμφανίζεται δυνατή και η δραχμή κυριαρχεί στην ευρύτερη περιοχή σαν το ισχυρότερο νόμισμα, ισχυρότερο ακόμη και από την αγγλική λίρα. Η συρροή των προσφύγων που ακολουθεί από τη Μικρά Ασία προσφέρει νέες δυνατότητες επέκτασης της Ελληνικής οικονομίας αλλά ταυτόχρονα κληροδοτεί στο ελληνικό κράτος το τεράστιο πρόβλημα της οικονομικής και κοινωνικής αποκατάστασής τους. Η δραχμή θα κλονιστεί και το κράτος που αναζητούσε χρή-

ματα για τις τεράστιες ανάγκες του, καταφεύγει στον αναγκαστικό δανεισμό του 1922. Το 1927 το προσφυγικό πρόβλημα και η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας αναγκάζουν την ελληνική κυβέρνηση να αναζητήσει νέο δάνειο από το εξωτερικό, ύψους 9.000.000 λιρών Αγγλίας με την υποχρέωση της Ελλάδας να δημιουργήσει ξεχωριστή εκδοτική τράπεζα με την επωνυμία «Τράπεζα της Ελλάδας». Τα οικονομικά προβλήματα και οι τραπεζικές ρυθμίσεις που υπήρξαν αιτία τριβών και εντάσεων ανάμεσα στο τραπεζικό κεφάλαιο και τις διάφορες πτέρυγες του βενιζελισμού που κυβερνούσε διαδοχικά την χώρα αυτή την περίοδο, είχε σαν αποτέλεσμα να σταματήσει ο αστικός εκσυγχρονισμός που είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη δεκαετία και να αγγίξει τα όριά του στα τέλη της δεκαετίας του 1920.

Οι γειτονιές και οι άνθρωποι μεταμορφώνονται

Αν και η δραχμή περνούσε δύσκολες ώρες, τα αυτοκίνητα σχεδόν είχαν γεμίσει τους δρόμους των μεγάλων αστικών κέντρων. Μαζί με τα πρώτα λεωφορεία πληθαίνουν και οι μάρκες των αυτοκι-

νήτων. Rolls-Royce, Benz, Renault. Τα πρώτα ραδιόφωνα κάνουν την εμφάνισή τους. Το 1923 αρχίζει μια προσπάθεια εγκατάστασης ραδιοφωνικού πομπού. Το 1926 εκπέμπει από Θεσσαλονίκη ο πρώ-

τος ραδιοφωνικός σταθμός. Όσοι δεν έχουν χρήματα να αποκτήσουν τα νέα επιτεύγματα της τεχνολογίας, ελπίζουν στο Μεγάλο Λαϊκό Λαχείο που παρουσιάζει τις πρώτες διαφημίσεις του. Πόσες και πόσες γενιές δεν επένδυσαν στο λαχείο προσδοκώντας μια καλύτερη ζωή... Από το 1849 ξεκινά η ιστορία των λαχείων. Αυτή τη χρονιά, η Αρχαιολογική εταιρία στην προσπάθειά της να περισώσει ότι περισσότερο μπορούσε από τα εκτεθειμένα στην αμάθεια των Ελλήνων και στη ληστρική μανία των ξένων, αρχαία ερείπια, αναγκάστηκε να καταφύγει στη φιλοπατρία των πλούσιων Ελλήνων με διάφορες λαχειοφόρους αγορές, όπως το «Λα-

χείο Οικίας» όπου ο τυχερός κέρδιζε σπίτι.

Το πρώτο όμως επίσημο λαχείο στη ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους κυκλοφόρησε με διάταγμα του βασιλιά Γεωργίου του Α' στις 19 Νοεμβρίου 1874. Είναι το λαχείο των φιλόρχαιων που σκοπό είχε να εξοικονομήσει πόρους για αρχαιολογικές ανασκαφές.

Στις 11 Ιουνίου του 1904, το Υπουργείο Οικονομικών εκδίδει το Λαχείο υπέρ του Εθνικού Στόλου, ενώ τον Ιούλιο του 1905 τα δυο λαχεία της Αρχαιολογικής Εταιρίας και του Στόλου συγχωνεύονται σε ένα νέο λαχείο που ονομάζεται Λαχείο υπέρ του Εθνικού Στόλου και των Αρχαιοτήτων της Ελλάδας, που είναι το μόνο κρατικό λαχείο μέχρι το 1926.

Το 1936 η Ένωση Συντακτών κυκλοφορεί μια φορά το χρόνο υπέρ των σκοπών της. Ένα νέο λαχείο, με την ονομασία Εθνικό Λαχείο, ιδρύεται στις 26 Απριλίου 1937, για να καταργηθεί τρία χρόνια μετά και να επανακυκλοφορήσει τον Ιούλιο του 1941. Την ίδια χρονιά το λαχείο Στόλου μετονομάζεται σε Λαϊκό Λαχείο, που ακόμη και στην περίοδο της κατοχής συνέχισε να εκδίδεται με επιτυχία, αφού η προσδοκία μερικών δισεκατομμυρί-

ων που μεταφράζονταν σε λίγο λάδι ή ψωμί έκανε τον κόσμο να το αγοράζει. Το Λαϊκό Λαχείο το 1964 μοίραζε κάθε Δευτέρα 16,000,000 δραχμές.

Το Σεπτέμβριο του 1967 καταργείται το Λαχείο Συντακτών και στη θέση του δημιουργείται το «Ειδικό Κρατικό Λαχείο υπέρ κοινωνικής αντιλήψεως».

Τη δεκαετία του 1920, ο «ατμοκίνητος σιδηρόδρομος», το περιβόητο «θηρίο» εξυπηρετεί τους εκτός κέντρου Αθηνών κατοίκους. Από τα σημεία που περνάει αναπτύσσονται νέες συνοικίες από Ηράκλειο, Καλογρέζα και Χαλάνδρι μέχρι ανατολικά από Παγκράτι προς Βύρωνα. Στις περιοχές του Ιλισού, στο Στάδιο, στον Αρδηττό και το Μετς υπήρχαν εξοχικά κέντρα, ενώ στις όχθες του Ιλισού, στο δρόμο προς το Παγκράτι, οι γυναίκες πήγαιναν για να πλύνουν τα ρούχα στο ποτάμι. Το Νέο Φάληρο ήταν τουριστικό θέρετρο με υπέροχη παραλία, ξενοδοχεία, ταβέρνες, αναψυκτήρια και περλίπτερα. Οικοδομικές δραστηριότητες ξεκινούσαν σιγά σιγά και στο Θησείο, Γκάζι και Πετράλωνα...

Το 1925, το λαμπρό αυτό μέσο συγκοινωνίας, περνά σε δεύτερη μοίρα. Το εκτοπίζουν σιγά σιγά τα αυτοκίνητα και τα λεωφορεία. Το 1926 όμως, τα πρώτα συγκοινωνιακά προβλήματα άρχισαν να απασχολούν τους Αθηναίους. Λεωφορεία άρχισαν να γεμίζουν τους δρόμους. Σε ένα χρονογράφημά του ο συγγραφέας και χρονογράφος Γρηγόρης Ξενόπουλος γράφει πως είδε μια μέρα ένα λεωφορείο στην οδό Πατησίων να έχει το όνομα «Ιππονίκη». Ήταν πολύ πετυχημένη ονομασία σχολιάζει, γιατί τα αυτοκίνητα είχαν ακριβώς εκείνη την εποχή νικήσει τους ίππους και μάλιστα οι αρμόδιοι συζητούσαν να καταργήσουν τα αμάξια με τα άλογα γιατί εμπόδιζαν τα αυτοκίνητα να κινηθούν με ταχύτητα. Οι εταιρείες που είχαν αναλάβει τις συγκοινωνίες, προέτρεπαν τους αμαξάδες να γίνουν σοφέρ ή να πάρουν αποζημίωση παραδίδοντας την άμαξα και τα άλογα...

Στο μεταξύ οι Αθηναίοι συνωστίζονται στις δημόσιες βρύσες για λίγο νερό. Ακόμη και στις μεγάλες πόλεις, όπως η Αθήνα, κάποιες δημόσιες βρύσες στη γειτονιά και οι νερουλάδες με τα κάρα, εξασφάλιζαν το πολύτιμο αγαθό του νερού στους κατοίκους. Το πόσο εύκολο ήταν αυτό, το περιγράφει επίσης σε χρονογράφημα εκείνης της εποχής ο Γρηγόρης Ξενόπουλος.

«Εισ την γειτονιάν μου, όπως εις όλες τις γειτο-

Οδός Κολοκοτρώνη

νίες, υπάρχει και μια δημόσια βρύση. Είναι αδύνατον λοιπόν να φαντασθή κανείς το κακόν που γίνεται ολόγυρα εις τον κρουνόν την ημέρα και την ώραν που τρέχει! Χωρίς υπερβολήν, η γειτονιά όλη σηκώνεται στο πόδι από τις φωνές, τα ξεφωνητά, τους καυγάδες, τα γέλια, τα κλάματα και τους κρατούς των συγκρουομένων –αδειανών αλίμονον– τενεκάδων. Σωστόν πανδαιμόνιον, κοσμοχαλασιά α-

ληθινή, οχλαγωγία, στάση, επανάστασις! Πολλές ώρας προ της ωρισμένης, γύρω εις την βρύση, παρατάσσονται οι καταφθάνοντες πανταχόθεν τενεκέδες. Κι' αρχίζουν αμέσως αι φιλονικίαν περί σειράς. Διότι οι περισσότεροι αποπειρώνται να καταπατήσουν κάθε προτεραιότητα, τοποθετούντες τον τενεκέν των εμπρός από άλλους που έφθασαν νωρίτερα. Πολλοί δεν επιτρέπουν εις κανένα και εις καμμίαν την αυθαιρεσίαν αυτήν. Μερικοί δεν υποτάσσονται, παρ' αφού αρπαχθή από τον μικρόν νταήν ο τενεκές και σφενδονισθή εις την άλλην άκρην. Αυτά πριν έλθη το νερόν. Κι' άλλα, αφού αρχίση να τρέχη πολύ χειρότερα. Προς τον γλυκόν, τον παρήγορον ήχον του κρουνού, προστρέχουν πολλοί, με διαθέσεις να καταπατήσουν την σειράν όλων εκείνων που περιμένουν. Σπρωξίδι, απειλαί,

συμπλοκαί και κάποτε ομηρικά μάχαι με τενεκεδιές, γροθιές και τραβομαλλητά. Τρέχει και αίμα; Ίσως είναι υπερβολή το ρηθέν από ένα γείτονα, ότι εις την βρύσην της γειτονιάς μας τρέχει περισσότερο αίμα από νερόν. Η αλήθεια όμως είναι ότι κάπου κάπου ανοίγουν και μύτες.

Άλλη "αιτία πολέμου" μεταξύ των πάσης προελεύσεως, ηλικίας και φύλου υδροληπτών αυτών του δρόμου, είναι και η παράβασις ενός νόμου, τον οποίον εθίσπισαν οι ίδιοι: Δεν επιτρέπεται εις κανέναν να πάρη περισσότερο από ένα τενεκέν. Θέλει και δεύτερον; Θα πάη ν' αδειάση τον πρώτον στο σπίτι του και θα ξαναγυρίση να πάρει σειράν. Μόνον μια τελεία επάρκεια, δηλαδή μόνον μια βρύση που θα έτρεχε αδιάκοπα, νύχτα-μέρα, θα μας εγλύτωνεν».

Νέα φιλοσοφία στην εκπαίδευση

Η νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ε. Βενιζέλου (1928) εκφράζει μια διαφορετική φιλοσοφία από την προηγούμενη και στηρίζεται τόσο σε δομικές μεταβολές όσο και σε λειτουργικές καινοτομίες. Το Δημοτικό σχολείο (Σχολείο του λαού) γίνεται εξάχρονο από τετράχρονο. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο μάθημα των Νέων Ελληνικών, ενισχύεται η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας, αναβαθμίζεται ο επαγγελματικός κλάδος στη δεύτερη βαθμίδα ενώ εγκρίνονται πολλά διδακτικά βιβλία κατά τάξη και μάθημα, και κα-

θιερώνονται τα «απογεύματα ελεύθερας εργασίας» στα σχολεία. Στις 21 Σεπτεμβρίου του 1926, ιδρύεται το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παρ' όλα αυτά, στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1920, το 53% των κατοίκων παραμένουν αγράμματοι, ενώ ο γυναικείος πληθυσμός παρουσιάζει υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού που φτάνουν στο 63%. Υπολογίζεται ότι 200.000 άτομα δεν φοιτούν καθόλου στο σχολείο, ένα μικρό πο-

σοστό παρακολουθεί τα μαθήματα της Μέσης Εκπαίδευσης, ενώ ελάχιστοι συνεχίζουν στο Πανεπιστήμιο. Το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων διοχετευόταν στην παραγωγή, χωρίς καμιά απολύτως επαγγελματική προετοιμασία.

Ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης, αυτήν την εποχή, παραμένει θεωρητικός-κλασικιστικός, χωρίς να μπορεί να ακολουθήσει τις κοινωνικό-οικονομικές, πολιτιστικές ανάγκες της χώρας.

Οι Μικρασιάτες σφραγίζουν την ελληνική μουσική

Η μεγάλη διαφορά πολιτιστικής στάθμης των Ελλήνων της Ανατολής, σε σχέση με τους ντόπιους, έδωσε στους Μικρασιάτες μουσικούς να επιβάλουν το δικό τους τρόπο ζωής, κοινωνικής συμπεριφοράς, ψυχαγωγίας και μουσικών ακουσμάτων. Έτσι επηρέασαν καταλυτικά και την ελληνική δισκογραφία που άρχισε να αναπτύσσεται στην Ελλάδα μετά το 1924. Τη δεκαετία του '20 ιδρύθηκαν οι πρώτες και πιο σημαντικές δισκογραφικές εταιρείες στην Ελλάδα, όπως η γερμανική

Odeon record στη Θεσσαλονίκη (1924), η αγγλική Gramophone record, με τα σήματα της Columbia και His Master's Voice (1926-27), η γαλλική Pathe (1927) και οι γερμανικές Polydor και Homokorde-Electro (1928).

Οι Έλληνες της Σμύρνης και όχι μόνο, είχαν αναπτύξει μεγάλο λαογραφικό πλούτο με έθιμα, παραδόσεις, θρύλους, παραμύθια αλλά και τραγούδια τα οποία απηχούσαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μοναδικής αυτής Πολιτείας της Ανατολής.

Παραλλαγή και εξέλιξη του σμυρναϊκού τραγουδιού ήταν και το ρεμπέτικο του οποίου οι πραγματικές ρίζες ανάγονται σε βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική αλλά και στο δημοτικό τραγούδι του ελληνόφωνου πληθυσμού της Μικράς Ασίας και των νησιών του Αιγαίου, τραγούδια με ρίζες ανατολίτικες, ρωμαϊκή καρδιά, αστικό χαρακτήρα και χρώμα μάγικο. Η μουσική και τα τραγούδια των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, έγιναν γνωστά στην Ελλάδα κυρίως μετά τη μικρασιατική καταστροφή και λίγο πριν τη δεκαετία του '30 και υπήρξαν καταλυτικά ως προς τη διαμόρφωση και την εξέλιξη του ελληνικού τραγουδιού.

Τη δεκαετία αυτή σπουδαίοι συνθέτες πέρασαν στη δισκογραφία στο χώρο του ελαφρού τραγουδιού, της οπερέτας, του μελοδράματος και της επιθεώρησης. Ανάμεσά τους, ο Διονύσης Λαυράγκας, Δημήτρης Ρόιδος, Μανώλης Καλομοίρης, Ναπολέων Λαμπελέτ, Θεόφραστος Σακελλαρίου, Σίμων Καρακάσης, Ιωάννης Κομνηνός, Νίκος Χατζηπαποστόλου και Κλέων Τριανταφύλλου ή Αττίκ. Στα τέλη της δεκαετίας εμφανίζονται στη δισκογραφία και σπουδαίες λαϊκές φωνές, όπως του Στελλάκη Περπινιάδη, Κώστα Ρούκουνα, Ρόζας Εσκενάζυ, Μαρίζας Φραντζεσκοπούλου ή Πολίτισσας που θα κυριαρχήσουν την επόμενη δεκαετία.

Η κοντή φούστα διχάζει...

Το 1915 έκαναν στην Αθήνα την εμφάνισή τους τα πρώτα μίνι και το θέαμα ήταν πολύ «σκανδαλιστικό» για εκείνη την εποχή. Το 1925 όμως μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ορόσημο «φθοράς» της αθηναϊκής κοινωνίας. Πάντα οι παλιοί γκρίνιαζαν και σχολίαζαν τους νέους, αλλά αυτή τη χρονιά τα πράγματα έγιναν χειρότερα. Η βασικότερη αιτία ήταν η κοντή φούστα. Έτσι, ένα κρύο πρωινό της 1ης Δεκεμβρίου του 1925 έκπληκτοι οι αναγνώστες των εφημερίδων διάβαζαν ανακοίνωση που εκδόθηκε το προηγούμενο βράδυ από το Πολιτικό Γραφείο του προέδρου της Κυβερνήσεως, στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου, ο οποίος από τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς είχε καταλάβει την εξουσία με πραξικόπημα για να την κρατήσει έως και τον Αύγουστο του 1926, οπότε τον ανέτρεψε ένα άλλο πραξικόπημα που οργάνωσε ο στρατηγός Κονδύλης. Με την ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου απαγορευόταν στα κορίτσια άνω των 12 ετών και στις γυναίκες να φορούν φούστες το άκρο των οποίων θα απείχε από το έδαφος περισσότερο από 30 εκατοστά: «Κατόπιν διαταγής του Προέδρου της Κυβερνήσεως, καταρτίζεται και υποβάλλεται εις το υπουργείον Εσωτερικών προς έγκρισιν αστυνομική διάταξις δι ης απαγορεύονται αι κονταί φούσται των γυναικών. Το κατώτατον άκρον της φούστας δέον να απέχη από του εδάφους 30 εκατοστά του μέτρου. Εις τον περιορισμόν τούτον υπάγονται άπασαι αι γυναίκες από του 12ου έτους και άνω. Αι παραβάτιδες θα παραπέμπωνται εις το επ' αυτοφώρω πταισματοδικείον, στυπεύθυνοι θα είναι και οι γονείς αυτών. Η εφαρμογή θα αρχίση

από 15 Δεκεμβρίου». Από τη δημοσίευση της διάταξης μέχρι και την εφαρμογή της μεσολάβησαν 15 μέρες «προσαρμογής». Και μετά άρχισαν τα ευτράπελα. Οι δρόμοι της Αθήνας γέμισαν αστυνομικές περιπόλους που σταματούσαν κάθε γυναίκα, ανεξάρτητα από ηλικία και με μια μεζούρα μέτραγαν το ύψος της φούστας.

Οι γυναίκες αντιδρούσαν, το ένα επεισόδιο διεδεχόταν το άλλο, ενώ οι άνδρες συμμετείχαν με τη σχετική καζούρα. Οι παραβάτισσες των οποίων η φούστα βρέθηκε μετά τη μέτρηση κοντή οδηγούνταν στα Αστυνομικά Τμήματα και στη συνέχεια στο Αυτόφωρο. Εκεί επικρατούσαν σκηνές απείρου κάλλους. Μέλη γνωστών οικογενειών της πρωτεύουσας, γυναίκες από λαϊκές συνοικίες κάθονταν στο ίδιο εδώλιο και διαπομπεύονταν μπροστά σε όλους τους γαβριάδες και τους αργόσχο-

λους της Αθήνας που μαζεύονταν εκεί για να το καλαμπουρίσουν. Η υπόθεση πέρασε και στα θέατρα της εποχής όπου δεν υπήρχε επιθεώρηση που να μην έχει και το σχετικό νούμερο, ενώ τα σχόλια του Τύπου άρχισαν να γίνονται πιο επιθετικά χαρακτηρίζοντας το μέτρο βάρβαρο και προσβλητικό για τις γυναίκες. Έτσι, μια ωραία πρωία οι αστυνομικές περίπολοι εξαφανίστηκαν από τους δρόμους και το μέτρημα της φούστας σταμάτησε. Μάλιστα, για να μην εξευτελιστούν εντελώς τα όργανα της δικτατορίας, εστάλη στις εφημερίδες ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία η απαγορευτική διάταξη δεν ισχύει πλέον γιατί οι Αθηναίες συμμορφώθηκαν αμέσως και μάκρυναν τις φούστες τους...

Κάπως έτσι κυλούσε η καθημερινότητα στη 10ετία 1920-1930, ενώ η επόμενη θα ήταν ακόμα σκληρότερη.

Κάτω στα Λεμονάδικα...

Ο όρμος που σχηματίζεται στο κέντρο του λιμανιού ονομάζεται Ακτή Τζελέπη. Η Ακτή Τζελέπη οφείλει την ονομασία της στον Γιαννακό Τζελέπη, παλαίμαχο αγωνιστή του '21, ο οποίος υπήρξε από τους πρώτους κατοίκους του νεώτερου Πειραιά. Το 1829 ο Τζελέπης, φέρεται ότι έχτισε στην περιοχή «οικία περιωπής». Το όνομά του η περιοχή το διατηρεί μέχρι σήμερα.

Μεταξύ της πλατείας Καραϊσκάκη, Ακτής Τζελέπη απέναντι από τον ηλεκτρικό σταθμό του Πειραιά ονομάστηκε η περιοχή Λεμονάδικα γιατί έρχονταν τα καϊκία από τα νησιά φορτωμένα φρούτα και λαχανικά. Στην αποβάθρα συγκεντρώνονταν έμποροι, μεσάζοντες, αγοραστές, πωλητές, μέχρι και λογιστές για τις διαπραγματεύσεις. Ανάμεσά τους και μεγάλος αριθμός αμαξών και κάρων, αφού οι μεταφορές ήταν σχεδόν ανύπαρκτες λόγω έλλειψης οδικού δικτύου και μεταφορικών μέσων. Αξημέρωτα τα καϊκία κατέφθαναν με τα φρούτα και τα λαχανικά και στην προβλήτα επικρατούσε πανικός, ώστε τα προϊόντα να φτάσουν έγκαιρα στα υπόστεγα των εμπορών που βρίσκονταν λίγα μέτρα πιο μακριά.

Το συνωστισμό εκμεταλλεύονταν και άλλοι πλανόδιοι, αλλά συνήθως παράνομοι μικροπωλητές που προσπαθούσαν να διαθέσουν τη δική τουςπραμάτεια. Από τυρόπιτες και κουλούρια, μέχρι τσιγάρα και κομπολόγια. Ο πανικός αυτός δημιουργούσε τις καλύτερες προϋποθέσεις για να

δράσουν και οι μικροαπατεώνες. Έτσι μετά τις φωνές, τις συμπλοκές, τις διαφωνίες αλλά και τις συμφωνίες για το κλείσιμο των διαπραγματεύσεων, πολλοί από τους εμπλεκόμενους, διαπίστωναν ότι τους έλειπε από την τσέπη το πορτοφόλι ή κάποιο ακριβό αντικείμενο.

Οι δύσκολες διαπραγματεύσεις και οι διαφωνίες πωλητών και εμπόρων, ήταν η χαρά του μικροαπατεώνα. Οι πορτοφολάδες, δρούσαν οργανωμένα και είχαν κωδικοποιημένες λέξεις για να συνεννοηθούν, αφού δρούσαν πάντα δύο μαζί. Και οι δύο μαζί είχαν τη συνθηματική ονομασία Λαχανάδες. Λάχανα ονόμαζαν τα μεγάλα προπολεμικά χαρτονομίσματα. Κωδικός ονομασίας για το πορτοφόλι, ήταν παντόφλα. Ο χρυσοδάχτυλος, ήταν αυτός που έπαιρνε τα λεφτά και τα έδινε αμέσως στον συνεργάτη του, ώστε εάν γίνει τσακωτός, να μην του έβρισκαν χρήματα πάνω του. Στη συνέχεια έκρυβαν το πορτοφόλι σε ασφαλές σημείο για μεγάλο διάστημα μέχρι να ξεχαστεί η κλοπή. Οι περισσότεροι βέβαια πορτοφολάδες ήταν σεσημασμένοι και μπαινόβγαιναν στις φυλακές, ακόμη και με μια απλή κατηγορία χωρίς αποδείξεις. Ο πορτοφολάς, μετά την αποφυλάκισή του, δεν ήθελε να ξέρει κανείς ότι τον έπιασε η αστυνομία με το κλεμμένο πορτοφόλι στο χέρι. Έτσι θα χαρακτηριζόταν ως ο μάγκας λαχανάς και θα εμφανιζόταν ξανά στη πιάτσα με ψιλά το κεφάλι. Όπως και σήμερα, έτσι και τότε, όλοι για μια υπόληψη ζούμε...

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ Λεμονάδικα

Pirée Lemonadika

Κάτω στα Λεμονάδικα

Στίχοι και μουσική: Βαγγέλης Παπάζογλου, Αγγούρης
Μουσική: Βαγγέλης Παπάζογλου, Αγγούρης
Πρώτη εκτέλεση: Στελλάκης Περπινιάδης

Κάτω στα λε-, βρε κάτω στα λε-,
κάτω στα λεμονάδικα
κάτω στα λεμονάδικα
γίνηκε φασαρία
δυο λαχανάδες πιάσανε
και κάναν την κυρία.

Τα σίδερα, βρε τα σίδερα,
τα σίδερα τους φόρεσαν
τα σίδερα τους φόρεσαν
και στη στενή τους πάνε
κι αν δε βρεθούν τα λάχανα
το ξύλο που θα φάνε.

Κυρ αστυνό-, βρε κυρ αστυνό-,
κυρ αστυνόμη μη βαράς
κυρ αστυνόμη μη βαράς,
γιατί κι εσύ το ξέρεις
πως η δουλειά μας είναι αυτή
και ρέφα μη γυρεύεις.

Εμείς τρώμε, βρε εμείς τρώμε,
εμείς τρώμε τα λάχανα
εμείς τρώμε τα λάχανα,
τσιμπούμε τις παντόφλες
για να μας βλέπουν τακτικά
της φυλακής οι πόρτες.

Δε μας φοβί-βρε δε μας φοβί-,
δε μας φοβίζει ο θάνατος
δε μας φοβίζει ο θάνατος,
δε μας τρομάζει η πείνα
γι' αυτό τσιμπούμε λάχανο
και την περνούμε φίνα.

Το ρεμπέτικο

Τα Λεμονάδικα έγιναν ευρέως γνωστά από ένα ρεμπέτικο τραγούδι. Ο Βαγγέλης Παπάζογλου έγραψε το ρεμπέτικο «Κάτω στα Λεμονάδικα», το οποίο τραγούδησαν και άλλοι γνωστοί ερμηνευτές, όπως Εσκενάζυ, Περπινιάδης, Ρούκουνας, Μπέλλου, Ζαγοραίος και άλλοι. Το τραγούδι ηχογραφήθηκε το 1934, αλλά ο δημιουργός του ο Παπάζογλου, ζούσε ανάλογες εμπειρίες από την καταστροφή του '22 και μετά που κατέφθασε πάμπρωτος στον Πειραιά. Τραγουδούσε στα Λεμονάδικα περιμένοντας το φιλοδώρημα των περαστικών. Ο συνθέτης, που δεν είχε συμβιβαστεί με τη μεταξική λογοκρισία, πέθανε στην Κατοχή, στα 45 του χρόνια, από τη φυματίωση και την πείνα, αρνούμενος να τραγουδήσει σε μεγάλα κέντρα όπου εκείνη την εποχή λεφτά για διασκέδαση είχαν μόνο οι μαυραγορίτες...

Κοντά στον Παπάζογλου και ο μεγάλος ρεμπέτης του Πειραιά Γιώργος Τσωρός, γνωστός ως Γιώργος Μπάτης ή Αμπάτης που ήταν από τους πρώτους «μάγκες» και ρεμπέτες του Πειραιά. Το 1931 ο Γιώργος Μπάτης άνοιξε έναν καφενέ, το «Ζώρζ Μπατέ», στα Λεμονάδικα του Καραϊσκάκη (Ακτή Τζελέπη), στο οποίο σύχναζαν πολλοί από τους μάγκες και τους ρεμπέτες της εποχής. Επίσης δημιούργησε το πρώτο Ρεμπέτικο συγκρότημα μαζί με τον Μήτσο Γκόγκο ή Μπαγιαντέρα, το Στέλιο Κερομύτη και άλλους που δίδαξαν το μπουζούκι και το ρεμπέτικο τραγούδι.

Το 1937 οι παράγκες της περιοχής έπιασαν ξαφνικά φωτιά. Λέγεται ότι η πυροσβεστική του Δήμου αντί να ρίξει νερό, έριξε πετρέλαιο, και κάηκαν ολοσχερώς. Άλλωστε ο Μεταξάς ήθελε να διώξει από εκεί ρεμπέτες και χασισοπότες, οι ο-

ποίοι συχνά δημιουργούσαν επεισόδια κι αυτό και έγινε. Η πυρκαγιά κατέστρεψε την πλατεία Καραϊσκάκη και τα Λεμονάδικα, και μεταξύ των άλλων ξεσπιτώθηκαν και οι μάγκες, ρεμπέτες και χασισοπότες. Αργότερα τα Λεμονάδικα μεταφέρθηκαν ανάμεσα στα Καμίνια και το νέο Φάληρο, στην αρχή της Πειραιώς, δίπλα στις γραμμές του Ηλεκτρικού.

Ένα άλλο τμήμα της νέας Λαχαναγοράς, υπήρχε στο σημερινό αμαξοστάσιο των απορριμματοφόρων του Δήμου Πειραιά επί της οδού Θ. Ρεσίνα, στη Λεύκα, ενώ τα κρέατα ήταν στα Σφαγεία, στην περιοχή των Λιπασμάτων Δραπετσώνας. Τη Λαχαναγορά του Πειραιά τροφοδοτούσαν με διάφορα λαχανικά παραγωγοί που τα καλλιεργούσαν στους εύφορους λαχανόκηπους του Ρέντη και της ευρύτερης περιοχής...

Πορεία στο χρόνο...

Πανηγύρια, παζάρια και αγορές

Γυρολόγοι, πραματευτάδες και έμποροι

Το σύνολο του παρελθόντος είναι πάντα εν ζωή και εν λειτουργία μέσα στο παρόν, ακόμη και αν εμείς σήμερα δεν το θυμόμαστε πια...

Μέσα από την αναφορά παραδοσιακών επαγγελματιών, σχετικών με τη λαχαναγορά και το εμπόριο, ξεπηδάει ένας ολόκληρος κόσμος του μόχθου και της δημιουργίας, που σημάδεψε τη ψυχή και τη μνήμη πολλών ανθρώπων. Ο Αγωγιάτης, ο Αμαξιάς, ο Καροποιός, ο Πεταλωτής, ο Σαμαράς, ο Πλανόδιος μανάβης, ο ζυγιστής και πολλοί άλλοι, χρωμάτιζαν την καθημερινότητα με την παρουσία τους και τις φωνές τους, έδιναν ένα ιδιαίτερο χρώμα, αλλά έγιναν και η αφορμή και ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο παρελ-

θόν και το σήμερα. Φωνές, που τότε ξεχώριζαν στην απόλυτη ησυχία και που συνήθως κάτι χρήσιμο είχαν να πουν, σε αντίθεση με τις σημερινές φωνές που πνίγονται στην απόλυτη φασαρία, αλλά ευτυχώς σπάνια έχουν κάτι να πουν...

Στην αρχαιότητα, έμποροι και πραματευτάδες, περίμεναν τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές και τους αθλητικούς αγώνες και τα πανηγύρια για να διακινήσουν τα εμπορεύματά τους. Ολύμπια, Ίσθμια, Παναθήναια, Θεσμοφορία, Διονύσια, συγκέντρωναν πλήθος κόσμου. Αλλά και οι ιεροί τό-

Ερμοκεφαλή από ερμαϊκή στήλη. Μουσείο Αγοράς

ποι, όπως Δελφοί, Ολυμπία κλπ., εκεί όπου οι Έλληνες πήγαιναν να προσκυνήσουν στο θεό, για τους εμπόρους ήταν μια ευκαιρία για να κλείσουν δουλειές.

Ο «αγοραίος Ερμής», ήταν ο θεός του εμπορίου. Οι έμποροι τον τιμούσαν και το ομοίωμά του υπήρχε σε όλες τις αγορές των σημαντικότερων πόλεων της Ελλάδας. Πίστευαν μάλιστα ότι δικές του εφευρέσεις, τα μέτρα, τα σταθμά και οι ζυγοί, πολύτιμα εργαλεία για τη δουλειά τους.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αλλά και μετά την απελευθέρωση, το εμπόριο γινόταν αποκλειστικά στα παζάρια. Η ονομασία τους ήταν τσαρσί. Καπαλί Τσαρσί (Καριλίτσαρτζι = Σκεπαστό Παζάρι). Η Αθήνα εκείνη την εποχή, διέθετε τέσσερα τέτοια σκεπαστά παζάρια. Το πάνω παζάρι, το σιτοπάζαρο, το αλογοπάζαρο και το κάτω παζάρι. Στην αγορά τροφίμων υπήρχαν ψαράδικα, χασάπικα αλλά δεν πωλούνταν λαχανικά, γιατί οι Αθηναίοι τα καλλιεργούσαν στον κήπο τους. Στη διάρκεια της εβδομαδιαίας αγοράς γινόταν ανταλλαγή των αγροτικών προϊόντων της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας και των γύρω χωριών, με τα προϊόντα των εργαστηρίων του παζαριού και της πόλης γενικότερα.

Δρόμος στο Πάνω Παζάρι

Η Βιβλιοθήκη του Αδριανού με τον Ασώματο στη Σκαλία, στην περιοχή της Αγοράς

Ψάρια, κρέατα, ζωντανά ζώα, ξύλα για τη φωτιά, ήταν ανάμεσα στα εμπορεύματα που έφταναν απ την περιφέρεια στο κέντρο για να πουληθούν τις Κυριακές. Η πιο πολυπληθής αγορά ήταν αυτή του Πάνω Παζαριού, η είσοδος της οποίας ήταν από τη σημερινή οδό Πανδρόσου. Ο δρόμος συνεχιζόταν προς τα πάνω, διασχίζοντας το χώρο της αγοράς, κι έφτανε στη συνέχεια ως το δρόμο που έφερνε στην Ακρόπολη, παράλληλο σχεδόν με την αρχαία οδό των Παναθηναίων. Το κυριότερο εξαγωγίμο προϊόν της Αθήνας, το λάδι, ερχόταν απ' τα λιοστάσια που υπήρχαν γύρω από την πόλη κι ανήκαν σε Τούρκους και Έλληνες. Ο γνωστός ελαιώνας της Αθήνας, προμήθευε τροφή, φωτιστική ύλη, απορρυπαντικά.

Στην οδό Ηφαιστού στο Θησείο, ήταν τα σιδηρουργεία. Είχαν προσάτη το θεό Ήφαιστο, που αντικαταστάθηκε στη χριστιανική εποχή από τον

Άγιο Αθανάσιος το Χαλκούρη, που στεγαζόταν σ' ένα ταπεινό εκκλησάκι της περιοχής. Στη σημερινή λοιπόν οδό Ηφαιστού, που ήταν το Κάτω Παζάρι, υπήρχαν τα σιδεράδικα, κανταρτζήδικα, μπακιρτζήδικα, κτλ. Τα γύφτικα, όπως έλεγαν την περιοχή, είχαν αρχικά δημιουργηθεί από Γύφτους που μετακινήθηκαν απ' την Αίγυπτο στην Ελλάδα κι εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα λίγο πριν απ' την τουρκοκρατία. Κατοικούσαν στις πλευρές του δρόμου που οδηγούσε στην Ελευσίνα και την Πελοπόννησο. Στο τέλος της Επανάστασης του '21 οι περισσότεροι απ' αυτούς εγκατέλειψαν την πόλη μαζί με τους Τούρκους. Στην περιοχή των σιδεράδικων βρισκόνταν και τα σαμαράδικα και λίγο πιο πέρα τα εργαστήρια των Αθηναίων τεχνιτών του μεταξιού.

Στις αρχές του 1842, αναφέρεται ότι, «φαίνεται καθαρά ότι οι ιστορικής αθλιότητας παράγκες της

Άποψη της Αθηναϊκής Αγοράς

Παλαιάς Αγοράς επρομήθειαν εις τους Αθηναίους της εποχής εκείνης τα σπανιώτερα και περιφημότερα είδη διατροφής και ευωχίας, από όλα τα μέρη του κόσμου, είδη από τα οποία πολλά είναι τελείως ανύπαρκτα και άγνωστα εις τα απαστράπτοντα σημερινά “καταστήματα τροφίμων”. Αλλαντικά και παστά της Ευρώπης, χοιρομήρια, σαλτσισότα, σουπιές καπνιστές, οξύρυγχον- ξυρύχι-σουτζούκια, χέλια, περίφημα τυριά όλων των χωρών της Ευρώπης, πλήθος από ονομαστά κρασιά, ροζόλια (δηλαδή λικέρ), τζικολάτες, τζάγια, κομφέτα, φρούτα της Ευρώπης κι εξωτικά, και κάθε άλλη γαστρονομική ευωχία που υπήρχεν εις τον κόσμον προσεφέρετο εις τα ταπεινά μπακάλικα των πρώτων ετών της πρωτεύουσας, εις όλας τας ποικιλίας». Το 1884 καταστράφηκε ολοσχερώς μετά από πυρκαγιά η Παλαιά Αγορά, (το

αποκαλούμενο επί Τουρκοκρατίας «Επάνω Παζάρι»). Ευτυχώς, είχε ξεκινήσει από το 1878 η κατασκευή της νέας Δημοτικής Αγοράς στη θέση της «Μεγάλης Παράγκας», στην οδό Αθηνάς. Με την επίσπευση των εργασιών, η νέα Αγορά παραδόθηκε στους Αθηναίους το 1886 επί δημαρχίας Σπύρου Μερκούρη. Στην Αθήνα αυτήν την εποχή, υπήρχαν τέσσερις κοινωνικές τάξεις. Οι άρχοντες, οι νοικοκυραίοι, οι παζαρίτες και οι ξεωτάρηδες. Οι παζαρίτες, κυρίως έμποροι, αποτελούσαν την πραγματική οικονομική δύναμη της πόλης. Ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες, είχαν τη μεγαλύτερη εκλογική δύναμη και ρύθμιζαν την κοινοτική εξουσία της Αθήνας.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, η ιστορία του εμπορίου, είναι από τα θαυμαστότερα και πιο συναρπαστικά κεφάλαια στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Οι συνεργάτες των εμπόρων

ΚΑΝΑΡΤΖΗΣ

Ο Κανταρτζής (καντάρι + -τζής), ήταν ο μετρονόμος που ζύγιζε με το καντάρι, όταν ήταν σε ισχύ η οκά. (Μία οκά ήταν 400 δράμια = 1282 γραμμάρια. Αντικαταστάθηκε επίσημα την 1η Απριλίου 1959 οπότε και καθιερώθηκε το κιλό. 1 κιλό = 312,5 δράμια). Αυτοί λοιπόν που ζύγιζαν τα προϊόντα στο παζάρι ήσαν οι λεγόμενοι Κανταρτζήδες.

Γύριζαν στο παζάρι με το καντάρι στην πλάτη, και όταν τους καλούσε ερχόντουσαν να ζυγίσουν ότι αγόραζες δίνοντάς τους ανάλογα χρήματα για τον κόπο τους. Οι άνδρες αυτοί, για να σηκώσουν το σακί σε ένα συγκεκριμένο ύψος για να ζυγιστεί, έπρεπε να είναι ψιλοί. Οι ζυγιστές ήταν βασικοί παράγοντες της αγοράς. Τα καντάρια (οι στατήρες των αρχαίων, *statera* λατινικά) λειτουργούσαν με διαιρεμένο σε οκάδες ή κιλά μοχλοβραχίονα με κινητό αντίβαρο και με το υπομόχλιο σταθερό πάνω απ' τη θέση του γάντζου, απ' όπου περνούσε ένα ξύλινο δοκάρι (φαλάγγι) και κρατιόταν στις άκρες του από δυο ανθρώπους σηκωτές-ζυγιστές.

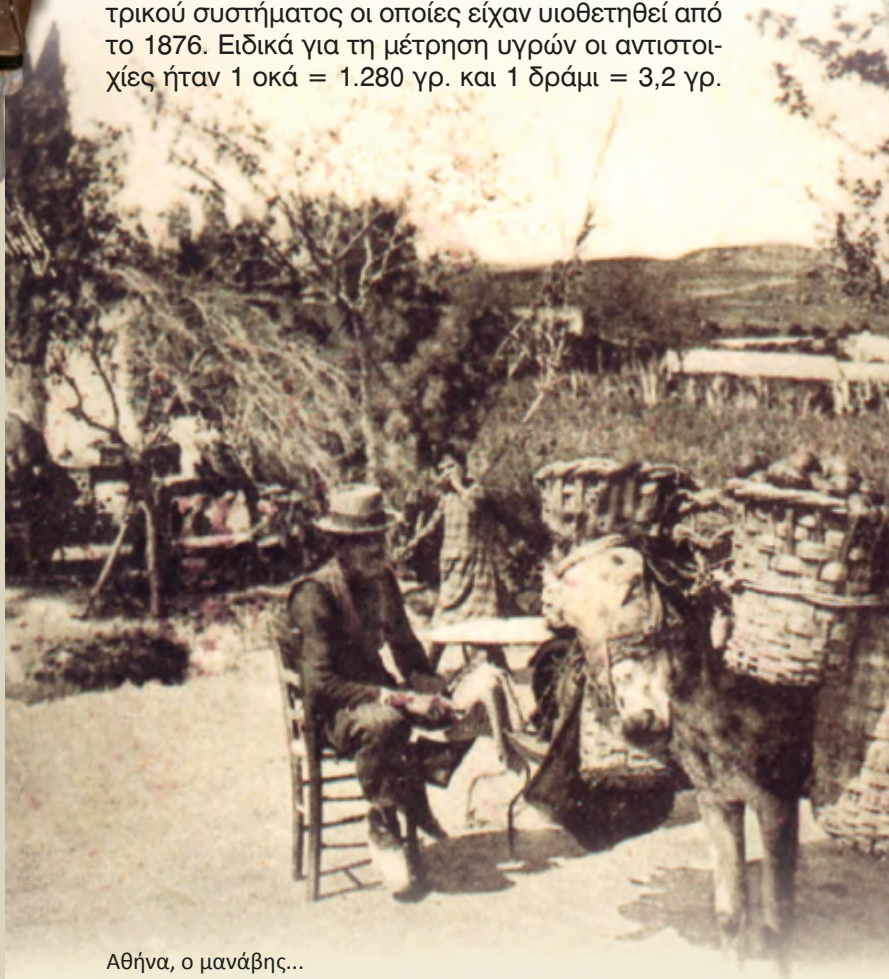
Πλανόδιοι μανάβηδες της Κωνσταντινούπολης

Ο γάντζος από κάτω ή οι δυο αλυσίδες που κατέληγαν πάλι σε γάντζους μυτερούς, ήταν για την ανάρτηση του βάρους. Στις αγορές υπήρχε ο επίσημος ζυγιστής, που με το καντάρι και την παλάντζα ζύγιζε τα προϊόντα αγοραπωλησίας στο παζάρι. Το καντάρι της αγοράς νοικιαζόταν κάθε χρόνο, σε πλειοδοτική δημοπρασία, και αποτελούσε σίγουρο και υποχρεωτικό μέσο ζυγίσματος για κάθε αγορά και πώληση που γινόταν στην αγορά. Σημαντική συνεισφορά βέβαια στο ζύγισμα είχαν τα μέτρα και τα σταθμά και η καλή γνώση τους.

Η οκά (τουρκικά okka), ήταν Οθωμανική μονάδα μέτρησης μάζας. Ύστερα από την κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, συνέχισε να χρησιμοποιείται στα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυσή της, συνήθως παράλληλα με τις μονάδες του μετρικού συστήματος. Η οκά υποδιαιρούνταν σε 400 δράμια. Στην Ελλάδα η οκά αντιστοιχούσε σε 1.282 γραμμάρια και το δράμι σε 3,205 γραμμάρια και παρέμεινε σε παράλληλη χρήση με τις μονάδες του μετρικού συστήματος οι οποίες είχαν υιοθετηθεί από το 1876. Ειδικά για τη μέτρηση υγρών οι αντιστοιχίες ήταν 1 οκά = 1.280 γρ. και 1 δράμι = 3,2 γρ.

Αθήνα, ο μανάβης...

Η επίσημη κατάργηση όλων των παλαιών μέτρων και σταθμών έγινε στις 31 Μαρτίου του 1959. Παρουσιάζοντας ένα μικρό λεξικό μονάδων μέτρησης, έχουμε:

- Καντάρι Μονάδα βάρους ίση με 44 οκάδες.
- Κανταριά Βάρος πράγματος που είναι ίσο με ένα καντάρι.
- Κάρτο Το τέταρτο κάποιας ποσότητας.
- Καρτούτσο Μονάδα μέτρησης λαδιού.
- Κεντηνάρι Μονάδα βάρους στο Βυζάντιο που αντιστοιχούσε σε 100 λίτρες, δηλαδή 32½ χιλιόγραμμα περίπου.
- Κιλό Μέτρο βάρους ή μάζας ίσο με ένα χιλιόγραμμα.
- Κοτύλη Μονάδα χωρητικότητας υγρών και ξηρών ισοδύναμη με 0,27 λίτρα, που χρησιμοποιούσαν κατά την Ελληνορωμαϊκή περίοδο.
- Κοχλιάριο Μικρό ελληνορωμαϊκό μέτρο χωρητικότητας για χρήση στη δοσολογία φαρμάκων. Πιθανά αντίστοιχο με το σημερινό «κουταλάκι».
- Παλάγκο Ήταν το ξύλο με το οποίο στήριζαν στους ώμους το καντάρι με το υπό ζύγιση βάρος.
- Παλάντζα (Από το βενετσιάνικο palanza.) Η αρχή λειτουργίας της είναι ίδια με αυτήν του κανταριού και ζυγίζει μικρότερα βάρη.

- Κανταράκι Είναι ζυγός με ελατήριο και ειδικά ζυγός έλξης ελατηρίου. Είναι το δυναμόμετρο της φυσικής. Χρησιμοποιούνταν για μικρά και πρόχειρα ζυγίσματα.
- Πλάστιγγα Λειτουργεί με σταθμά δεκαπλασιάζοντας ή εκατονταπλασιάζοντας την ονομαστική τους τιμή ή με κινητό βαρίδι.

Μέχρι το 1959 λοιπόν, η μονάδα βάρους που ίσχυε στην Ελλάδα ήταν η οκά. Η οκά διαιρείται σε 400 δράμια. Σε αναλογία με το κιλό η οκά είναι βαρύτερη απ' αυτό και ισούται με 1.282 γραμμάρια. Το κιλό είναι ίσο με 312,5 δράμια έναντι των 400 της οκάς. Η οκά υποδιαιρούνταν σε 400 δράμια, ενώ μία οκά ισοδυναμούσε με 1.282 γραμμάρια. Η συνηθισμένη κατηγορία των χρησιμοποιούμενων ζυγαριών ήταν οι ζυγαριές με μοχλοβραχίονες. Στα σπίτια χρησιμοποιούνταν το καντάρι, για μεγάλα βάρη και η παλάντζα για μικρότερα. Στα μαγαζιά χρησιμοποιούσαν, για μεγάλα βάρη, την πλάστιγγα και για μικρά βάρη την επιτραπέζια ζυγαριά.

Ο ζυγός ακριβείας είναι ένα από τα πιο παλιά μετρητικά όργανα, που επινόησε ο άνθρωπος. Χρονολογείται γύρω στα 5000 π.Χ. και λέγεται ότι εφευρέθηκε από τους Αιγυπτίους και τους Βαβυλώνιους. Η εφεύρεση των σταθμών συνδέθηκε με τη μέτρηση του χρυσού στην Αίγυπτο. Ζυγοί και σταθμά έχουν βρεθεί σε σπίτια, ανάκτορα και τάφους, τόσο στο Αιγαίο όσο και στην Αίγυπτο...

Από την προηγούμενη μέρα του παζαριού γέμιζαν τα χάνια με άλογα και με άλλα ζώα. Το άλογο ήταν το πιο βασικό μεταφορικό μέσο. Στήριζε τη δουλειά και τη ζωή του αγρότη. Απαραίτητοι και περιζήτητοι ήταν οι πεταλωτές, που καλίγωνα τα άλογα και έκαναν χρυσές δουλειές. Πολύ δουλειά είχαν και τα μαγαζιά που έφτιαχναν σαμάρια. Οι έμπειροι σαμαράδες μετρούσαν με ένα ξύλινο ειδικό μέτρο τη ράχη του ζώου κι έδιναν στο σαμάρια καλή προσαρμογή. Έως τότε όλα μεταφέρονταν με ζώα. Άρα πολλά τα ζώα και μεγάλη η ανάγκη για σαμάρια. Η επένδυση των σαμαριών γινόταν με δέρμα από το επάνω μέρος και με σαμαροσκούτι από το κάτω. Πολλές γυναίκες δούλευαν

Έταν ο εκτιμητής, κατά πως συνέφερε, και ο μεσολαβητής σε κάθε ανταλλαγή και πώληση. Ήταν πολλές φορές αγοραστής και πωλητής ταυτόχρονα. Πρωταγωνιστικό ρόλο βέβαια, εκτός από τους εμπόρους, είχαν οι συμπαθείς και γραφικοί πλανόδιοι μανάβηδες. Κοντά σε όλους αυτούς και ο χαμάλης της αγοράς, που κουβαλούσε στην πλάτη του το κάθε είδος.

ΑΓΩΓΙΑΤΗΣ

Λόγω των μεγάλων αποστάσεων μεταξύ των οικισμών, η μετακίνηση των ανθρώπων και η διακίνηση των προϊόντων με τα ζώα ήταν ο κυρίαρχος τρόπος μεταφοράς, μέχρι τη δεκαετία του '30 και

και έφτιαχναν σε σπιτίσιους αργαλειούς το σαμαροσκούτι. Ήταν μάλλινο σκούτι και είχε τότε μεγάλη ζήτηση. Στις αγορές πρωταγωνιστούσε και ο τσιαμπάσης που είχε κυρίαρχο ρόλο. Γνώριζε να μετράει τα χρόνια του αλόγου από τα δόντια. Ήταν ο επιτήδειος, που γνώριζε ότι είχε σχέση με το εμπόριο, με την ανταλλαγή και τη συναλλαγή.

έως ότου γενικευτεί η χρήση του κάρου και του φορτηγού αυτοκινήτου. Ο αγωγιάτης ή κυρατζής πραγματοποιούσε μεταφορές διαφόρων εμπορευμάτων, αλλά μετέφερε και ταξιδιώτες, γιατρούς, καθώς και κρατικούς λειτουργούς. Για τις υπηρεσίες του ο αγωγιάτης έπαιρνε μια πληρωμή, που λεγόταν αγώϊ. Το αγώϊ κανονιζόταν με συμφωνία

άλλοτε κατά διαδρομή και άλλοτε κατά μονάδα βάρους του εμπορεύματος που μεταφερόταν. Ουσιαστικά οι αγωγιάτες ήταν οι πρόδρομοι των αυτοκινητιστών. Τότε όμως οι αγωγιάτες για να καλύψουν μια απόσταση 50 χιλιομέτρων, χρειάζονταν κοντά στις 10 ώρες, αφού στη διαδρομή έπρεπε να ξεκουράζονται και τα ζώα.

ΚΑΡΟΠΟΙΟΣ

Το κάρο ήταν ένα δίτροχο ή τετράτροχο φορητό αμάξι. Τα κάρα ήταν είτε δίτροχα που τα έσερναν γαϊδούρια ή βόδια, είτε είχαν τέσσερις τροχούς που τα έσερναν άλογα, με σιδερένιο σκελετό, ενώ το υπόλοιπο ήταν ξύλινο, συνήθως γεμάτο ζωγραφιές και σκαλίσματα στο χέρι. Τα κύρια μέρη του είναι οι τροχοί, η καρότσα και τα δύο ζευγόμενα, στις άκρες των οποίων έδεσαν τα άλογα ή τα βόδια που έσερναν το αμάξι. Τα παλιά χρόνια το κάρο ήταν μέσο πρώτης ανάγκης. Μ' αυτό εξυπηρετούνταν σ' όλες τις μετακινήσεις τους οι άνθρωποι κυρίως στην ύπαιθρο. Μ' αυτό έκαναν οι γεωργοί όλες τις εργασίες τους και τις μεταφορές των προϊόντων τους. Μ' αυτό πήγαιναν στον αρραβώνα και στους γάμους και μ' αυτό μετέφεραν την προίκα των κοριτσιών. Το μεταφορικό αυτό μέσο είναι από τα αρχαιότερα. Οι καροποιοί ήταν αυτοδίδακτοι μάστορες του ξύλου που έκαναν

τη δουλειά τους με τέχνη και μεράκι. Το επάγγελμα του καροποιοού ήταν κλειστό και οικογενειακό. Ο καθένας είχε την τεχνική του και έβαζε την προσωπική σφραγίδα στις κατασκευές του.

ΜΑΝΑΒΗΣ

Η λέξη μανάβης προέρχεται από την τουρκική manav. Ο πλανόδιος μανάβης ήταν από τους πιο

αγαπητούς μικροπωλητές. Δεν ήταν μόνο η εξυπηρέτηση και η προμήθεια των απαραίτητων τροφίμων στις οικογένειες, αλλά και η καθημερινή επαφή με τις νοικοκυρές που δημιουργούσε μια φιλική σχέση που τη διέκρινε η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ο μανάβης ήταν και ένα μέσο ενημέρωσης, αφού ήταν αυτός που έφερνε τις ειδήσεις από τον υπόλοιπο κόσμο και ιδιαίτερα τα νέα από τις άλλες γειτονιές.

Τα πρώτα χρόνια ο πλανόδιος μανάβης χρησιμοποιούσε ένα από τα πιο συμπαθητικά ζώα, το γαϊδουράκι. Το φόρτωνε με κοφίνια και από τις δυο πλευρές του με λαχανικά και φρούτα. Αργότερα, το γαϊδουράκι έσερνε κι ένα κάρο, μικρό και δίτροχο. Μετά από λίγα χρόνια και σε συνδυασμό με την οικονομική επιφάνεια του πλανόδιου μανάβη, το γαϊδουράκι αντικαταστάθηκε από το άλογο και το δίτροχο κάρο από το τετράτροχο.

ΠΕΤΑΛΩΤΗΣ - ΑΛΜΠΑΝΗΣ

Μέχρι τη δεκαετία του 1960, όλες σχεδόν οι δουλειές, όπως μετακινήσεις, μεταφορές, γεωργικές εργασίες κλπ., γίνονταν αποκλειστικά με ζώα. Μια από τις πιο απαραίτητες εργασίες για τα ζώα. Αλμπάνης ή πεταλωτής ήταν ο τεχνίτης που καλίγωνε (πετάλωνε) τα άλογα, τα μουλάρια και τους γαϊδάρους. Τα πέταλα ήταν κάτι σαν σιδερένια παπούτσια που τοποθετούνταν στις οπλές των ζώων, για να μη φθαρούν και να μην γλιστράνε τα ζώα, διατηρώντας την ευστάθειά τους κατά τις μεταφορές. Το πετάλωμα γινόταν κάθε τρεις ή έξι μήνες. Η διαδικασία του πεταλώματος ήταν δύσκολη και αρκετές φορές επικίνδυνη δουλειά. Ο αλμπάνης έδενε με το χαλιναρόσχοινο το ζώο σε ειδική δέστρα, για να μην τον κλωτσήσει κατά το πετάλωμα και έπαιρνε με τη σειρά το ένα μετά το άλλο τα πόδια του ζώου και αφού προσάρμοζε το καθένα πάνω

στο γόνατο του με μια κυκλική δερμάτινη λουρίδα, αφαιρούσε με τη τανάλια το φθαρμένο πέταλο. Κατόπιν έκοβε με το ειδικό δράπανο-νυχοκόπτη το νύχι, του ζώου, που είχε αναπτυχθεί κι ύστερα εφαρμόζε στο κομμένο νύχι το καινούριο πέταλο και το κάρφωνε με τα ειδικά πεταλόκαρφα, με το χοντρό κεφάλι, με τέτοιο τρόπο, ώστε η αιχμή του καρφιού να βγαίνει από το πλάι μέσα του νυχιού χωρίς να πειράξει την από μέσα ζωντανή σάρκα του ποδιού του ζώου. Στα μεγάλα πεταλωτήρια υπήρχε και χάνι για να αφήνουν οι ιδιοκτήτες τα ζώα όταν έρχονταν από μακριά.

ΣΑΜΑΡΑΣ

Οι άνθρωποι παλαιότερα, όταν ήθελαν να μεταφέρουν κάποιο φορτίο ή να μετακινηθούν οι ίδιοι από τόπο σε τόπο με ζώα, τα σαμαρώναν. Τοποθετούσαν δηλαδή στη ράχη τους ένα ειδικό εξάρτημα, το σαμάρι. Σαμαράς ή σαγματοποιός λοιπόν, ήταν ο τεχνίτης που κατασκεύαζε σαμαρία για τα χοντρά και λεπτά ζώα που χρησιμοποιούσαν οι αγρότες για τις μεταφορές τους.

Το σαμάρι χρησίμευε ως κάθισμα του αναβάτη και για να στερεώνουν πάνω του διάφορα αντικείμενα. Τα σαμαρία, ανάλογα με το ζώο και τον ιδιοκτήτη τους, μπορούσαν να είναι από πολύ φτωχά στην κατασκευή και διακόσμησή τους, μέχρι πολύ

ακριβά και φανταχτερά. Το σαμάρι αποτελούνταν από τρία μέρη. Από τον ξύλινο σκελετό, από το εσωτερικό γέμισμα και από τα δερμάτινα εξαρτήματα. Η κατασκευή του ξύλινου σκελετού ήταν η κύρια τέχνη του σωμαρά, που απαιτούσε μεγάλη επιδεξιότητα, γιατί όλα τα κομμάτια, που τον αποτελούσαν, πελεκούνταν από τον ίδιο με το κοφτερό σκεπάρι και απαιτούνταν λεπτή δουλειά ώστε να μην διακρίνονται τα σκαψίματα στα ξύλα του σκελετού. Τον ξύλινο σκελετό του σωμαριού αποτελούσαν τα δυο πισινά και τα δυο μπροστινά μεριά, τα οποία συνέδεαν τρεις σπάθες από την κάθε μεριά. Το εσωτερικό γέμισμα ήταν ένα είδος στρώματος με χόρτο ή άχυρο ή μάλλινο ύφασμα. Το σαμάρι αποτελείται από ένα ξύλινο σκελετό και από δύο προσκέφαλα, αριστερά και δεξιά, που η εσωτερική τους μεριά, αυτή δηλαδή που ακουμπούσε στη ράχη του ζώου ήταν επενδυμένη με μάλλινο χοντρό ύφασμα και εξωτερικά με δέρμα από πρόβατο ή γίδα. Το σαμάρι χρησιμοποιήθηκε για να γίνονται οι μεταφορές σε ανθρώπους και πράματα με τα ζώα, που έπρεπε προηγουμένως να είναι εξημερωμένα.

Η κατασκευή των σαμαριών γινόταν σε εργαστήρια, γνωστά ως σαμαράδικα. Κάποτε το επάγγελμα του σαμαρά θεωρούνταν από τα πιο προσοδοφόρα...